

Національний аерокосмічний університет
«Харківський авіаційний інститут»
Міністерство освіти і науки України

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

СЄДИХ ПЕТРО ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.2/.7

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОТИДІЯ
КРИМІНАЛЬНОМУ СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ П. В. Сєдих

Науковий керівник:

Литвинов Олексій Миколайович

доктор юридичних наук, професор

Харків – 2025

АНОТАЦІЯ

Сєдих П. В. Кримінологічний аналіз та протидія кримінальному сепаратизму в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут», Харків, 2025.

Дисертацію присвячено проведенню кримінологічного аналізу та протидії кримінальному сепаратизму в Україні.

У першому розділі, в якому йдеться про феномен кримінального сепаратизму як явища та кримінологічний аналіз цього явища авторська увага зосереджена на понятті, природі, видах та формах кримінального сепаратизму; кримінологічних показниках кримінального сепаратизму та особистості кримінального сепаратиста.

Досліджено сутність та правову природу кримінального сепаратизму як складного соціально-правового феномену, що поєднує у собі ознаки політичного, правового та кримінологічного явища. Наголошено, що кримінальне законодавство України передбачає низку кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за суспільно небезпечні діяння сепаратистського спрямування – зокрема, статті 109, 110, 110-2, 111, 436, 437 та 447 КК України. Сукупність таких норм формує кримінально-правовий масив, спрямований на охорону територіальної цілісності, конституційного ладу та державного суверенітету. Водночас констатовано, що КК України не містить окремої статті, яка б прямо встановлювала кримінальну відповідальність за сепаратизм як самостійний склад кримінального правопорушення. На підставі проведеного аналізу запропоновано визначати кримінальний сепаратизм як соціально-правове явище, яке виступає сукупністю кримінально-караних діянь і полягає в реалізації різноманітних форм поведінки, що містить в собі ознаки сепаратизму.

В даному розділі реалізується кримінологічний аналіз показників (кількісних, якісних та кількісно-якісних) кримінального сепаратизму.

Кількісні показники злочинності є важливим інструментом для формування кримінологічного погляду на кримінальний сепаратизм з позиції його кількісного виміру. Саме вони дозволили оцінити масштабність явища, його динаміку та інтенсивність у конкретний період часу. Статистичний аналіз засвідчив те, що рівень кримінального сепаратизму в Україні протягом періоду дослідження характеризується значними коливаннями. Так, у 2024 році було зафіксовано 1813 злочинів сепаратистського характеру, тоді як максимального рівня цей показник досяг у 2022 році, коли обліковано 30484 кримінальних правопорушення, що віднесені до категорії кримінального сепаратизму. У середньому за досліджуваний період кримінальний сепаратизм має такі кількісні параметри: коефіцієнт злочинної інтенсивності – 114 кримінальних правопорушень на 1 млн населення; коефіцієнт злочинної активності – 7,8 осіб, які вчинили відповідні кримінальні правопорушення, на 1 млн населення; коефіцієнт судимості – 4,3 засуджених за кримінальний сепаратизм на 1 млн населення. Узагальнення статистичних даних дає підстави стверджувати, що рівень кримінального сепаратизму в Україні залишається стабільно відчутним, хоча й схильним до різких коливань під впливом воєнно-політичної ситуації, інформаційної агресії та зовнішніх дестабілізуючих чинників.

У межах якісних показників злочинності аналізується структура, географія та зміст кримінального сепаратизму. Кримінальний сепаратизм як злочинне явище має власну внутрішню структуру, що складається з кримінальних правопорушень, у яких у тій чи іншій формі реалізується рух, спрямований на відокремлення частини території чи населення від держави. До таких діянь належать злочини, що посягають на основи національної безпеки, державний суверенітет, конституційний лад та територіальну цілісність України. Питома вага кримінального сепаратизму у загальній структурі злочинності України залишається порівняно низькою, становлячи близько 0,8%. Структурний аналіз показує, що найбільш характерними кримінальними

правопорушеннями, які формують зміст кримінального сепаратизму, є: державна зрада – становить близько 58,5% від усіх виявлених кримінальних правопорушень; посягання на територіальну цілісність і недоторканність України – приблизно 33,6%. Інші види кримінальних правопорушень мають меншу питому вагу, але відіграють системоутворюючу роль у забезпеченні функціонування сепаратистських структур.

Аналіз динаміки кримінального сепаратизму, як кількісно-якісного показника злочинності, засвідчує, що його розвиток має тенденцію до поступового збільшення кількості кримінальних правопорушень, а в окремі часові періоди – характер різкого, масштабного зростання. Динаміка кримінального сепаратизму, таким чином, має хвилеподібний характер, де періоди відносної стабілізації змінюються фазами різкого зростання. Це вказує на глибоку залежність сепаратистських проявів від зовнішньополітичної кон'юнктури та безпекової ситуації в державі, а також підтверджує, що кримінальний сепаратизм є чутливим індикатором суспільно-політичної нестабільності.

Окремо досліджено кримінологічні особливості особистості кримінального сепаратиста та сформовано її узагальнений портрет, який дозволяє комплексно оцінити соціально-демографічні, соціально-рольові, кримінально-правові та морально-психологічні характеристики таких осіб. З позицій соціально-демографічних ознак, кримінальний сепаратист переважно є особою зрілого віку (77%), громадянином України (84%), причому серед них чоловіки становлять 53,4%, а жінки – 46,6%. Близько 40% мають вищу освіту, що свідчить про певний рівень соціальної інтегрованості, але водночас – про можливість свідомого ідеологічного відходу від державницьких цінностей. З точки зору соціально-рольових характеристик, кримінальний сепаратист це індивід із деформованою соціальною ідентичністю. Серед кримінально-правових ознак визначальними для формування кримінологічного портрету виступають: мотивація протиправної поведінки; повторність злочинних проявів як свідчення стійкої антидержавної орієнтації; вплив стану алкогольного або

наркотичного сп'яніння як фактор, що знижує самоконтроль і підвищує агресивність дій. Морально-психологічна складова кримінального сепаратиста характеризується деформованими ціннісними орієнтаціями, низьким рівнем правосвідомості, емоційною нестійкістю та схильністю до самовиправдання протиправних дій через ідеологічні або псевдопатріотичні мотиви.

У другому розділі дисертації, присвяченому детермінації кримінального сепаратизму в Україні, підкреслюється, що це явище формується під впливом комплексу внутрішніх і зовнішніх факторів, які зумовлюють його виникнення, існування та розвиток. Сукупність цих детермінант створює соціальне середовище для поширення сепаратистських ідей та реалізації протиправних дій.

У межах кримінологічного аналізу детермінанти систематизуються за чотири основні групи: соціально-економічні; політичні; правові; організаційно-управлінські. Зазначається те, що кримінальний сепаратизм є багатофакторним феноменом, зумовленим взаємодією соціальних, політичних і правових процесів, що потребує комплексного підходу до його профілактики та протидії.

До групи соціально-економічних факторів належать: економічна нерівність і регіональні дисбаланси, соціальна маргіналізація та бідність, корупція і криміналізація політики, тіньова економіка та контрабанда, а також зовнішнє фінансування сепаратистських рухів. В роботі наголошується на тому, що соціально-економічні чинники не є прямою причиною кримінального сепаратизму, але виступають потужними каталізаторами його виникнення та розвитку, особливо за умов зовнішнього втручання, інформаційного впливу та кримінальних інтересів.

Політичні чинники відіграють ключову роль у формуванні та підтриманні кримінального сепаратизму, оскільки саме вони створюють інституційні, ідеологічні та організаційні умови для його існування. Слабкість державного управління, політична нестабільність і відсутність ефективної комунікації між владою та суспільством формують вакуум легітимності, який заповнюють

антидержавні сили. Це породжує недовіру до центральної влади та переконання частини населення у неспроможності держави забезпечити їхні базові інтереси. На регіональному рівні місцеві еліти нерідко зацікавлені у послабленні контролю центральної влади з метою збереження доступу до ресурсів і впливу на фінансові потоки. Під гаслами «місцевого самоврядування» або «економічної самостійності» вони можуть легітимізувати сепаратистські настрої.

До правових детермінант кримінального сепаратизму належать чинники, пов'язані з недосконалістю законодавства, неефективністю його реалізації та деформацією правосвідомості. Саме сукупність цих проблем створює умови, за яких антидержавна діяльність може існувати або навіть отримувати формальне виправдання у правовому полі. Крім того, відставання норм права від суспільних потреб та фінансова, кадрова й організаційна незабезпеченість їх реалізації знижують дієвість навіть якісно розроблених законів. Криміногенні прогалини у законодавстві дозволяють уникати відповідальності або легалізовувати антидержавні дії.

Організаційно-управлінські фактори посідають важливе місце в системі детермінант не лише злочинності загалом, а й кримінального сепаратизму зокрема. Їхня специфіка полягає у впливі недоліків державного управління, координації та контролю на умови, що сприяють існуванню і поширенню антидержавних проявів. Ці фактори мають самостійний зміст і сутнісну природу, що вирізняє їх серед інших груп детермінант. До них належать: неефективна взаємодія між правоохоронними структурами, брак узгодженості між центральними й регіональними органами влади, слабкість управлінських рішень у сфері безпеки та недостатня реалізація превентивних механізмів. У сукупності такі обставини створюють інституційні передумови для функціонування кримінального сепаратизму, знижують ефективність державної політики протидії та сприяють відтворенню антидержавних практик у соціально-політичному середовищі.

Розділ третій присвячено питанню протидії кримінальному сепаратизму в Україні. В межах розділу наголошується на тому, що протидія злочинності охоплює три взаємозалежні складові: боротьбу зі злочинністю, запобігання (профілактику) та розкриття й розслідування (оперативно-розшукові й слідчі заходи). Це – сукупність форм і методів держави та суспільства впливу на детермінанти злочинності, що реалізується через систему правоохоронних суб'єктів як підсистему національної безпеки. Кримінальний сепаратизм розглядається як суспільно небезпечне явище, що потребує комплексної відповіді на трьох рівнях: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному.

Під загальносоціальними заходами розуміється комплекс дій, спрямований на створення стабільного суспільного, культурного, інформаційного й ідеологічного простору: формування громадянської ідентичності, запобігання радикалізації, підвищення довіри між громадянами та владою. Напрями реалізації: інформаційно-просвітницька та ідеологічна робота; освітні й культурні ініціативи; регіональний соціально-економічний розвиток; розширення участі громадян у управлінні; просування мультикультуральності; психосоціальна підтримка і реабілітація; укріплення легітимності влади, справедливості й верховенства права. Правові заходи на цьому рівні мають особливе значення.

Щодо спеціально-кримінологічного рівня, то це окремий рівень із чіткою метою, принципами, суб'єктами й набором спеціалізованих заходів, призначених стати бар'єром проти посягань на суверенітет і територіальну цілісність. До рекомендованих заходів належать: удосконалення кримінально-правового регулювання (уключно з визначенням відповідних складів злочинів); програмування протидії на регіональному рівні; розгляд інституту спеціальних правових наслідків (з урахуванням гарантій прав людини) як одного з можливих інструментів.

Індивідуальна протидія кримінальному сепаратизму охоплює адресні заходи щодо конкретних осіб: оперативно-розшукові дії (спостереження,

документування контактів), кримінально-правові заходи (затримання, притягнення, запобіжні заходи), індивідуальна профілактика (бесіди, консультації, соціально-психологічна робота), реінтеграційні програми для колишніх учасників незаконних формувань та контрпропагандистські заходи, спрямовані на нейтралізацію дезінформації щодо конкретних груп.

Держави та міжнародна спільнота намагаються збалансувати захист конституційного ладу й територіальної цілісності з дотриманням прав людини, маючи на увазі ризик трансформації легітимних процесів самовизначення в кримінальний сепаратизм. Міжнародний механізм протидії спирається на резолюції й рамки ООН, міжнародні конвенції з протидії фінансуванню тероризму та відповідну судову практику міжнародних і європейських судів.

На основі міжнародного і національного досвіду пропонується впровадити індивідуалізовану Програму реінтеграції осіб, причетних до кримінального сепаратизму, що має містити деталізований індивідуальний план заходів (психологічна допомога, навчання, працевлаштування, моніторинг). Для ефективного супроводу пропонується також ввести макет оперативно-наглядової справи – стандартизований документальний інструмент для накопичення інформації про ризикові особи і координації дій суб'єктів протидії.

Ключові слова: кримінальний та кримінологічний аналіз; сепаратизм; кримінальний сепаратизм; злочин; злочинність; злочини проти основ національної безпеки та територіальної цілісності; державна зрада; тероризм; кримінологічні показники злочинності; особистість злочинця; кримінальний сепаратист; детермінація злочинності; фактори кримінального сепаратизму; протидія злочинності; міжнародні механізми протидії злочинності.

Siedykh P. V. Criminological analysis and counteraction to criminal separatism in Ukraine. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 “Law”. – National Aerospace University “Kharkiv Aviation Institute”, Kharkiv, 2025.

The dissertation is devoted to conducting criminological analysis and counteraction to criminal separatism in Ukraine.

In the first chapter, which deals with the phenomenon of criminal separatism as a phenomenon and the criminological analysis of this phenomenon, the author's attention is focused on the concept, nature, types and forms of criminal separatism; criminological indicators of criminal separatism and the personality of a criminal separatist.

The essence and legal nature of criminal separatism as a complex socio-legal phenomenon, combining the features of a political, legal and criminological phenomenon, is investigated. It is emphasized that the criminal legislation of Ukraine provides for a number of criminal legal norms that establish liability for socially dangerous acts of a separatist orientation - in particular, Articles 109, 110, 110-2, 111, 436, 437 and 447 of the Criminal Code of Ukraine. The set of such norms forms a criminal legal array aimed at protecting territorial integrity, constitutional order and state sovereignty. At the same time, it is stated that the Criminal Code of Ukraine does not contain a separate article that would directly establish criminal liability for separatism as an independent element of a criminal offense. Based on the analysis conducted, it is proposed to define criminal separatism as a socio-legal phenomenon, which is a set of criminally punishable acts and consists in the implementation of various forms of behavior that contain signs of separatism.

This section implements a criminological analysis of indicators (quantitative, qualitative and quantitative-qualitative) of criminal separatism. Quantitative indicators of crime are an important tool for forming a criminological view of criminal separatism from the perspective of its quantitative measurement. They made it possible to assess the scale of the phenomenon, its dynamics and intensity in a specific period of time. Statistical analysis showed that the level of criminal separatism in Ukraine during the study period is characterized by significant fluctuations. Thus, in 2024, 1813 crimes of a separatist nature were recorded, while this indicator reached its maximum level in 2022, when 30484 criminal offenses were recorded, which were classified as criminal separatism. On average, criminal

separatism has the following quantitative parameters over the study period: the coefficient of criminal intensity is 114 criminal offenses per 1 million population; The criminal activity rate is 7.8 people who committed the relevant criminal offenses per 1 million population; the conviction rate is 4.3 people convicted of criminal separatism per 1 million population. The generalization of statistical data gives grounds to assert that the level of criminal separatism in Ukraine remains steadily noticeable, although it is prone to sharp fluctuations under the influence of the military-political situation, information aggression and external destabilizing factors.

Within the framework of qualitative indicators of crime, the structure, geography and content of criminal separatism are analyzed. Criminal separatism as a criminal phenomenon has its own internal structure, consisting of criminal offenses, in which in one form or another a movement is implemented aimed at separating part of the territory or population from the state. Such acts include crimes that encroach on the foundations of national security, state sovereignty, constitutional order and territorial integrity of Ukraine. The share of criminal separatism in the overall crime structure of Ukraine remains relatively low, amounting to about 0.8%. Structural analysis shows that the most characteristic criminal offenses that form the content of criminal separatism are: high treason - accounts for about 58.5% of all detected criminal offenses; encroachment on the territorial integrity and inviolability of Ukraine – approximately 33.6%. Other types of criminal offenses have a smaller share, but play a systemic role in ensuring the functioning of separatist structures.

Analysis of the dynamics of criminal separatism, as a quantitative and qualitative indicator of crime, shows that its development tends to a gradual increase in the number of criminal offenses, and in certain time periods - the nature of a sharp, large-scale growth. The dynamics of criminal separatism, thus, has a wave-like nature, where periods of relative stabilization are replaced by phases of sharp growth. This indicates a deep dependence of separatist manifestations on the foreign policy environment and the security situation in the state, and also confirms that criminal separatism is a sensitive indicator of socio-political instability.

The criminological features of the personality of a criminal separatist were separately studied and a generalized portrait was formed, which allows for a comprehensive assessment of the socio-demographic, socio-role, criminal-legal and moral-psychological characteristics of such individuals. From the standpoint of socio-demographic characteristics, a criminal separatist is mainly a person of mature age (77%), a citizen of Ukraine (84%), among whom men make up 53.4% and women – 46.6%. About 40% have higher education, which indicates a certain level of social integration, but at the same time – the possibility of a conscious ideological departure from state values. From the point of view of socio-role characteristics, a criminal separatist is an individual with a deformed social identity. Among the criminal-legal characteristics, the following are decisive for the formation of a criminological portrait: motivation for illegal behavior; repetition of criminal manifestations as evidence of a stable anti-state orientation; the influence of alcohol or drug intoxication as a factor that reduces self-control and increases the aggressiveness of actions. The moral and psychological component of a criminal separatist is characterized by deformed value orientations, a low level of legal awareness, emotional instability, and a tendency to self-justify illegal actions due to ideological or pseudo-patriotic motives.

The second section of the dissertation, devoted to the determination of criminal separatism in Ukraine, emphasizes that this phenomenon is formed under the influence of a complex of internal and external factors that determine its emergence, existence and development. The combination of these determinants creates a social environment for the spread of separatist ideas and the implementation of illegal actions.

Within the framework of criminological analysis, determinants are systematized into four main groups: socio-economic; political; legal; organizational and managerial. It is noted that criminal separatism is a multifactorial phenomenon caused by the interaction of social, political and legal processes, which requires a comprehensive approach to its prevention and counteraction.

The group of socio-economic factors includes: economic inequality and regional imbalances, social marginalization and poverty, corruption and criminalization of politics, shadow economy and smuggling, as well as external financing of separatist movements. The paper emphasizes that socio-economic factors are not the direct cause of criminal separatism, but act as powerful catalysts for its emergence and development, especially under conditions of external intervention, information influence, and criminal interests.

Political factors play a key role in the formation and maintenance of criminal separatism, since it is they who create the institutional, ideological and organizational conditions for its existence. The weakness of state governance, political instability and the lack of effective communication between the authorities and society create a vacuum of legitimacy, which is filled by anti-state forces. This generates distrust of the central government and the belief of part of the population that the state is unable to provide for their basic interests. At the regional level, local elites are often interested in weakening the control of the central government in order to maintain access to resources and influence financial flows. Under the slogans of “local self-government” or “economic independence”, they can legitimize separatist sentiments.

The legal determinants of criminal separatism include factors related to the imperfection of legislation, the ineffectiveness of its implementation, and the deformation of the legal consciousness. It is the combination of these problems that creates the conditions under which anti-state activities can exist or even receive formal justification in the legal field. In addition, the lag of legal norms from social needs and the financial, personnel, and organizational insecurity of their implementation reduce the effectiveness of even qualitatively developed laws. Criminogenic gaps in legislation allow one to avoid responsibility or legalize anti-state actions.

Organizational and managerial factors occupy an important place in the system of determinants not only of crime in general, but also of criminal separatism in particular. Their specificity lies in the influence of shortcomings in state administration, coordination and control on the conditions that contribute to the

existence and spread of anti-state manifestations. These factors have an independent content and essential nature, which distinguishes them from other groups of determinants. These include: ineffective interaction between law enforcement agencies, lack of coordination between central and regional authorities, weakness of managerial decisions in the security sector and insufficient implementation of preventive mechanisms. Taken together, such circumstances create institutional prerequisites for the functioning of criminal separatism, reduce the effectiveness of state countermeasure policy and contribute to the reproduction of anti-state practices in the socio-political environment.

The third section is devoted to the issue of countering criminal separatism in Ukraine. The section emphasizes that countering crime includes three interdependent components: the fight against crime, prevention (prophylaxis) and disclosure and investigation (operational and investigative measures). This is a set of forms and methods of the state and society's influence on the determinants of crime, which is implemented through the system of law enforcement entities as a subsystem of national security. Criminal separatism is considered as a socially dangerous phenomenon that requires a comprehensive response at three levels: general social, special criminological and individual.

General social measures are understood as a set of actions aimed at creating a stable social, cultural, informational and ideological space: forming a civic identity, preventing radicalization, increasing trust between citizens and the authorities. Areas of implementation: informational, educational and ideological work; educational and cultural initiatives; regional socio-economic development; expanding citizen participation in governance; promoting multiculturalism; psychosocial support and rehabilitation; strengthening the legitimacy of government, justice and the rule of law. Legal measures at this level are of particular importance.

As for the special criminological level, it is a separate level with a clear purpose, principles, subjects and a set of specialized measures designed to become a barrier against encroachments on sovereignty and territorial integrity. The recommended measures include: improving criminal law regulation (including the

definition of the relevant elements of crimes); programming countermeasures at the regional level; considering the institution of special legal consequences (taking into account human rights guarantees) as one of the possible instruments.

Individual counteraction to criminal separatism includes targeted measures against specific individuals: operational and investigative actions (surveillance, documentation of contacts), criminal legal measures (detention, arrest, preventive measures), individual prevention (interviews, consultations, social and psychological work), reintegration programs for former members of illegal groups, and counter-propaganda measures aimed at neutralizing disinformation about specific groups.

States and the international community are trying to balance the protection of constitutional order and territorial integrity with respect for human rights, bearing in mind the risk of transforming legitimate processes of self-determination into criminal separatism. The international counter-measures mechanism is based on UN resolutions and frameworks, international conventions on combating the financing of terrorism, and relevant case law of international and European courts.

Based on international and national experience, it is proposed to implement an individualized Program for the Reintegration of Persons Involved in Criminal Separatism, which should contain a detailed individual plan of action (psychological assistance, training, employment, monitoring). For effective support, it is also proposed to introduce a model of an operational-supervisory case - a standardized documentary tool for accumulating information about risk individuals and coordinating the actions of countermeasures.

Keywords: criminal and criminological analysis; separatism; criminal separatism; crime; criminality; crimes against the foundations of national security and territorial integrity; treason; terrorism; criminological indicators of crime; personality of the criminal; criminal separatist; determination of crime; factors of criminal separatism; combating crime; international mechanisms for combating crime

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Сєдих П. В. Сепаратизм в Азербайджані та його кримінально-правова заборона // Сучасні проблеми розвитку авіаційно-космічної галузі України: інженерія, бізнес, право: тези доповідей наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 лист. 2024 р.); Міністерство освіти і науки України, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». Харків: ХАІ, 2024. С. 250-253. URL: <https://dspace.library.khai.edu/xmlui/handle/123456789/8336>
2. Сєдих П. В. Структура злочинності як елемент кримінологічного аналізу кримінального сепаратизму в Україні // Пропілеї права та безпеки. 2024. № 5. С. 69-72. DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2024.5.19>
3. Сєдих П. В. Сепаратизм: сутність дефініції та проблеми кримінально-правової заборони в Україні // Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 1. С. 430-433. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2025/100.pdf
4. Сєдих П. В. Кримінальний сепаратизм: кількісні показники злочинності // Вісник Кримінологічної асоціації. 2025. № 34(1), С. 182–193. URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/447/464>
5. Сєдих П. В. Особистість кримінального сепаратиста: аналіз окремих соціально-демографічних ознак // Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама: зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.) / МВС України; Нац. поліція України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінолог. асоціація України. Вінниця: ХНУВС, 2025. С. 353-359;
6. Сєдих П. В. Сутносні протиріччя окремих принципів міжнародного права як правовий фактор кримінального сепаратизму в Україні. *Пропілеї права та безпеки*, 2025. № 6-7. С. 92-94. DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2025.67.25>.
7. Сєдих П. В. Організаційно-управлінські фактори кримінального сепаратизму в Україні: сутність поняття // Правові реалії сьогодення: Матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 трав. 2025 р.), Харків:

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, 2025. С. 233-238.

8. Сєдих П. В. Спеціально-кримінологічна протидія кримінальному сепаратизму в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*, 2025. № 90, Ч. 4. С. 159-163.
DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.21>

ЗМІСТ

ВСТУП	20
Розділ I. Кримінальний сепаратизм: феномен та кримінологічний аналіз.....	29
1.1. Поняття, природа, види та форми кримінального сепаратизму.....	29
1.2. Кримінологічні показники кримінального сепаратизму	56
1.3. Особистість кримінального сепаратиста	75
Висновки до розділу 1	91
Розділ 2. Детермінація кримінального сепаратизму в Україні	95
2.1. Теоретичні основи детермінації кримінального сепаратизму в Україні	95
2.2. Соціально-економічні фактори кримінального сепаратизму в Україні	100
2.3. Політичні фактори кримінального сепаратизму в Україні	114
2.4. Правові та організаційно-управлінські фактори кримінального сепаратизму в Україні	118
Висновки до розділу 2	127
Розділ III. Протидія кримінальному сепаратизму в Україні.....	131
3.1. Стан наукової розробки проблем протидії злочинності взагалі та кримінальному сепаратизму безпосередньо	131
3.2. Загальносоціальні заходи протидії кримінальному сепаратизму в Україні	134
3.3. Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії кримінальному сепаратизму в Україні	141
3.4. Міжнародні механізми протидії кримінальному сепаратизму	154
Висновки до розділу 3	180
ВИСНОВКИ	188

Список використаних джерел	205
Додатки	237

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗУ – Закон України

ЄС – Європейський Союз

КК України – Кримінальний кодекс України

КК Азербайджану – Кримінальний кодекс Азербайджану

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПВС України – Пленум Верховного Суду України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність кримінологічного дослідження такого явища як кримінальний сепаратизм, на нашу думку, має вельми велике значення в сучасних умовах в українському суспільстві. В той час, коли на теренах України йдуть бойові дії, коли агресор захоплює наші території, коли сили національного супротиву ведуть важку війну дуже важливо дати відповідь на цілу низку питань, відповідь на які, на нашу думку, можуть наблизити українське суспільство до розуміння та усвідомлення першопричин цієї жахливої війни.

Однією з першопричин розв'язання агресії російської федерації проти незалежної демократичної України є проблема сепаратизму в українському суспільстві.

Для того щоб це усвідомити, треба розглянути явище сепаратизму в Україні через призму декількох аспектів, а саме: політико-правовий, соціальний та міжнародний контекст сепаратизму в українському суспільстві.

По-перше, зверніть увагу на політико-правовий контекст:

– події 2014 року (Автономна республіка Крим, Донецька та Луганські області) зробили проблему сепаратизму однією з центральних для України. Фактично, саме сепаратистські рухи, підтримані ззовні, призвели до збройного конфлікту на сході України;

– після 24 лютого 2022 року проблема сепаратизму набула ще більшої значущості, а саме: Україна посилила законодавство про державну зраду, колабораціонізм та сепаратизм;

– в умовах як гібридної війни так і в її активній («гарячій») фазі сучасне українське кримінальне законодавство розглядає сепаратизм не просто як загрозу територіальній цілісності, а форму посягання на національну безпеку нашої держави.

По-друге, соціальна значимість цієї проблематики полягає в наступному:

- сепаратизм впливає на суспільну стабільність в країні, а саме: він стає підґрунтям для різноманітних внутрішніх конфліктів; активізує зростання радикальних рухів та втрати довіри до державних інституцій;

- сепаратизм може створювати ситуацію коли політична опозиція переходить у площину загрози державності та територіальній цілісності країни, що в свою чергу загострює питання розмежування між соціальним протестом і кримінальним сепаратизмом;

- враховуючи той факт, що сепаратизм як явище тісно пов'язаний із пропагандою, дезінформацією та інформаційними операціями, вивчення та дослідження цієї проблеми набуває більшої актуальності в епоху цифрових медіа.

По-третє, міжнародний вимір сепаратистських проявів полягає в наступному:

- Україна є об'єктом міжнародних відносин, де сепаратизм використовується як інструмент зовнішньої політики інших держав (в першу чергу російської федерації);

- в зовнішньо-політичних стосунках з іншими країнами, на різноманітних міжнародних майданчиках Україна активно відстоює думку про те, що підтримка сепаратизму ззовні є порушенням принципу невтручання у внутрішні справи держави;

- порівняльне дослідження досвіду інших країн (Іспанія – Каталонія; Великобританія – Шотландія; регіон Балканських країн) дозволяє Україні формувати власний підхід до правової та політичної реакції на сепаратистські прояви у власному суспільстві.

Про актуальність дослідження проблематики кримінального сепаратизму через призму його кримінологічного аналізу та його протидії говорить той рівень статистично зафіксованої кількості кримінальних правопорушень, що мають ознаки сепаратизму. Так, наприклад, в 2013 році в Україні не було зареєстровано жодного випадку відповідальності за який передбачена за ст. 110

КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», а в 2024 році вже було зареєстровано 505 злочинів за цією кримінально-правовою нормою. При цьому, пікове значення в цьому періоді припало на 2022 рік – 10487 злочинів. В той же час, якщо взяти до уваги усі кримінально-правові норми, що містять в собі ознаки сепаратизму (ст.ст. 109, 110, 110-2, 111, 436, 437, 447 КК України), статистична інформація демонструє наступні показники: в 2013 році 7 кримінальних правопорушень, а в 2024 році – 1813. Щодо пікового значення, то воно також припадає як і у випадку зі ст. 110 КК України на 2022 рік і складає 30484 злочини.

Аналізом питання сутності феномену сепаратизму як явища займалась низка вітчизняних науковців, а саме: М. М. Вівчарик, К. М. Вітман, В. А. Горенкін, О. В. Картунов, А. І. Кіссе, В. О. Котигоренко, І. О. Кресін, Л. П. Нагорна, О. О. Маруховська-Картунова, І. Г. Оніщенко, Є. В. Перегуда, Г. М. Перепелиця, Ю. І. Римаренко, С. Ю. Римаренко, Л. Є. Шкляр, В. В. Дівак та інші.

Серед закордонних дослідників цієї проблематики слід виділити С. О'Брайєна, Р. Бербаха, У. Бека, У. Робінсона, П. Глоца, Л. Грінфельда, Дж. Келласа, Х. Кона, Б. О'Лірі, Д. Міллера, Й. Таміра та інших.

Але складність проблеми полягає в тому, що на монографічному рівні проблематика кримінального сепаратизму, його кримінологічного аналізу та протидії цьому явищу в українському суспільстві не розглядалась. Звісно, окремі наукові дослідження проводились в цій сфері, але вони охоплювали або окремі різновиди кримінального сепаратизму, або окремі напрямки дослідження. Так, наприклад, в 2020 році М. Б. Стиранка захистив дисертацію на здобуття ступеня доктора філософії на тему «Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні» [1], в 2021 році дисертацію на здобуття ступеня доктора філософії на тему «Кримінологічна характеристика та попередження сепаратизму в Україні» захистила Т. М. Беркій [2], а в 2022 році А. В. Носач захистив дисертаційне дослідження на здобуття доктора наук за темою «Кримінологічне забезпечення захисту державного суверенітету і

територіальної цілісності України» [3]. Як ми бачимо сферою їх інтересів було обрані питання, які або декілька вужче ніж явище кримінального сепаратизму (дослідження А. В. Носача), або аналізуються проблематика кримінально-правової спрямованості (дослідження М. Б. Стиранка), або дослідження стосувалось взагалі проблематики сепаратизму в Україні, а не кримінального сепаратизму (дослідження Т. М. Беркій). Наявність такої низки дослідження проблем близьких до кримінального сепаратизму в Україні зайвий раз підтверджує актуальність цього питання в межах наукового аналізу.

Все викладене вище, а також відсутність комплексних розробок монографічного характеру кримінологічного аналізу та протидії кримінального сепаратизму створює потребу в проведенні даного дисертаційного дослідження та зайвий раз наголошує на актуальності дослідження цієї проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» 29.12.2022 р. (Протокол № 5) зі змінами від 23.10.2024 р. (Протокол № 3). Тема дослідження узгоджується з Пріоритетними напрямками фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, затвердженими Національною академією правових наук України та Концепцією розвитку кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ ст., схваленою Координаційним бюро з проблем кримінології Національної академії правових наук України. Тема також відповідає основним науковим напрямам та найважливішим проблемам фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019–2023 роки, затвердженим постановою Президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 року № 30, а саме підпункту 3.4.2.7 (Кримінальне право, кримінологія, судоустрій) та тематиці наукових досліджень кафедри права гуманітарно-правового факультету «Правові засади стійкості та сталого розвитку критичної інфраструктури», затвердженої 23.04.2024р. № 0124U002897.

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* полягає в розв'язанні комплексного наукового завдання щодо з'ясування питання кримінологічного аналізу та протидії кримінальному сепаратизму в Україні.

Для досягнення зазначеної мети визначено такі *завдання*:

- дослідити поняття кримінального сепаратизму, його природу, види та форми реалізації в сучасному суспільстві;
- надати кримінологічну характеристику кримінального сепаратизму через призму аналізу його кримінологічних показників;
- дослідивши особистість кримінального сепаратиста надати узагальнений кримінологічний портрет такої особи;
- проаналізувати теоретичні основи детермінації кримінального сепаратизму в Україні;
- розкрити сутність соціально-економічних факторів, що обумовлюють кримінальний сепаратизм в Україні;
- дослідити політичні фактори кримінального сепаратизму в Україні як різновид детермінантів цього явища;
- визначити та розкрити сутність правових та організаційно-управлінських факторів кримінального сепаратизму в Україні;
- проаналізувати стан наукової розробки проблем протидії злочинності як взагалі, так і окремо протидії кримінальному сепаратизму;
- дослідити та розкрити сутність загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів протидії кримінальному сепаратизму в Україні;
- дослідити міжнародний досвід протидії кримінальному сепаратизму з метою подальшого запровадження в систему протидії кримінальному сепаратизму в Україні;
- спираючись на проведений аналіз заходів протидії кримінальному сепаратизму в Україні надати власні рекомендації щодо протидії цьому явищу.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, у сфері кримінологічного аналізу та протидії кримінальному сепаратизму в Україні.

Предмет дослідження – кримінологічний аналіз та протидія кримінальному сепаратизму в Україні.

Методи дослідження. При проведенні дослідження для вирішення поставлених задач використовувались у комплексі загальнонаукові та спеціальні методи. Одним з основних методів дослідження обрано діалектичний метод наукового пізнання як теоретичний фундамент дослідження при розгляді всіх проблемних аспектів за темою дисертації (у *всіх розділах*). Поряд з ним використовувались й інші методи. Зокрема, формально-логічний – для встановлення змісту поняття, природи, видів та форм кримінального сепаратизму (*підрозділ 1.1.*). Статистичні, конкретно-соціологічні методи та метод вивчення документів (аналіз статистичних даних, вивчення матеріалів архівних кримінальних проваджень) застосовувалися при виявленні тенденцій в динаміці кримінального сепаратизму та кримінологічної характеристики особистості злочинця, яка вчиняє такі кримінально-протиправні діяння (підрозділи 1.2, 1.3). Застосування системно-структурного методу дозволило охарактеризувати фактори детермінації такого явища як кримінальний сепаратизм (розділ 2) та обґрунтувати нові положення, теоретичні висновки, пропозиції і практичні рекомендації щодо протидії кримінальному сепаратизму (розділ 3).

Нормативну основу дослідження становить: Конституція України, Кримінальний кодекс України, інші акти Верховної Ради України та органів влади України міжнародні правові акти.

Науково-теоретичну основу роботи становлять дослідження з кримінології, кримінального права, політології, психології, історії, теорії держави та права.

Інформаційною та емпіричною базою дослідження є статистичні дані Державної Судової Адміністрації України щодо кількості осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито та види кримінального покарання та дані щодо складу засуджених за ст.ст. 109, 110, 110-2, 111, 436, 437, 447 КК України, матеріали судових рішень за ст.ст. 109, 110, 110-2, 111, 436, 437, 447

КК України; офіційна статистика Офісу Генерального прокурора України щодо кількості облікованих кримінальних правопорушень та вручених повідомлень про підозру за ст.ст. 109, 110, 110-2, 111, 436, 437, 447 КК України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у сучасній Україні комплексним дослідженням кримінального сепаратизму в Україні з точки зору його кримінологічного аналізу та заходів протидії. До положень, що мають наукову новизну, зокрема, належать такі:

вперше:

- надано та обґрунтовано розуміння кримінального сепаратизму як соціально-правового явища, що виступає як сукупність кримінально-караних діянь і полягає в реалізації різноманітних форм поведінки, які містять в собі ознаки сепаратизму;

- надана комплексна кримінологічна характеристика кількісних та якісних показників кримінального сепаратизму в період з 2013 року по 2024 рік;

- на підставі кримінологічної характеристики особистості злочинця, який реалізує кримінально-протиправні діяння, що мають сепаратистське забарвлення, сформульовано його кримінологічний портрет;

удосконалено:

- кримінально-правову структуру кримінального сепаратизму з урахуванням сукупності таких кримінально-правових норм, що передбачені в ст.ст. 109, 110, 110-2, 111, 436, 437, 447 КК України;

- систему факторів, що обумовлюють сепаратизм в Україні шляхом включення до неї факторів правового порядку;

отримало подальшого розвитку:

- теорія виділення різновидів та форм сепаратизму з оглядом на його кримінально-правовий характер;

- теорія детермінаційних процесів злочинності як взагалі, так і кримінального сепаратизму безпосередньо;

- змістовне розуміння соціально-економічних, політичних та організаційно-управлінських факторів, що обумовлюють сепаратизм в українському суспільстві;

– наукова розробка проблеми протидії злочинності взагалі та кримінальному сепаратизму безпосередньо.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що окремі його положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– у *правотворчості* – для удосконалення чинного кримінального законодавства у сфері встановлення кримінальної відповідальності за дії сепаратистського характеру;

– у *правозастосовній діяльності* – для удосконалення діяльності Служби безпеки України та інших правоохоронних органів у організації протидії кримінальному сепаратизму в Україні;

– у *науковій роботі* – під час наступних досліджень проблем кримінологічного аналізу та протидії кримінальному сепаратизму;

– у *навчальному процесі* – для здобувачів вищої освіти під час вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Актуальні проблеми кримінального права», «Кримінологія» та «Протидія злочинності».

Особистий внесок здобувача. Положення, які викладені в дисертації та виносяться на захист, розроблені автором особисто.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки і пропозиції, що містяться в дисертації, доповідалися та обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Сучасні проблеми розвитку авіаційно-космічної галузі України: інженерія, бізнес, право» (м. Харків, 5 лист. 2024 р.); «Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама» (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.); «Правові реалії сьогодення» (м. Харків, 22 трав. 2025 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані за результатами дисертаційної роботи, відображені у 8 наукових працях, у тому числі 3 наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук категорії «Б», 5 наукових статтях та тезах наукових доповідей на конференціях різного рівня.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою та завданнями дослідження. Робота складається з анотації, вступу, переліку умовних позначень, трьох розділів, що включають десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 252 сторінки, з них основний текст – 205 сторінок, список використаних джерел (252 найменування) – 31сторінка, додатки – 16 сторінок.

РОЗДІЛ І. ФЕНОМЕН КРИМІНАЛЬНОГО СЕПАРАТИЗМУ

1.1. Поняття, природа, види та форми кримінального сепаратизму.

Проблематика сепаратизму в будь-якому суспільстві має певне історичне підґрунтя та сучасну об'єктивну дійсність. Навіть, на перший погляд, в «спокійних» країнах та суспільствах в тому чи іншому вигляді виникає питання сепаратизму. І це має своє історичне обумовлення.

Досліджуючи проблематику сутності сепаратизму у сучасному світі Н. М. Маслова та П. П. Мунтян наголошують на тому, що на планеті практично не існує жодного континенту, який би у тому чи іншому вигляді був повністю позбавлений проявів сепаратизму. У світі налічується близько 51 основних епіцентрів сепаратизму, котрі разом охоплюють територію у 12,7 млн.км² території із населенням у понад 220 мільйонів осіб [4, с. 220].

Дану позицію підтримує та конкретизує О. О. Цебенко. Він наголошує на тому, що сьогодні у світі існує значна кількість сепаратистських рухів. Одним із найпроблемніших регіонів є пострадянський, на якому зосереджені такі проблемні регіони, як Чечня, Дагестан, Придністров'я, Гагаузія, Крим, Косово, Донбас, Нагірний Карабах, Абхазія, Пд. Осетія. На Європейському континенті сепаратизм зосереджений у таких територіях, як Північна Ірландія, Країна Басків, Каталонія, Корсика, Фландрія і Валлонія, Фарерські острови, Північний Кіпр. На Близькому Сході проблеми із сепаратизмом виникають у Курдистані, Гірському Бадахшані в Таджикистані, пакистанській провінції Белуджистані, Південному Ємені, області Читтагонг у Бангладеші, на півночі Афганістану і на півдні Алжиру. Прикладами азіатського сепаратизму є: індійські штати Джамму і Кашмір, Пенджаб, Наголенд, Ассам, північна Шрі-Ланка, області Карен і Шах в М'янмі (Бірма), південні Філіппіни, Східний Тимур і Ірман-Джая (західна частина Нової Гвінеї) у Індонезії, Тібет і Синьцзян (Уйгурістан) у

Китаї. Сепаратистські рухи зосереджені в таких регіонах Африки, як Південний Судан, провінція Кабінда в Анголі, Північне Сомалі, Коморські острови, провінція Квазу-Наталь в ПАР, Руанда і Бурунді [5, с. 57].

Як наголошує в своєму дослідженні проблем встановлення кримінальної відповідальності за посягання територіальну цілісність України Г. З. Яремко, прояви сепаратизму в Україні були відомі ще задовго до сучасних подій. Наприкінці 1990 року депутати трьох обласних рад (Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської) у Львівській опері провели Галицьку асамблею, яку розцінюють як прояв сепаратизму галичан. Ініціатор цих подій В. М. Чорновіл зазначав, що Галицька асамблея не мала під собою державотворчого підґрунтя. Показовими є також і події 2004 року. Так, надзвичайна сесія доручила главі Харківської облдержадміністрації Є. Кушнарьову зайнятися створенням в Україні Південно-Східної автономної республіки. Звучали також заклики до відокремлення окремих регіонів від України і входження до складу російської федерації чи створення окремої держави (Південно-Східної держави) [6, с. 61-63].

При цьому, на думку К. М. Вітмана, сепаратизм є складним етнополітичним феноменом, який потребує ретельного дослідження та аналізу. Руйнівні наслідки сепаратизму для національної безпеки, територіальної цілісності, економіки будь-якої незалежної демократичної держави безперечні. Сепаратизм запускає процес етнополітичної дезінтеграції держави; дисбалансиє її етнополітичну систему; руйнує налагоджені зв'язки в ній; знищує елементи стримувань та противаг, що формувалися роками; провокує етнічні конфлікти за ознакою культурної, мовної, регіональної належності. Нинішня ситуація в Україні є ілюстрацією порушення балансу етнополітичної системи, яка, як і будь-яка політична система, негативно реагує на внутрішні катаклізми та втручання ззовні, оскільки прагне до стану рівноваги. Про це свідчить зростання ксенофобії та етнополітичної напруженості в українському суспільстві [7, с. 19].

Даний стан речей говорить про дуже високий рівень актуальності цього питання для національних суспільств всього світу взагалі і окремо – України. Справа полягає в тому, що питання існування сепаратизму в українському суспільстві має вельми актуальний характер. При цьому, з такою аналітично-змістовною позицією вищезазначених науковців важко не погодитись. Підґрунтям всієї сучасної соціально-політичної ситуації в Україні з урахуванням повномасштабного вторгнення російської федерації на територію країни є сепаратистські тенденції в українському суспільстві.

Особливість цього моменту полягає в тому, що українське суспільство і Україна, як державне утворення, ні чим не відрізняються від вищезазначених світових тенденцій.

Враховуючи це, дуже важливим для сучасної кримінально-правової та кримінологічної науки є питання з'ясування змісту такого феномену як сепаратизм та передбачення законодавчої реакції на нього держави окремо та суспільства в цілому.

Що ж таке сепаратизм як сучасне явище? Як наголошує М. Т. Степико, сепаратизм – це явище, потенційно присутнє в будь-якому державному утворенні. При цьому, на думку дослідника, сепаратизм активізується в певних умовах, під впливом різних груп факторів, пов'язаних із політичною та соціокультурною трансформацією суспільства, істотним ослабленням або посиленням центральної влади [8].

Залишити без будь-якої реакції прояви сепаратизму в суспільстві держава не може і не повинна. Ігнорування цієї проблеми нагадує поведінку хворого, який відмовляється від лікування та скрізь наголошує те, що він здоровий. Результат такої поведінки передбачуваний – втрата здоров'я і навіть настання смерті. Іншими словами, політика держави на ігнорування та нехтування сепаратистських настроїв в суспільстві буде мати в майбутньому важкі негативні наслідки.

Найбільш поширеною впливовою реакцією на суспільно-небезпечні прояви є передбачення та встановлення відповідальності за такі деструктивні

дії. При цьому, залежно від рівня суспільної небезпечності діяння передбачається і відповідний рівень відповідальності. З урахуванням суспільної небезпеки сепаратизму для країни мова, на нашу думку, повинна йти виключно встановлення кримінальної відповідальності.

Для з'ясування проблеми існування сепаратизму в Україні нам потрібно в першу чергу сформулювати власний погляд на сутність цього явища, а в другу – зафіксувати правову реакцію держави на нього.

Аналізом питання сутності феномену сепаратизму як явища займалась низка вітчизняних науковців, а саме: М. М. Басараб [9, с. 296-307; 10, с. 313-322], Д. Горовіц, В. В. Дівак [11, с. 690-695], П. П. Мунтян та Н. М. Маслова [12, с. 218-228] та багато інших.

Серед закордонних дослідників цієї проблематики слід виділити С. О'Брайєна, Р. Бербха, У. Бека, У. Робінсона, П. Глоца, Л. Грінфельда, Дж. Келласа, Х. Кона, Б. О'Лірі, Д. Міллера, Й. Таміра та інших.

В 2020 році М. Б. Стиранка захистив дисертацію на здобуття ступеня доктора філософії на тему «Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні» [13].

Починаючи аналізувати сутнісний зміст дефініції «сепаратизм» ми вважаємо за доцільне звернути увагу на точку зору, яку висловив відомий американський історик Луїс Л. Снайдер. В своїй монографії «Глобальні міні-націоналізми. Автономія чи незалежність» (1982 р.) він визначає сепаратизм як образ, діяльність, принцип чи практику, які розроблені для повного виходу із централізованого політичного організму. Він зазначає, що екстремістські активісти заперечують автономію чи напівавтономію як напівзаходи та закликають до відділення від загального простору. На його думку, сепаратисти вважають себе визволителями, а влада централізованої держави розцінює їхню діяльність як зраду [14, с. 17].

Ми вважаємо те, що цю тезу треба обрати як базову для подальшого аналізу тих проблем, які ми висвітлюємо в цій статті.

Український дослідник проблематики сепаратизму в суспільстві В. В. Дівак під сепаратизмом розуміє – теорію, політику та практику, спрямовану на відокремлення, відділення частини території держави задля створення нової самостійної національної держави або її автономізації. Ідеологією сепаратизму є націоналізм [15, с. 39].

Загалом під поняттям «сепаратизм» О. Федунь та О. Шаран розуміють прагнення до відокремлення, а у багатонаціональних державах – це політичний рух національних меншин, скерований на відокремлення від держави та здобуття незалежності від неї. Сучасний сепаратизм як політична програма ґрунтується на принципі самовизнання народів, коли кожна етнічна спільнота має свою державу. Самовизначення передбачає наявність в етнічних груп права на участь у суспільно-політичному процесі на міжнародній арені. Відповідно, сепаратизм є виходом з існуючої системи або її руйнуванням з метою створення власної держави [16, с. 128].

Проблема сепаратизму становить загрозу не тільки для міжнародного миру та стабільності, а й для безпосередніх учасників процесу. Прояви сепаратизму створюють сприятливе середовище для збільшення кількості злочинів усередині країни, для розвитку екстремізму, тероризму, для порушення політичних і соціально-економічних прав людини, підриваючи цим державний суверенітет держав, у яких вони виникли [17, с. 58].

Сепаратизм є невід’ємною складовою сучасного політичного процесу, якій притаманні позитивні та негативні риси. Як негативне об’єктивне суспільно-політичне явище, сепаратизм зумовлює дезінтеграцію держави та становить реальну загрозу її територіальній цілісності. З іншого боку, цей феномен є засобом реалізації інтересів етносу, який зазнає політичної, економічної та культурної дискримінації. Зазвичай, саме за наявності дискримінації етнічної спільноти з боку державної влади та формування активної політичної еліти, яка є здатною очолити цей рух, можливе виникнення сепаратистського руху [16, с. 134].

Досліджуючи сутність феномену сепаратизму не можливо обійти розуміння змісту цього явища не використавши тлумачні словники. Так, в словнику іншомовних слів за редакцією О. С. Мельничука зміст цього явища розуміють наступним чином: сепаратизм (*франц. Separatism, від лат. Separatus – відокремлення*) – 1) прагнення до відокремлення, відособлення. 2) у багатонаціональних буржуазних державах прагнення національних меншостей до відокремлення й створення власної держави чи автономної області. За сепаратизмом часто приховуються інтереси певних кіл місцевої або іноземної буржуазії [18, с. 608]. Навіть, якщо не враховувати заідеологізованість даного видання, а воно вийшло друком 1974 році, основна сутність сепаратизму як явища чітко визначена: прагнення до відокремлення або відособлення. І це є ключовою сутністю цього явища. Аналогічне розуміння тлумачиться в словнику української мови 1978 року за редакцією І. К. Білодіда: сепаратизм це прагнення до відокремлення, відособлення [19, с. 126].

В сучасній Україні автори словника іншомовних слів, а саме С. П. Бирик та Г. М. Сюта (2005 р.), наголошують на тому, що сепаратизм – прагнення до відокремлення, відособлення; політичний рух національних меншин, скерований на відокремлення від державного цілого й утворення самостійної держави [20, с. 489].

Проаналізувавши дані наукові джерела, ми бачимо те, що в усіх них робиться наголос на тому, що сепаратизм це прагнення до відокремлення, відособлення. При цьому, як ми вже раніше наголошували, така точка зору існувала і в другій половині XX-го століття і на початку XXI-го. Тобто, протягом певного часу, навіть в умовах зміни суспільно-політичної формації в країні, розуміння такого явища як сепаратизм суттєвих змін не зазнало.

В певній мірі, тлумачення змісту поняття сепаратизму в різноманітних словниках підтримується авторськими колективами енциклопедичних видань. Так, в «Юридичній енциклопедії» за редакцією Ю. С. Шемшученко сепаратизм визначається як певний рух, спрямований на відокремлення від держави

частини її території та населення. При цьому, там також наголошують на підґрунті сепаратизму, а саме: суперечностях між центральною владою та носіями ідей сепаратизму, яким здебільшого є політичні партії, громадські та релігійні організації етнічних або конфесійних меншин, іноді – окремі регіональні політичні структури [21, с. 469]. «Велика сучасна енциклопедія» зазначає наступне: сепаратизм – прагнення до відокремлення та відособлення; рух, спрямований на відокремлення від частини держави для створення нового державного утворення або набуття автономії [22, с. 284]. Одночасно з цим, «Енциклопедія державного управління» тлумачить сепаратизм з певним оглядом на проблематику державного управління та зазначає наступне: сепаратизм це різновид опозиції, політичного руху, метою якого є відокремлення частини території держави для створення нового (приєднання до вже існуючого) державного утворення або надання певній частині держави автономії [23, с. 626].

У вітчизняному політологічному словникові зазначається наступне: «Сепаратизм (лат. *separatus* – окремий) – політика та практика відокремлення, відділення частини території держави з метою створення нової самостійної держави або отримання статусу широкої автономії» [24, с. 596]. Іншими словами, ми знов спостерігаємо характерні риси цього явища, а саме відокремлення та створення нового державного утворення.

Поряд з тлумаченням змісту терміну «сепаратизм» в тлумачних словниках власний погляд з цього приводу сформований і у науковому середовищі.

Декілька раніше, ми вже трансливали позицію В. В. Дівака відносно сутності такої дефініції як «сепаратизм». Сутність якої полягає в тому, що це є відокремлення, відділення частини території держави задля створення нової самостійної національної держави або її автономізації [25, с. 39].

Аналізуючи проблематику загроз регіонального сепаратизму в Україні, М. Т. Степико наголошував на тому, що в цілому сепаратизм як прагнення

деяких регіонів держави до відокремлення, набуття більшої політичної самостійності, суверенітету є почасти проявом захисної реакції на процеси, які не влаштовують ту чи іншу частину суспільства в переломні моменти його розвитку [26].

Відомий етносоціолог професор В. Б. Євтух, свого часу, констатував наступне: «зазвичай, сепаратисти розглядають державу як інституцію (форму) національної самоорганізації, у якій етнічна гомогенність й культурний консенсус складають ідеологічну основу для політичного й територіального відділення частини держави та утворення нового етнополітичного організму (держави)» [27, с. 284].

Більш того, сучасний сепаратизм крім внутрішньополітичної характеристики, в умовах світових глобалізаційних процесів набуває інших рис та тенденцій. Так В. В. Олішевська, досліджуючи сутність та зміст сепаратизму як явища, стверджує те, що сепаратизм виступає не тільки як явище, притаманне складноорганізованому (у етнічному та конфесійному контексті) державним утворенням, але й як засіб реалізації геополітичних інтересів провідних держав та утворених ними міждержавних об'єднань з метою структурної перебудови світової спільноти й подальшого забезпечення своїх лідируючих позицій на планеті [28, с. 150].

Український політолог, дослідник історії міжнаціональних відносин, професор В. Ф. Панібудьласка визначає сепаратизм через призму етнополітологічних категорій, а саме: це політика і практика суспільно-політичного руху, що спрямовані на здобуття державного суверенітету окремою етносоціальною спільнотою на території її проживання в межах існуючої держави або прагнення до об'єднання частин одного етносу, що мешкають у різних державах (іредентизм) [29, с. 306].

Цікавий підхід до аналізу сутності сепаратизму, на нашу думку, пропонує В. В. Рахмайлов. Дослідивши різноманітні наукові погляди на сутність сепаратизму як явища, він поділяє їх дві великі групи. До першого напряму

відносяться дослідження вчених, у яких осмислюються конфліктологічні, філософські та політичні основи сепаратизму як явища, пов'язаного із порушенням національної безпеки як специфічного стану суспільства і держави, соціального процесу та її компонентів. У працях зазначеної групи розглядаються різні аспекти цієї складної проблеми, зокрема, обґрунтовано системний підхід до дослідження сепаратизму як ключової загрози національної безпеки, розкриваються основи методології та методики досліджень у цій області. Аналіз джерел та літератури зазначеного напрямку, на його думку, дає змогу зробити висновок про те, що на тлі цікавих і плідних ідей і положень, що розвиваються його авторами, недостатньо дослідженими залишаються такі важливі аспекти співвідношення двох складників сепаратизму, як соціальний та національно-державний, які при виникненні відповідних центробіжних тенденцій є взаємопов'язаними. Другий напрям становлять праці, в яких аналізується сепаратизм в аспекті його типологічних характеристик (політичних, регіональних, етнічних, конфесійних та ін.). Автори концентруються на історичних витоках сепаратизму, розглядаючи становлення його типів у зв'язку із широким колом релігійних, політичних, соціально-економічних, духовно-ідеологічних чинників [30, с. 304-305].

Щодо визначення змісту поняття «сепаратизм» на міжнародно-правовому рівні, то треба наголосити на тому, що такого закріплення не існує. На превеликий жаль ні Організація Об'єднаних Націй, ні Рада Європейського Союзу не дають власного розуміння сепаратизму. Як наголошує І. В. Співак у міжнародному праві на універсальному рівні тлумачення поняття «сепаратизм» поки що не вироблено, і, відповідно, немає правового врегулювання сепаратистських конфліктів [31, с. 160]. Єдине на що можливо звернути увагу так це на Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН, якою затверджено Декларацію про принципи міжнародного права 1970 р. В даному міжнародному документі роз'яснені окремі ознаки сепаратизму як протиправного явища [32], але, як ми це розуміємо, цього занадто замало.

Першим же міжнародним документом, як наголошує І. В. Співак, що дає визначення сепаратизму, став регіональний міжнародний договір – Шанхайська конвенція про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом від 2001 р. Конвенція (п. 2, ст. 1) визначає сепаратизм як будь-яке діяння, спрямоване на порушення територіальної цілісності держави, у тому числі на відділення від нього частини його території, або дезінтеграцію держави, що здійснюється насильницьким шляхом, а також планування та підготовка такого діяння, пособництво у його скоєнні, підбурення до нього, і переслідування в кримінальному порядку відповідно до національного законодавства Сторін – підписантів Конвенції [33, с. 160].

Проблема сепаратизму проаналізована у низці нормативно-правових актів України. В окремих мова йде про нього опосередковано, в інших питання піднімається безпосередньо. Зокрема до них можливо віднести наступні:

– ЗУ «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. (у контексті визначення переліку загроз національним інтересам і національній безпеці України, що створюють небезпеку територіальній цілісності України) [34];

– Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» № 121/2021 (у тотожному контексті до територіальної цілісності України) [35];

– Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» № 685/2021 (в контексті унеможливлення розповсюдження та демонстрації інформаційних та аудіовізуальних продуктів, що містять заклики до сепаратизму) [36];

– Указ Президента України «Про Концепцію державної мовної політики» , схвалена Указом Президента України від 15 лютого 2010 р. № 161/2010 (в контексті вживання словосполучення «малоросійський сепаратизм») [37];

– постанова Верховної Ради України «Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на основи національної безпеки України» від 22 лютого 2014 р., (категоричне засудження прояви сепаратизму та будь-яких інших посягань на територіальну цілісність та недоторканність України) [38].

На превеликий жаль, і ми рахуємо це певним недоліком в правовому питанні закріпленні поняття сепаратизму в Україні, ні один з вищезазначених нормативно-правових актів не тільки не має чіткого тлумачення терміну «сепаратизм», але і максимально уникає його використання. При цьому, в нормативно-правових актах України активно використовується словосполучення «територіальна цілісність України» та посягання на неї.

Щодо проблематики встановлення кримінальної відповідальності в українському законодавстві відносно таких суспільно-небезпечних дій як сепаратизм, то в цій ситуації тлумачення наукою та законом самого змісту дефініції «сепаратизм» також не конкретизовано.

Справа полягає в тому, що в КК України не існує прямого передбачення кримінальної відповідальності за сепаратизм. При цьому, спроби криміналізувати такі діяння в певній мірі робились.

В липні 2014 року до Верховної Ради України було подано проект Закону про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію) за авторством народних депутатів VII скликання О. В. Ляшко, С. В. Соболева, В. В. Карпунцова, І. М. Єремєєв та О. Я. Тягнибока. Даний законопроект пройшов усі передбачені регламентом процедури та був прийнятий Верховною Радою України в першому читанні 22 липня 2014 року за результатами чого була прийнята Постанова Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)» [39]. Але остаточно отримати статус Закону України йому не поталанило. Справа полягає в тому, що в вересні цього ж року був прийнятий ЗУ «Про очищення влади» [40], який, в певній мірі, виконав ті завдання, які ставились перед законопроектом про десепаратизацію.

Певна частина дослідників проблем передбачення кримінальної відповідальності за сепаратизм (тобто кримінальний сепаратизм) наголошує на тому, що під сепаратизмом в кримінальному законодавстві можливо розглядати суспільно-небезпечні діяння, що посягають на територіальну цілісність України.

Так, наприклад, В. С. Батиргарєєва та Н. В. Нетеса, досліджуючи проблематику визначення кримінально караних форм сепаратизму, наголошують на тому, що у КК України термін «сепаратизм» не застосовується. Але, на їх думку, спираючись на тлумачення змісту цього поняття можна зробити припущення про те, що фактично він, тобто «сепаратизм», охоплюється більш широким терміносполученням «посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», яке передбачене в ст. 110 КК України, або ж у ще ширшому значенні (так би мовити, у найширшому значенні) – терміносполученням «зміна чи повалення конституційного ладу», яке використовується під час опису ознак злочину, передбаченого ст. 109 КК України. Останнє пояснюється тим, що зміст конституційного ладу України становить достатньо широке коло цінностей, серед яких гарантовані Конституцією суспільний та державний лад, конституційний статус людини і громадянина, система безпосереднього народовладдя, організація державної влади й місцевого самоврядування, територіальний устрій, основи національної безпеки та інші найважливіші інститути конституційно-правових відносин в Україні. В числі цих цінностей особливу увагу привертає необхідність збереження територіальної цілісності, яка може виявитися об'єктом посягання під час сепаратистських дій, пов'язаних із прагненням до відокремлення частини території держави [41, с. 67].

Іншими словами, мова йде про наявність кримінального сепаратизму в положеннях двох кримінально-правових нормах, а саме в ст.ст. 109 та 110 КК України. Але, в той же час, треба розуміти той факт, що кримінальне законодавство так би мовити «не стоїть на місці» та реагує на актуальні «виклики» розвитку соціальних відносин в українській державі.

Так, наприклад, в червні 2014 року Верховною Радою України був прийнятий ЗУ «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму», який доповнював КК України ст. 110-2 «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» [42]. Що в свою чергу стало певним продовженням ланцюгу кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за діяння пов'язані з сепаратизмом в українському суспільстві. Це по-перше.

По-друге, на нашу думку, одночасно з цими законотворчими процесами в чинному КК України є ціла низка кримінально-правових норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за ті чи інші суспільно-небезпечні діяння, які в певній мірі мають сепаратистське забарвлення.

Наприклад, М. Б. Стиранка до кримінальних правопорушень пов'язаних з сепаратизмом відносить систему складів злочинів, які регламентують кримінальну відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність, а також територіальний устрій держави, а саме: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК України); державна зрада (ст. 111 КК України); пропаганда війни (ст. 436 КК України); планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України); найманство (ст. 447 КК України) [43, с. 139].

Зрозуміло те, що в цій лінійці кримінально-правових норм максимально приближена до змісту дефініції «сепаратизм» посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України), але, на нашу думку, в умовах сучасних викликів, в яких знаходиться українське суспільство і українська держава, питання передбачення окремої кримінально-правової

норми, яка встановить кримінальну відповідальність за сепаратизм в Україні, має максимально актуальний характер.

Позиція М. Б. Стиранка полягає в тому, що сепаратизм як родове кримінально-правове поняття охоплює умисні суспільно небезпечні посягання на територіальну цілісність, недоторканність або територіальний устрій держави, які мають вияв у діях, учинених всупереч порядку, встановленому національними та міжнародними актами, та спрямованих на відокремлення від території певної держави або утворення автономії у складі держави [44, с. 179].

Для усвідомлення сутності кримінального сепаратизму важливо зафіксувати той рівень суспільної небезпеки який він несе для українського суспільства. При цьому треба зазначити той факт, що суспільна небезпечність даного явища поширюються на різноманітні сфері людської життєдіяльності. На нашу думку треба виділити наступне: 1) територіальна цілісність держави; 2) суверенітет держави; 3) політична та соціальна стабільність суспільства; 4) культурно-історична єдність суспільства.

Беркій Т. М., досліджуючи проблематику сепаратизму, окремо наголошує на суспільній небезпечності сепаратизму у сфері інтернет технологій. Так на її думку, поширення сепаратистських настроїв в Інтернеті є досить поширеним явищем. За результатами проведених досліджень виникнення інформаційних та інформаційно-психологічних загроз, які можуть бути реалізовані за допомогою соціальних мереж в Інтернеті, науковці зазначили, що за допомогою соціальних мереж в Інтернеті можливе таке:

- створення атмосфери бездуховності та аморальності, негативного ставлення до культурної спадщини; маніпулювання суспільною свідомістю і політичною орієнтацією соціальних груп населення країни з метою створення політичної напруженості та хаосу;

- дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями і рухами з метою провокації конфліктів, розпалення недовіри, підозрілості, загострення політичної боротьби, провокування репресій проти опозиції, провокація;

- зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади та управління, інспірація помилкових управлінських рішень;
- дезінформація населення про роботу державних органів, підрив їхнього авторитету, дискредитація органів управління;
- провокування соціальних, політичних, національних та релігійних зіткнень;
- ініціювання страйків, масових заворушень та інших акцій економічного протесту;
- утруднення прийняття органами управління важливих рішень;
- підрив міжнародного авторитету держави, її співробітництва з іншими країнами;
- нанесення шкоди життєво важливим інтересам держави в політичній, економічній, оборонній та інших сферах [45, с. 302].

Відповідно до положень ст. 7 ЗУ «Про основи національної безпеки України» від 2003 року прояви сепаратизму, намагання автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів України розглядались на законодавчому рівні як різновид основних реальних та потенційних загроз національній безпеці України, стабільності в суспільстві [46]. Але в 2018 році був прийнятий новий законодавчий акт у сфері національної безпеки України, а даний закон втратив силу. Відповідно до положень ч. 5 ст. 3 ЗУ «Про національну безпеку України» [47] від 2018 року загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України [48], Стратегії воєнної безпеки України [49], Стратегії кібербезпеки України [50], Стратегії інтегрованого управління державним кордоном України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України. Іншими словами, для того щоб встановити перелік загроз національній безпеці України треба звернутись до вищезазначених нормативно-правових

документів. Проаналізувавши їх, нами було встановлено те, що про проблему сепаратизму в Україні як загрозу національній безпеці України веде тільки Стратегія національної безпеки України. В даному нормативно-правовому акті зазначений повний перелік поточних та прогнозованих загроз національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов. В окремих положеннях даного нормативно-правового акту наголошується на тому, що:

– сучасна модель глобалізації уможливила поширення міжнародного тероризму та міжнародної злочинності, зокрема у кіберпросторі, наркоторгівлі, торгівлі людьми, релігійного та ідеологічного фундаменталізму та екстремізму, підживлюваного з-за кордону сепаратизму, нелегальної міграції, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, розповсюдження зброї масового ураження тощо (ст. 10);

– спеціальні служби іноземних держав, насамперед російської федерації, продовжують розвідувально-підривну діяльність проти України, намагаються підживлювати сепаратистські настрої, використовують організовані злочинні угруповання і корумпованих посадових осіб, прагнуть зміцнити інфраструктуру впливу (ст. 19);

– низький рівень добробуту породжує зневіру і невпевненість у майбутньому, провокує насильство, що гальмує розвиток та консервує відсталість. Особливо небезпечним є укорінення радикальних суспільних настроїв і середовищ, які є основою для політичного насильства й сепаратизму, діяльності незаконних збройних формувань, поширення тероризму. Злочинність загрожує правам і свободам, законним інтересам людей, суспільства та держави (ст. 23) [51].

Узагальнюючи викладене вище можливо наголосити на тому, що під кримінальним сепаратизмом слід розуміти соціально-правове явище, яке виступає сукупністю кримінально-караних діянь і полягає в реалізації різноманітних форм поведінки, що містить в собі ознаки сепаратизму.

Види кримінального сепаратизму. Говорячи про види сепаратизму, в першу чергу, треба мати на увазі те що вид, або різновид того чи іншого явища є певним результатом процесу класифікації.

І. М. Філоненко та В. М. Ріпа досліджуючи проблематику сутності сепаратизму як явища шляхом аналізу існуючих наукових поглядів на різновиди сепаратизму реалізували відповідну класифікацію даного явища. Як результат, вони виділяють наступні види сепаратизму:

- за причинами активізації сепаратистських рухів: етнічний, релігійний, політичний, расовий, економічний, на культурній основі, ідеологічний та цивілізаційний;
- за інтенсивністю: активний, поміркований та пасивний;
- за ступенем відкритості: відкритий та прихований;
- за групами страйкарів та вимогами, що вони висувають: виступи еліт, виступи середнього класу виступи нижчих верств населення;
- за територіальною ознакою: західноєвропейський, східноєвропейський, близькосхідний, азіатський, африканський та американський;
- за формами прояву: сецесія, іредентизм, деволюція (автономізація) та еноліз [52, с. 148].

Вважаємо за доцільне наголосити на тому, що запропонована класифікація має право на життя і ми, в певній мірі, з нею погоджуємось. Але, на нашу думку, в ній не в повній мірі враховані усі сторони сепаратизму як явища. Про що йде мова. Справа полягає в тому, що в переважній більшості сепаратизм за своєю сутністю оцінюється як явище негативного порядку. Але, при цьому, дуже рідко оцінюють його позитивний характер. Іншими словами постає питання: чи притаманний сепаратизму як явищу характер виключної суспільної небезпеки?

Аналізуючи цю проблему та намагаючись сформулювати відповідь на це запитання, нами було встановлено те, що певна частина дослідників сутності «сепаратизму» наголошують на його двобічному характері, а саме як негативній стороні так і позитивній.

Форми кримінального сепаратизму. В. В. Дівак досліджуючи форми сепаратизму в своєму дисертаційному дослідженні «Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти» наголошувала на тому, що за стратегічними цілями сепаратистські рухи можуть мати такі форми: сецесія – відділення з метою створення власної держави (сецесія – лат. *secessio*, від *secedo* – йти, в Стародавньому Римі демонстративний вихід плебеїв у 494 і 449 роках до н.е. із римської громади за межі міста); іредентизм – відділення частини території з метою приєднання її до сусідньої держави; енозіс – відділення з метою приєднання до держави, де проживає основна частина однойменного етносу (наприклад, намагання осетинського населення Південної Осетії відокремитися від Грузії і приєднатися до Республіки Північна Осетія – Аланія в складі РФ); деволюція (автономізація) – збільшення політичних і економічних прав регіону в межах держави [53, с. 34]. Іншими словами, авторка виділяє чотири форми сепаратизму, а саме: сецесія, іредентизм, енозіс та деволюція. Аналогічну позицію в питанні виділення форм сепаратизму займає Н. І. Романюк [54, с. 84].

В той же час, Є. О. Гладкова, досліджуючи проблематику кримінального сепаратизму наголошує на тому, що у більшості наукових праць виділяються наступні форми сепаратизму, як сецесія (відділення частини території держави зі створенням суверенної держави), іредентизм (приєднання до складу іншої держави), енозіс (возз'єднання з історичною Батьківщиною) та різноманітні розширення прав певної території за відсутності мети від'єднання: федералізація, автономізація (деволюція) тощо [55, с. 568]. Іншими словами, авторка наголошує на наявності також чотирьох форм сепаратизму, але поряд з сецесією, іредентизмом та енозісом (на яких наголошує В. В. Дівак) виділяє більш ширшу форму ніж деволюція, а саме так звані різноманітні розширення прав певної території за відсутності мети від'єднання (федералізація, автономізація (деволюція) тощо).

Розглянемо кожну з цих форм окремо та сформулюємо і власний погляд на цю проблематику.

По-перше *сецесія*. Треба пам'ятати те, що сецесія використовується в різноманітних сферах людського пізнання. Її ми зустрічаємо в мистецтві, архітектурі, біології, соціології, ну і звісно в праві. В правовому розумінні сецесія (лат. *secessio* «вихід», від *secedo* «відходжу») полягає у відірванні, відокремленні, виході частини з цілісності, залишення певної установи групою її членів (*наприклад*, сецесія українських послів з галицького сейму у 1901 р., сецесія українських студентів з Львівського Університету у 1901-1902 рр., сецесія Південних штатів від Північних у США у 1860 р.). Поняття сецесії найчастіше вживається щодо територіальної чи національної одиниці, що намагається відокремитися від певної держави з метою утворення власної чи приєднання до іншої. Сецесія, як правовий принцип, подекуди прийнята в міждержавних спільнотах, конференціях, союзах тощо [56].

Автори підручника «Основи політології» розглядають сецесію (розподіл) як форму макрополітичного регулювання етнополітичних конфліктів. На їх точку зору, сецесія – це територіальний метод регулювання етнополітичного конфлікту в рамках стратегії деполітизації етнічних протиріч. За умов сецесії територія, населена етнічною меншиною, виділяється із складу держави, в результаті цього етнічна меншина стає більшістю в новій державній одиниці. Сецесія може бути *внутрішньою* (створення субдержавного утворення – Нагірний Карабах в СРСР; виділення кантону Юра із складу кантону Берн у Швейцарії) та *зовнішньою* (створення нової державності – виділення Бангладеш (переважають бенгальці) із Пакистану в 1971 році; виділення Еритреї (переважають тиграї та тигре) у 1993 році зі складу Ефіопії) [57, с. 302].

Як наголошує О. В. Стогова, сецесія – це відокремлення територіального утворення зі складу держави. При цьому, на її думку сецесію як механізм правового регулювання можна розглядати за двома підходами: як юридичний факт, що викликає зміни територіальної сфери впливу і зупинення дій багатьох джерел права і правовідносин (відносини громадянства, відносини з приводу реалізації права власності), а також виникнення нових правовідносин; як правовий результат, умовою отримання якого є зміна правового статусу всіх

суб'єктів і правового режиму об'єктів, що викликане втратою держави суверенітету над частиною своєї території [58].

Проаналізувавши проблему тлумачення терміну «сецесія» в науковому просторі, ми дійшли висновку про те, що визнання її як відокремлення територіального утворення зі складу держави для створення нової держави підтримується переважною кількістю вчених [59, с. 46; 60, с. 70; 61, с. 129; 62, с. 568; 63, с. 15 тощо].

Проаналізувавши викладене вище, можливо наголосити на певних аспектах, що формують сутність сецесії, як окремої форми сепаратизму:

- сецесія – це процес, який пов'язаний з політичним відокремленням окремого регіону від держави взагалі;

- підґрунтям для виникнення такого процесу, як правило, виступає етнічна, культурна, релігійна чи економічна характерна особливість такого регіону, що формується на тлі певного відчуття у суспільства несправедливості, дискримінації або прагнення до самоврядування;

- метою сепаратистських процесів у формі сецесії виступає бажання створення нового суверенного суб'єкта міжнародного права.

Одночасно з цим можливо зафіксувати характерні риси сецесії, які витікають з її сутності:

- прагнення незалежності від будь-якої держави та побудова власної країни;

- однобічний характер, тобто цей процес реалізується проти волі центральної влади в державі;

- в тому випадку, коли центральна влада не визнає відділення окремої території, дуже часто супроводжується конфліктом, при цьому у вигляді збройного протистояння;

- підґрунтям ідеї самовизначення, виступають як політичні, так і етнокультурні детермінанти.

Найбільш показові приклади сецесії, як форми сепаратизму це Республіка Косово (*відокремлення від Республіки Сербії у 2008 році та проголошення*

незалежності), Республіка Південний Судан (проведення референдуму у 2011 році, за результатами якого реалізовано відокремлення від Республіки Судан), Держава Еритрея (відокремлення від Федеративної Демократичної Республіки Ефіопії у 1993 році шляхом референдуму) та Народна Республіка Бангладеш (відокремлення від Ісламської Республіки Пакистану в 1971 році у результаті громадянської війни).

Узагальнюючи викладене вище, можливо наголосити на тому, що *сецесія* як форма сепаратизму є процесом відокремлення певної території з метою створення нової незалежної держави. При цьому, вона ґрунтується на ідеї самовизначення і може реалізовуватись як мирним (наприклад, через референдум), так і насильницьким (через озброєне повстання чи громадянську війну) шляхом.

Іредентизм. Іредентизм – це одна з форм кримінального сепаратизму, в межах якої існує політичний рух, що прагне приєднати певну територію, яка населена етнічно, історично чи культурно близьким населенням, до, так званої, «материнської» держави.

З точки зору, Н. І. Романюка це процес, в результаті якого населення певного регіону відділяється від держави з метою приєднання до сусідньої держави, метою якого є об'єднання розпорошеного по світу етносу, народу. Іредентизм – протилежність сепаратизму, проте супроводжується насиллям і часто перетворюється на повномасштабні війни (спроби Вірменії приєднати Нагірний Карабах, Туреччини та Греції – Кіпр) [64, с. 84].

Н. В. Горло, досліджуючи проблематику іредентизму, наголошувала на тому, що він, тобто іредентизм, як політичне явище в українській політичній науці вивчений недостатньо, тим часом він став актуальним для України, оскільки як сусідні держави мають іредентистські наміри стосовно окремих українських територій (наприклад, Росія, Румунія), так і в самій Україні наявні іредентистські настрої, найбільш яскраві у Криму [65, с. 143].

Н. В. Горло наголошує на тому, що відповідно до існуючих тенденцій в етнополітичній площині треба концептуально розрізняти: 1) іредентизм як різновид сепаратизму, тобто як етнополітичний рух, ініційований меншиною-іредентою, метою якої є вихід зі складу поліетнічної держави і приєднання до спорідненої держави; 2) іредентизм як політичний курс держави, яка намагається об'єднати в одному етнополітичному утворенні всі групи розділеного народу [66, с. 30].

Окреслюючи зміст терміну «іредентизм» Н. В. Горло визначає його як етнополітичний процес, який представляє собою сукупність стратегій і дій іредентистської держави й іреденти – національної меншини у складі поліетнічної держави, метою яких є об'єднання в одному політичному організмі етнічної спільноти, яка розділена кордонами між двома/кількома державами [66, с. 413].

Треба зазначити те, що мета класичного сепаратизму декілька відрізняється від мети іредентичного сепаратизму. Справа полягає в тому, що класичний (або загальний) сепаратизм ставить собі на меті – створення незалежної держави. На відміну від нього, іредентизм бажає долучити територію до вже існуючої іншої держави, тим самим змінити державні кордони на її користь.

Щодо сутності іредентизму треба наголосити на тому, що він базується на прагненні «возз'єднати» певну територію з іншою державою, до якої вона, тобто територія, нібито належить з етнічних, культурних чи історичних причин. Таке бачення, робить його особливою формою сепаратизму, яка спрямована не просто на отримання суверенітету від власної держави, а на зміну кордонів на користь іншої держави.

Характерні риси іредентизму:

– етнічний чи історичний довід – сепаратистські процеси опираються на переконання того, що певна територія населена людьми, які мають спільну етнічність, мову, культуру чи історичний зв'язок з іншою державою;

- мета - приєднання до іншої держави, а не здобуття повної незалежності;
- ідеологічне обґрунтування – як правило, базується на історичній несправедливості, «споконвічній землі» або «історичній території», розірванні цілого народу кордонами держав.

До найбільш типових прикладів іредентизму треба віднести:

- російськи іредентизм – ідея «Російського світу» через приєднання до власної держави територій де мешкає російськомовне населення в Україні, Республіці Молдові та прибалтійських країнах (Литовській Республіці, Естонській Республіці та Латвійській Республіці);

- сербський іредентизм – ідея об'єднання усіх етнічних сербів в єдину країну «Велика Сербія» (наприклад: криваві події у Боснії та Герцеговині у 90-х роках XX-го століття);

- угорський іредентизм – прагнення повернути території (більш ніж 2/3 території де мешкало більш ніж 3 мільйони етнічних угорців), втрачені після Тріанонського договору 1920 року, а саме: Північна Трансільванія (Румунія), Південна Словаччина (Словацька Республіка) та Закарпаття (Україна);

- італійський іредентизм – у XIX-XX ст. існувала ідея об'єднання усіх італійців до єдиної країни, а саме: приєднання населення Трієста, Південного Тиролю, Істрія та Далмація (на той час Австро-угорська імперія) та Корсика, Ніцца (на той час Франція) до території Італійського королівства.

Енозис. Як зазначає Н. І. Романюк, це відділення території з метою приєднання до держави з одноетнічним населенням, тобто своєрідне возз'єднання етнічної меншини з державно організованою одноетнічною більшістю (іредентистський рух у Греції) [67, с. 84].

За великим рахунком енозис це в певній мірі один з різновидів іредентизму, але між ними все ж є розбіжності.

Основна розбіжність цих двох форм сепаратизму полягає в тому хто є так званим «ініціатором» цього процесу. У випадку іредентизма ініціатива виникає з боку так званої «материнської» держави, яка хоче «об'єднати» свою націю, що знаходиться за її кордонами, а у випадку енозис – ініціатива з боку населення регіону, яке прагне приєднатися до етнічно рідної держави.

Енозіс (також «*еносіс*», грец. *Ένωσις* – *союз*) – рух за возз'єднання з історичною батьківщиною, а також ідеологічні та військові прагнення до приєднання до суверенної Греції у XIX-XX ст. у регіонах з переважаючим грецьким населенням, що знаходилися під управлінням інших держав (передусім, Османської імперії, а пізніше – Туреччини, Великою Британії, Королівства Італія, Болгарії, Албанії та ін.). З одного боку, рух Енозісу посприяв збереженню та відродженню грецької мови та грекохристиянської культури у значній частині Середземноморського регіону, з іншого ж боку, процеси Енозісу призвели до виникнення ряду невирішених конфліктів у регіоні (зокрема, на території Кіпру) [68].

З викладеного вище можливо зафіксувати те, що дана форма сепаратизму є певним різновидом іредентизму з грецьким забарвленням, яка в науковому просторі визнана як самостійна.

Деволюція (автономізація). На думку Н. І. Романюка це процес, за якого регіони всередині держави вимагають й отримують політичну владу та дедалі більшу автономію за рахунок центральної влади (Країна Басків, Каталонія, Шотландія) [69, с. 84].

Н. Р. Голуб'як, досліджуючи питання інтерпретації понять трансформації регіональної політики, наголошує на тому, що у західній науці є ще один термін – передавання влади (*devolution*). На її думку, його часто ототожнюють із децентралізацією та автономізацією і використовують тоді, коли мова йде про унітарні держави. Деволюція – це надання прав органам самоврядування приймати рішення і вести самостійну фінансову та управлінську діяльність. Даний спосіб децентралізації передбачає, що місцеві органи самоврядування законодавчо набувають незалежний статус, вони розглядаються як адміністративний рівень, за яким уряд може здійснювати лише опосередкований контроль. Органи місцевого самоврядування не входять до системи органів державної влади. Деволюція державного управління може бути ефективною у тих сферах та питаннях державної діяльності, де не вимагається проведення єдиної державної політики [70, с. 150].

У. М Дорош розуміє деволюцією як певний вид децентралізації влади, коли до місцевих органів передається відповідальність та влада, ресурси та джерела доходів, що робить місцеві влади автономними та повністю незалежними [71, с. 134].

Тобто, ми можемо наголосити на тому, що деволюція розглядається як певна форма територіального перерозподілу владних повноважень між центром держави та її регіонами. В цьому випадку центральний уряд передає частину повноважень регіональним чи місцевим органам без руйнування цілісності держави.

Іншими словами, враховуючи той факт що деволюція є формою сепаратизму, вона розглядається як компромісне рішення між процесами централізації влади в державі та процесами, що спрямовані на повне відділення окремих територій від цієї держави. При цьому, території, в яких виникають сепаратистські рухи, отримують широку автономію, але не виходять зі складу унітарної держави.

Свого часу, Н. Р. Голуб'як відмічала те, що деволюція тісно пов'язана із проявами сепаратизму. Так, у деяких країнах як міра по врегулюванню конфлікту використовується деволюція, коли збільшується автономія конфліктної території в державі. У таких випадках відбувається наділення або передача функцій автономного правління, що врегульовується відповідними законодавчими актами. Таким чином, деволюція може набирати форми «щеплення від сепаратизму», спроби згладити існуючі в окремих регіонах сепаратистські настрої шляхом наділення цих регіонів більшою самостійністю заради збереження цілісності держави. Але в такій ситуації потенціал для конфлікту все одно залишається, а можливо, і посилюється, оскільки в процесі деволюції регіони отримують додаткові повноваження і ресурси, які відрізняють цю групу населення від іншої частини. Саме тому деволюцію слід вважати тимчасовим засобом, що допомагає уникнути кровопролиття або розпаду країни [70, с. 150-151].

Іншими словами, деволюція як суспільний процес, не передбачає своєю метою відділення однієї території від загальної території держави, але вона виникає як певна відповідь на регіональні сепаратистські чи автономістські настрої в суспільстві. При цьому, вона часто розуміється серед дослідників як певна форма «м'якого» сепаратизму. Тобто це крок до самовизначення, але в межах існуючої країни.

Проаналізувавши вищезазначені точки зору можливо в певній мірі сформулювати зміст сутності деволюції як форми сепаратизму:

- деволюція полягає в передачі відповідної частини законодавчих, адміністративних чи податкових повноважень від центру держави до її регіонів;
- метою даного процесу виступає задоволення вимог регіонів до самоврядування без відділення від держави;
- зв'язок деволюції із сепаратизмом полягає в тому, що її дуже часто використовують як певний механізм стримування сепаратизму, або як перехідний рівень до повного відділення регіону від загальної держави;
- в той же час, деволюція відрізняється від федералізму. Федерація суб'єктів закріплена в конституції держави, а деволюція – це певна передача повноважень від держави до регіонів, що, в свою чергу, зберігає унітарний характер держави.

Дуже цікаво розглянути декілька прикладів деволюції. Найбільш характерний приклад деволюції в світі це побудова взаємостосунків між центральною владою Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії та її територіальними утвореннями Шотландією, Уельсом та Північною Ірландією. Ми не будемо розглядати це питання з точки зору історичного процесу розвитку подій, а зупинимось відразу на певних результатах деволюції:

- вищезазначені регіони держави, як наслідок тиску націоналістичних рухів, отримали власні незалежні парламенти/асамблеї;
- деволюція дала можливість суттєво знизити сепаратистські ризики для Великої Британії;

– одночасно сепаратистські процеси лише загальмувались (в Шотландії у 2014 році пройшов референдум про незалежність від Великої Британії) і дискусія в цих регіонах з приводу відділення від центральної влади продовжується.

Другий приклад типової деволюції в європейській країні це процеси в Королівстві Іспанія (далі – *Іспанія*). Дуже довгий час в цій державі, якщо можливо так сказати, «точиться дискусія» про незалежність її окремих територій, а саме Автономною спільнотою Каталонія (далі – *Каталонія*) та Країною Басків. Як результат таких деволюційних процесів ці території мають широку автономію (власна система оподаткування, власна мова, власна система правоохоронних органів тощо). Деволюція дозволила центральному уряду Іспанії мінімізувати процеси сепаратизму, але в повній мірі не припинила їх (наприклад, Каталонська криза 2017 року).

На підставі цих прикладів, ми маємо можливість спостерігати те, що деволюція як форма сепаратизму має подвійну природу. З одного боку вона локалізує сепаратистський конфлікт в державі, враховує регіональну ідентичність та створює гнучке управління в суспільстві та країні. З іншого боку – може привести к посиленню вимог про незалежність територій, створює певну асиметрію в країні та може вплинути як національну, так і на територіальну цілісність держави.

Наголошуючи на суспільній небезпечності сепаратизму, О. В. Ведмідський зазначав те, що він характеризується не тільки небезпекою його безпосереднього існування, але й руйнівними наслідками для національної безпеки, територіальної цілісності, економічної та політичної систем держави. Сепаратизм запускає процес етнополітичної дезінтеграції держави, дисбалансує її етнополітичну систему, руйнує налагоджені зв'язки в ній, елементи стримувань та противаг, що формувалися роками, провокує етнічні конфлікти за ознакою культурної, мовної, регіональної належності [72, с. 63-64].

1.2. Кримінологічні показники кримінального сепаратизму.

Розмірковуючи над предметною сутністю злочинності, В. В. Голіна наголошував на тому, що якщо відкинути кримінологічний дизайн визначень, то її сутність зводиться до злочинної активності або злочинної деструктивності членів суспільства. Однак при подальшому викладенні цієї проблеми, зокрема, при розгляді кількісно-якісних показників злочинності, науковці розглядають її вже як сукупність зареєстрованих злочинів, що має свій рівень, структуру, динаміку, географію, ціну і т.п. Але ж це лише прояви сутності злочинності, названої авторами кримінальною активністю або деструктивністю. Але у який спосіб та чим саме вони вимірюються, які їхні кількісно-якісні показники? – формулює запитання професор В. В. Голіна. При цьому, відразу дає відповідь: «Саме вони утворюють те, що ми в наш час називаємо злочинністю» [73, с. 23].

Аналіз будь-якого виду злочинності окремо і злочинності, як загального явища, в кримінологічній науці реалізується через надання відповідної кримінологічної характеристики. В теорії кримінологічної науки, як і в інших наукових теоріях, не існує остаточної думки з приводу змісту цієї так би мовити «конструкції».

Такі, наприклад, А. Ф. Зелінський [74, с. 164] наголошував на тому, що кримінологічна характеристика – це комплексне поняття, яке визначає поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновидів, типові способи скоєння злочинних посягань, їх мотивацію, місце та час скоєння, а також особливості особистості суб'єктів злочинів.

Кількісні показники кримінального сепаратизму.

Соціально-політичні процеси в сучасному світі мають такий величезний спектр розбіжностей, що в деяких випадках важко усвідомити їх значення та сутність для сьогодення. Особливо це питання загострюється під час природних, техногенних та соціальних катаклізмів. З точки зору сучасного українського суспільства, то воно, на даний час, знаходиться в центрі кола

глобального соціального катаклізму, а саме перебудови світового устрою та міжнародних стосунків між країнами. При цьому, така перебудова протікає для України самим гіршим сценарієм, який можливо було передбачити, а саме у форматі війни зі східним сусідом – російською федерацією. Збройна агресія росії розпочалась в далекому 2014 році і розгорнулась у повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року. Однією з базових причин, навіть можливо сказати спусковим гачком, цього конфлікту стала наявність сепаратистських тенденцій в українському суспільстві східних регіонів нашої країни. Ми не ставимо собі в межах нашого дослідження завдання з'ясувати проблему сепаратизму як явища в суспільстві, але маємо потребу констатувати той факт, що він став тим сірником, який запалив вогонь збройного конфлікту в Україні. На превеликий жаль, як ми вже раніше наголошували, в КК України не існує прямого передбачення кримінальної відповідальності за сепаратизм [75, с. 432]. Але в той же час, існує низка кримінально-правових норм, які за своєю сутністю встановлюють кримінальну відповідальність за ті чи інші прояви сепаратизму. Іншими словами, кримінальний сепаратизм як явище в українському суспільстві існує і потребує свого кримінологічного дослідження.

Для досягнення поставленої мети та виконання завдань нашого дисертаційного дослідження нам потрібно дати відповіді на ряд питань. По-перше, як розуміє кримінологічна теорія кількісні показники злочинності і яке практично-прикладне значення вони мають. По-друге, що ми відносимо до кримінального сепаратизму і які кримінально-правові норми повинні стати об'єктом нашого дослідження. По-третє, і це основне, яка кримінологічна характеристика кримінального сепаратизму формується на підставі кількісних показників злочинності.

Аналіз цієї проблеми вважаємо за доцільне почати з загально-теоретичного розуміння кількісних показників злочинності кримінологічною теорією. Ну і як наслідок цього, яке практично-прикладне значення вони мають для суспільства в цілому і в питанні правоохоронної діяльності.

Розуміння кількісних показників можливо визначити через призму поглядів які викладені в енциклопедичних виданнях, в монографічній площині, в наукових публікаціях, а також в навчальній літературі.

На шпальтах «Великої української кримінологічної енциклопедії», М. І. Фіалка під кількісними показниками злочинності розуміє сукупність основних статистичних характеристик злочинності, що дають можливість здійснити кількісно-якісні вимірювання даного явища, а саме створити уявлення про її розміри, міру змінюваності, ймовірність та величину майбутнього прояву, а також для розроблення відповідно до цього предметних заходів щодо запобігання та протидії злочинним проявам [76, с. 284]. В той же час в підручнику «Кримінології. Академічний курс», зміст кількісних показників визначається в певній мірі лаконічно, а саме: кількісні показники злочинності характеризують її загальні обсяги й мають кількісний прояв. При цьому, кількість розуміється як така характеристика явища, яка характеризує й відображає сукупність у цифрах – показниках – і відрізняє конкретну міру явищ, установлює спільні властивості, виявляє схожість і відмінність окремих рис [77, с. 38].

Як зазначає А. В. Носач, до кількісних показників злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України належать рівень такої злочинності, коефіцієнти злочинності та динаміка злочинності [78, с. 70]. При цьому, коли ми ведемо мову про кожний з показників окремо, то вони ще поділяються на додаткові підвиди. Так рівень злочинності треба вимірювати через аналіз рівня злочинів, рівня злочинців та рівня засуджених (або судимості). Група коефіцієнтів злочинності містить в собі коефіцієнти злочинної інтенсивності, злочинної активності та судимості. Динаміка містить в собі абсолютне зростання (зниження), темп зростання (зниження), темп приросту (зменшення).

Рівень злочинності (рівень злочинів, рівень злочинців, рівень судимості).

Рівень злочинів. Під рівнем злочинів треба розуміти абсолютну кількість кримінальних правопорушень облікованих на певній території за певний проміжок часу. Так, наприклад, в 2024 році було обліковано 492479 кримінальних правопорушень. В даному випадку це визначається як рівень злочинів в Україні в 2024 році. Що стосується проблематики кримінального сепаратизму то треба зазначити те, що в 2013 році було обліковано 7 кримінальних правопорушень, а в 2024 році – 1813. Найвищого рівня даний показник досяг в 2022 році, коли було обліковано 30484 кримінальних правопорушень пов’язаних з кримінальним сепаратизмом (Див. Таблицю 1.1).

Таблиця 1.1

**Абсолютний рівень облікованих
кримінальних правопорушень пов’язаних з кримінальним сепаратизмом
в період з 2013 року по 2024 рік**

	Загальна кількість кримінальних правопорушень в Україні	З них:							Усього за рік
		ст. 109 КК Ук раї ни	ст. 110 КК Ук раї ни	ст. 110 -2 КК Ук раї ни	ст. 111 КК Ук раї ни	ст. 436 КК Ук раї ни	ст. 437 КК Ук раї ни	ст. 447 КК Ук раї ни	
2013	563560	6	0	-	1	0	0	0	7
2014	529139	91	285	6	65	3	1	1	452
2015	565182	48	217	7	80	1	38	0	391
2016	592604	45	93	10	126	1	11	1	287
2017	523911	52	136	29	89	1	21	1	329
2018	487133	72	165	37	127	0	4	0	405
2019	444130	52	135	41	123	1	6	1	359
2020	360622	76	140	29	145	3	4	36	433
2021	321443	81	149	46	208	12	8	2	506
2022	362636	118	10487	246	19517	42	67	7	30484
2023	475595	108	614	128	1169	31	1282	4	3336
2024	492479	72	505	75	1109	18	29	5	1813

Рівень злочинців. Під рівнем злочинців розуміється абсолютна кількість виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення на певній території за певний проміжок часу. Дослідивши статистичну інформацію про особистості злочинців, що вчинили кримінальні правопорушення пов'язані з кримінальним сепаратизмом в період з 2016 року до 2024 рік (статистична інформація в Офісі Генерального прокурора відносно даної категорії осіб почала узагальнюватись тільки з 2016 року), нами було встановлено наступне: найменша кількість виявлених злочинців була зафіксована в 2016 році, а саме – 114 особи; найбільша в 2022 році – 1045 злочинців (Див. Таблицю 1.2).

Таблиця 1.2

**Абсолютний рівень облікованих осіб,
що вчинили кримінальні правопорушення пов'язані
з кримінальним сепаратизмом в період з 2016 року по 2024 рік**

	Загальна кількість осіб, яким повідомлена підозра в Україні	З них:							Усього за рік
		ст. 109 КК Ук раї ни	ст. 110 КК Ук раї ни	ст. 110 -2 КК Ук раї ни	ст. 111 КК Ук раї ни	ст. 436 КК Ук раї ни	ст. 437 КК Ук раї ни	ст. 447 КК Ук раї ни	
2016	111811	7	31	-	76	-	-	-	114
2017	130524	18	84	9	45	-	-	-	156
2018	126652	34	76	11	36	-	-	-	158
2019	119229	9	79	14	35	-	-	-	137
2020	111420	29	49	7	51	-	-	-	136
2021	106929	17	68	6	78	-	-	-	169
2022	85285	63	475	7	979	20	190	-	1045
2023	108271	45	145	13	471	10	13	-	697
2024	108387	35	61	22	569	3	14	-	704

Рівень судимості. Під рівнем судимості розуміється абсолютна кількість засуджених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення на певній території за певний проміжок часу. Статистична інформація Судової влади України формує наступну картину: в 2013 році не було засуджено жодної особи за дану категорію злочинів; в 2024 році – 434 особи. При цьому, в даному випадку це були *мін* та *тах* даного показника (Див. Таблицю 1.3).

Таблиця 1.3

**Абсолютний рівень осіб,
що засуджені за кримінальні правопорушення пов'язані з
кримінальним сепаратизмом в період з 2013 року по 2024 рік**

	Загальна кількість засуджених осіб в Україні	З них за:							Усього за рік
		ст. 109 КК Ук раї ни	ст. 110 КК Ук раї ни	ст. 110 -2 КК Ук раї ни	ст. 111 КК Ук раї ни	ст. 436 КК Ук раї ни	ст. 437 КК Ук раї ни	ст. 447 КК Ук раї ни	
2013	122973	0	0	0	0	0	0	0	0
2014	102170	7	23	0	1	0	0	0	31
2015	94798	18	40	1	2	0	2	0	63
2016	76217	7	46	0	3	0	7	0	63
2017	76804	10	59	1	0	0	2	0	72
2018	73659	3	80	8	8	0	7	0	106
2019	70375	8	168	9	6	0	2	0	193
2020	67519	16	181	0	4	0	4	0	205
2021	64080	12	161	4	4	1	0	0	182
2022	49679	18	89	7	111	4	0	3	232
2023	66684	19	198	5	179	3	0	2	406
2024	61434	18	106	5	300	2	2	1	434

Зафіксувавши вищезазначений показник (тобто рівень злочинності) ми можемо констатувати те, що для практичної площини реалізації правоохоронної діяльності, він великого значення не має. Іншими словами, реалізувати повномасштабний аналіз кримінологічної характеристики кримінального сепаратизму (при цьому в межах будь-якого виду злочинної діяльності) не можливо. Виникає запитання, як реалізовувати дослідницькі завдання порівняльного характеру? Для відповіді на це запитання в кримінологічній теорії напрацьовані методики з визначення коефіцієнтів злочинності.

Коефіцієнти злочинності. Під коефіцієнтами злочинності в кримінологічній науці розуміють відносні статистичні показники, що

застосовуються з метою коректного аналізу рівня та динаміки злочинності в різних регіонах або країнах шляхом зіставлення відомостей про злочинність із даними про населення [79, с. 40]. При цьому, до даної групи коефіцієнтів віднесені, як ми декілька вище зазначали, коефіцієнти злочинної інтенсивності, злочинної активності та судимості. Під час проведення дослідження ми зіштовхнулись з деякими проблемними питаннями, а саме: для обрахунку даних коефіцієнтів потрібна статистична інформація про наявне населення в Україні в той чи інший рік, а в Державній службі статистики такої інформації після лютого 2022 року не існує (один з негативних результатів для українського суспільства повномасштабного вторгнення агресора на територію нашої країни). Як результат, період дослідження коефіцієнтів злочинності обмежений 2022 роком. Це по-перше. По-друге, як ми вже раніше наголошували, статистична інформація в Офісі Генерального прокурора відносно осіб, які вчинили злочини, які пов'язані з кримінальним сепаратизмом, почала узагальнюватись тільки з 2016 року. Ці обидва нюанси внесли відповідну корективу у коло проведеного дослідження.

Коефіцієнт злочинної інтенсивності обчислюється шляхом відношення кількості вчинених злочинів до загальної кількості всього населення і розраховується на єдину розрахункову базу населення (1000, 10000, 100000) [80, с. 285]. Коефіцієнт злочинної інтенсивності кримінального сепаратизму в період з 2016 року по 2022 рік зафіксував наступні характерні тенденції: протягом даного періоду показник поступово збільшувався з 7 злочинів на 1000000 чол. населення в 2016 році до 740,5 злочинів – у 2022 році. При цьому, 2022 рік демонструє масштабне збільшення кількості злочинів в порівнянні з іншими роками (Див. Таблицю 1.4).

Коефіцієнт злочинної активності передбачає частоту вчинення злочинів мешканців певного регіону і розраховується як відношення кількості осіб, що вчинили злочин за певний період на певній території, до кількості населення,

яке проживає на цій території та досягло віку кримінальної відповідальності, на єдину розрахункову базу населення (1000, 10000, 100000) [80, с. 285]. Даний показник протягом періоду дослідження демонструє характерний стабільний рівень – 3,2-4,8 особи на 1000000 чол. населення. Єдиним виключенням в цій ситуації є 2022 рік (виникає масштабне збільшення). Так в 2016 році фіксується 3,2 особи на 1000000 чол. населення, а в 2022 році – 30 осіб (*Див. Таблицю 1.4*).

Коефіцієнт судимості розуміється нами, як показник, що аналогічний до коефіцієнту злочинної активності лише з тією різницею, що в ньому ми враховуємо замість осіб, що вчинили злочин, осіб, які вже визнані судом винними у вчиненні злочину та отримали конкретне покарання за нього. Проведене нами дослідження зафіксувало коефіцієнт судимості як найбільш системний та послідовний показник з точки зору власних значень по відношенню до попередніх двох. В чому полягають ці характерні властивості? По-перше, за весь період дослідження даний показник демонструє поступове збільшення, а саме: 1,7 особи, які засуджені за злочини кримінального сепаратизму, на 1000000 чол. населення в 2016 році, та 6,7 засуджених осіб – в 2022 році. По-друге, на відміну від попередніх показників, в межах коефіцієнту судимості не зафіксовано ні одного випадку масштабного збільшення його рівня, тобто не виникало «лавинного» зростання (*Див. Таблицю 1.4*).

Узагальнюючи інформацію стосовно значень коефіцієнтів злочинності (кримінального сепаратизму) можливо наголосити на тому, що середній показник за період дослідження має наступний вигляд: коефіцієнт злочинної інтенсивності – 114 кримінальних правопорушень пов'язаних з кримінальним сепаратизмом на 1 млн. населення; коефіцієнт злочинної активності – 7,8 осіб, що вчинили кримінальний сепаратизм, на 1 млн. населення; коефіцієнт судимості – 4,3 засуджених за кримінальний сепаратизм 1 млн. Населення (*Див. Таблицю 1.4*).

Таблиця 1.4

**Показники коефіцієнтів злочинності кримінального сепаратизму
в Україні в період з 2016 року по 2022 рік**

Рік	Коефіцієнт злочинної інтенсивності		Коефіцієнт злочинної активності		Коефіцієнт судимості	
	Абсолютний рівень	Показник на 1000000 нас.	Абсолютний рівень	Показник на 1000000 нас.	Абсолютний рівень	Показник на 1000000 нас.
2016	287	7	114	3,2	63	1,7
2017	329	7,7	156	4,3	72	2
2018	405	9,6	158	4,4	106	3
2019	359	8,5	137	3,9	193	5,4
2020	433	10,3	136	3,8	205	5,8
2021	506	12,2	169	4,8	182	5,2
2022	30484	740,5	1045	30	232	6,7
Середній показник за період дослідження	4686	114	274	7,8	150	4,3

Якісні показники злочинності кримінального сепаратизму.

Структура злочинності. Досліджуючи проблематику існуючої термінології в кримінологічній науці В. І. Шакун, наголошував на тому, що ефективно попереджувати злочинність і розслідувати її вияви можна лише використовуючи кримінологічний та криміналістичний її аналіз [81, с. 158]. При цьому, досліджуючи сутність та зміст кримінологічного аналізу Ю. Б. Данильченко зазначав те, що кримінологічний аналіз це особливий спосіб організації і проведення кримінологічного дослідження [82, с. 67]. Іншими словами, можливо наголосити на тому, що кримінологічний аналіз містить в собі певний процес, який полягає в дослідженні певної кримінологічної інформації. Як зазначає М. І. Фіалка, кримінологічне дослідження це

цілеспрямований процес отримання нових знань про злочинність, її причини та умови, особу злочинця, заходи протидії злочинності [83, с. 190].

Провівши такий невеликий логічний аналіз системної взаємозалежності окремих кримінологічних термінів, можливо наголосити на тому, що кримінологічний аналіз має на меті дослідити інформацію про злочинність як явище. В цій ситуації нас цікавить тільки окремий напрямок такого дослідження, а саме структура злочинності, як показник злочинності взагалі, так і її різновиду – кримінального сепаратизму.

Свого часу, розкриваючи сутність якісних показників злочинності, М. І. Фіалка зазначав про те, що структура злочинності це якісна характеристика, що характеризує її внутрішню будову як співвідношення між групами (видами) злочинів, які можна аналізувати за кримінально-правовими, соціально-демографічними або кримінологічними критеріями [84, с. 287].

Аналогічної точки зору дотримується також І. Г. Луценко, а разом з ним і інші автори навчального посібника «Кримінологія (Загальна частина)», яка наголошує на тому, що структура злочинності це якісний показник злочинності, що описує її внутрішню будову як співвідношення між окремими складовими (видами, категоріями тощо) [85, с. 83].

Іншими словами, мова йде про певну конструктивну побудову злочинності з певних складових частин при існуючих між ними зв'язках. Ми не ставимо собі на меті дослідити проблематику теоретичних поглядів науковців-кримінологів на аналіз такого показника як структура злочинності. В цьому питанні ми долучаємось вже до визначеної раніше думки. Нас цікавить в певній мірі інша проблематика: що утворює структуру кримінального сепаратизму як окремого злочинного явища та який сучасний стан цього показника?

В кримінологічній теорії структурування злочинності проводиться за якісними ознаками з метою подальшого виявлення і дослідження певних взаємозв'язків між структурними підрозділами (групами або видами кримінальних правопорушень), з яких вона складається. Як правило, для цього використовується три групи критеріїв: соціально-демографічні, кримінально-

правові та кримінологічні. Відтак, виділяють соціально-демографічну, кримінально-правову та кримінологічну структури злочинності [85, с. 83-84].

Соціально-демографічна структура кримінального сепаратизму.

Основу соціально-демографічного критерія становлять кримінологічно значущі соціальні та демографічні властивості кримінальних правопорушників, а саме: 1) стать; 2) вік; 3) освіта на час вчинення кримінального правопорушення; 4) зайнятість на час вчинення злочину; 5) громадянство і місце проживання на час вчинення кримінального правопорушення [85, с. 84].

Враховуючи статистичні інформацію про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, що мають ознаки кримінального сепаратизму, можливо охарактеризувати наступну соціально-демографічну структуру кримінального сепаратизму:

– за *статтю* кримінальний сепаратизм складається з двох статистичних груп: чоловічий (53%) та жіночий кримінальний сепаратизм (47%);

– за *віком* кримінальний сепаратизм складається з наступних статистичних груп: перша вікова група молоді – 18-28 років (14%); друга вікова група молоді – 29-39 років (23%); особи зрілого віку – 40-54 років (21%); особи старшого віку – 54-59 років (34%); особи похилого віку – 60 років і старше (8%);

– за *освітою на час вчинення кримінального правопорушення* кримінальний сепаратизм складається з наступних статистичних груп: особи , які мають вищу освіту – 40%; професійно-технічну освіту – 26%; середню освіту – 34%;

– за *громадянством на час вчинення кримінального правопорушення* кримінальний сепаратизм складається з наступних статистичних груп: громадяни України (84%) та громадяни інших країн (16%).

Кримінально-правова структура кримінального сепаратизму. Дане питання має відповідно складний характер. Мова йде про те, що в кримінальному законодавстві такого кримінально-протиправного прояву як

кримінальний сепаратизм не існує. Навіть необхідно зазначити те, що взагалі і сепаратизм, як суспільно-небезпечне діяння, в КК України також не передбачено. Даний факт, якраз і створює, на нашу думку, складність проведення кримінологічного дослідження цього питання. Але, одночасно з цим, треба підкреслити те, що в кримінологічній літературі, спираючись на змістовне розумінні сепаратизму як соціально-політичне явище, до кримінального сепаратизму, як правило, відносять суспільно-небезпечні діяння, що посягають на територіальну цілісність, суверенітет та конституційний устрій країни.

Наприклад, М. Б. Стиранка до кримінальних правопорушень пов'язаних з сепаратизмом відносить систему складів злочинів, які регламентують кримінальну відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність, а також територіальний устрій держави, а саме: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК України); державна зрада (ст. 111 КК України); пропаганда війни (ст. 436 КК України); планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України); найманство (ст. 447 КК України) [86, с. 139]. Іншими словами, до даного переліку віднесені такі кримінальні правопорушення, які в своїй основі передбачають в тому чи іншому вигляді певний рух, що спрямований на відокремлення від держави частини її території та населення. Для нашого подальшого дослідження це має базове значення та розуміння.

Ми приймаємо таку конструкцію кримінального сепаратизму в наслідок того, що вона відображає основну сутність цього кримінально-протиправного явища.

З метою проведення об'єктивного кримінологічного дослідження ми, тут і далі спираючись на статистичну інформацію Офісу Генерального прокурора України [87], здійснили аналіз абсолютної кількості облікованих кримінальних правопорушень в Україні та їх питомої ваги в структурі злочинності взагалі та окремого виду. В Таблиці 1.5 нами зафіксовано абсолютна кількість облікованих кримінальних правопорушень за період з 2014 року до 2023 рік.

Таблиця 1.5

**Абсолютний рівень облікованих кримінальних правопорушень в Україні
за період з 2014 року по 2023 рік**

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Взагалі за період
Кількість облікованих кримінальних правопорушень	529 139	565 182	592 604	523 911	487 133	444 130	360 622	321 443	362 636	475 595	4 666 395

Вищезазначена інформація, а саме абсолютний рівень злочинності в Україні в період, що нами досліджується, потрібна для проведення кримінологічного аналізу кримінального сепаратизму як явища в Україні. Дане твердження спирається на те, що питома вага, як основний показник структури злочинності, це процентне співвідношення частини злочинності до її загальної величини [88, с. 288]. Провівши кримінологічний аналіз структури кримінального сепаратизму в Україні нами було встановлено деякі тенденції.

По-перше, питома вага кримінального сепаратизму в злочинності України складає дуже мізерну частку. Можливо навіть наголосити на тому, що вона знаходиться поза увагою практичної кримінологічної думки. Справа полягає в тому, що середній рівень питомої ваги кримінальних правопорушень сепаратистської спрямованості в період дослідження (2014-2023 рр.) склав всього 0,8% (Див. Таблицю 1.6). При цьому, найбільший рівень питомої ваги таких кримінальних правопорушень був зафіксований у 2022 році (8,4%), а

найменший – 2016 році (0,05%). Такий стан злочинності, на нашу думку, утворився завдяки тим об’єктивним умовам в яких опинилась Україна в ці моменти, а саме: 2016 рік, як рік мінімізації даних кримінально-протиправних проявів, став результатом активної міжнародної позиції європейських країн (Франції та Німеччини), США та ООН у питанні підписання та запровадження Мінських угод у Нормандському форматі, а 2022 рік – результат повномасштабного вторгнення російської федерації на територію суверенної України, що в свою чергу стало певним тригером різкого зростання сепаратистських настроїв в країні.

По-друге, дослідивши питому вагу окремих кримінальних правопорушень, що утворюють кримінальний сепаратизм як явище, в межах цієї загальної сукупності кримінальних правопорушень, в період з 2014 року по 2023 рік, було встановлено наступне:

- державна зрада (ст. 111 КК України) – 58,5%;
- посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України) – 33,6%;
- планування, підготовка, розв’язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України) – 3,9%;
- дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України) – 2%;
- фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК України) – 1,6%;
- пропаганда війни (ст. 436 КК України) – 0,3%;
- найманство (ст. 447 КК України) – 0,1% (див. *Таблицю 1.6*).

Іншими словами, в межах кримінального сепаратизму більшу частину займають злочини, що пов’язані з державною зрадою (58,5%) та посяганням на територіальну цілісність і недоторканність України (33,6%). При цьому, пропаганда війни (0,3%) та найманство (0,1%) мають мінімальні розміри і не мають суттєвого впливу на стан кримінального сепаратизму як явища.

Таблиця 1.6

Абсолютний рівень облікованих кримінальних правопорушень / питомої ваги кримінальних правопорушень пов'язаних з кримінальним сепаратизмом в період з 2014 року по 2023 рік

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Взагалі
ст. 109 КК	91 / 20,1%	48 / 12,3%	45 / 15,7%	52 / 15,8%	72 / 17,8%	52 / 14,5%	76 / 17,6%	81 / 16%	118 / 0,4%	108 / 3,3%	743 / 2%
ст. 110 КК	285 / 63,1%	217 / 55,5%	93 / 32,5%	136 / 41,3%	165 / 40,6%	135 / 37,5%	140 / 32,3%	149 / 29,4%	10487 / 34,4%	614 / 18,4%	12421 / 33,6%
ст. 110 -2 КК	6 / 1,3%	7 / 1,8%	10 / 3,5%	29 / 8,8%	37 / 9,1%	41 / 11,4%	29 / 6,7%	46 / 9,1%	246 / 0,8%	128 / 3,8%	579 / 1,6%
ст. 111 КК	65 / 14,4%	80 / 20,4%	126 / 43,9%	89 / 27,1%	127 / 31,5%	123 / 34,3%	145 / 33,5%	208 / 41,1%	19517 / 64,1%	1169 / 35,1%	21649 / 58,5%
ст. 436 КК	3 / 0,7%	1 / 0,3%	1 / 0,3%	1 / 0,3%	0 / 0%	1 / 0,3%	3 / 0,7%	12 / 2,4%	42 / 0,1%	31 / 0,9%	95 / 0,3%
ст. 437 КК	1 / 0,2%	38 / 9,7%	11 / 3,8%	21 / 6,4%	4 / 1%	6 / 1,7%	4 / 0,9%	8 / 1,6%	67 / 0,2%	1282 / 38,4%	1442 / 3,9%
ст. 447 КК	1 / 0,2%	0 / 0%	1 / 0,3%	1 / 0,3%	0 / 0%	1 / 0,3%	36 / 8,3%	2 / 0,4%	7 / 0,02%	4 / 0,1%	53 / 0,1%
Взагалі	452 / 0,09%	391 / 0,07%	287 / 0,05%	329 / 0,06%	405 / 0,08%	359 / 0,08%	433 / 0,12%	506 / 0,16%	30484 / 8,4%	3336 / 0,7%	36982 / 0,8%

Географія кримінального сепаратизму. Географія злочинності – якісний показник, що відображає закономірності територіального поширення злочинності [89, с. 86].

Географія злочинності займається проблемами просторового та часового розподілу злочинності (місця злочину, місця проживання злочинця) в світі, країні, регіонах і типах населених пунктів [90, с. 42; 91, с. 288-289; 92, с. 44].

Одночасно з цим, визначаючи сутність географії злочинності, Р. С. Веприцький наголошує на тому, що це кількісно-якісний показник злочинності, який характеризує просторово-часову розповсюдженість (розподіл) злочинності, тобто співвідношення стану злочинності на окремих територіях за певний час [94, с. 142]. Ми не зовсім погоджуємось з таким твердженням, а саме: віднесення географії злочинності до кількісно-якісної категорії нами в певній мірі заперечується. Справа полягає в тому, що даний показник містить в собі характерні тенденції для злочинності, які визначають її якісну особливість з урахування територіальної приналежності. А те що

в межах кримінологічного аналізу даного показника використовуються цифрові характеристики, так це стандартна практика, яка пов'язана з фіксацією того чи іншого питання. Тому наша позиція в цій невеликій науковій дискусії наступна: географія злочинності – якісний показник.

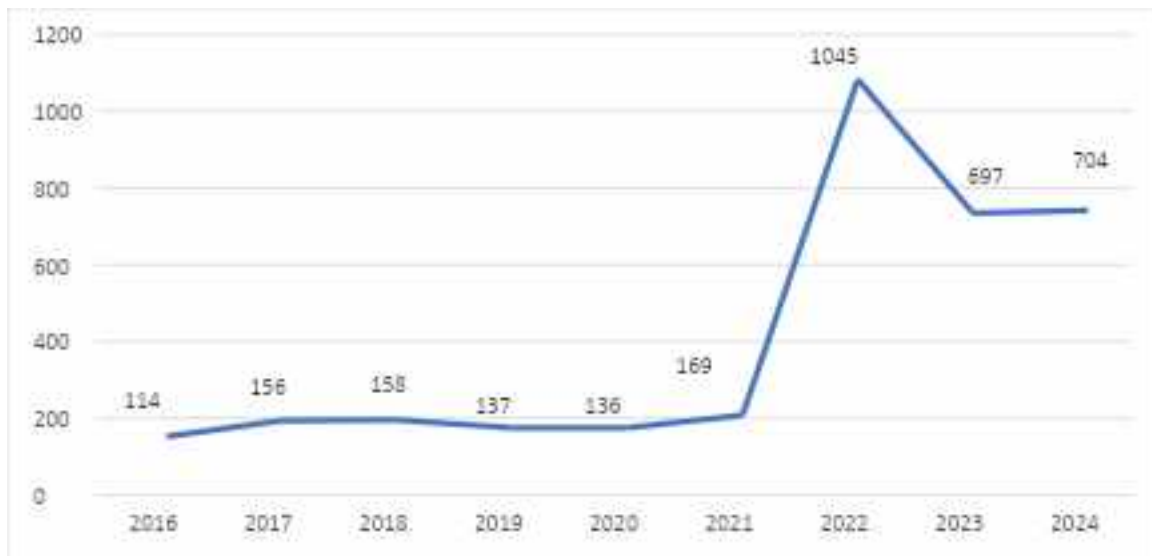
Кількісно-якісні показники злочинності.

Динаміка злочинності. Як показник злочинності динаміка розуміється як кримінологічна категорія, що визначає зміни (тенденції) рівня, структури, характеру та інших показників злочинності, що відбуваються протягом певного часового періоду [94, с. 185]. При цьому, основними показниками безпосередньо динаміки злочинності визначаються наступні: абсолютне зростання (зниження), темп зростання (зниження) та темп приросту (зменшення). Крім того, треба завжди мати на увазі наукову думку, яку свого часу сформулював В. В. Василевич, а саме: показники динаміки злочинності дають можливість визначити її позитивні та негативні тенденції та закономірності, скорегувати діяльність правоохоронних органів та інших соціальних інститутів на поліпшення ситуації в майбутньому [94, с. 186].

Найбільш показово, на нашу думку, динамічні зміни злочинності відображаються у графічному вигляді (див. Мал.1.1, 1.2 та 1.3), але в цифровому форматі, який реалізується через використання математичних методів має свої власні переваги.

Мал. 1.1. Динаміка змін абсолютного рівня облікованих кримінальних правопорушень пов'язаних з кримінальним сепаратизмом в період з 2013 року по 2024 рік

Мал. 1.2. Динаміка змін абсолютного рівня облікованих осіб, що засуджені за кримінальні правопорушення пов'язані з кримінальним сепаратизмом в період з 2013 року по 2024 рік

Мал. 1.3. Динаміка змін абсолютного рівня облікованих осіб, що вчинили кримінальні правопорушення пов'язані з кримінальним сепаратизмом в період з 2016 року по 2024 рік

Абсолютне зростання (зниження) – це показник, який характеризує, на скільки одиниць (в абсолютному значенні) явище за певний період часу зросло або зменшилось [95, с. 44]. Абсолютне зростання рівнів кримінального сепаратизму, а саме рівня злочинів, злочинців та судимості за період дослідження (2017-2024 рр.) демонструє безумовне збільшення. Так, рівень злочинів в 2024 році відносно 2017 року збільшився на 1484 злочинів, що пов'язані з кримінальним сепаратизмом, рівень злочинців – 548 виявлених осіб, а рівень судимості – 362 засуджені особи. При цьому, треба зазначити те, що в

2022 році рівень злочинів та злочинців продемонстрували масштабне збільшення і, як результат цього, власні пікові значення (рівень злочинів: +29978 злочинів; рівень злочинців: +876 злочинців) (Див. Таблицю 1.5).

Темп зростання (зниження) – відносний показник, який характеризує, у скільки разів більше чи менше або скільки відсотків становить злочинність порівняно з аналогічним показником, обраний як базовий [95, с. 44]. Рівні кримінального сепаратизму в цій ситуації за період дослідження демонструють відповідний темп зростання, а саме рівень злочинів в 2024 році відносно 2017 року склав 551%, рівень злочинців – 451%, а рівень судимості – 603%. Даний факт фіксує те, що кількісний стан злочинів кримінального сепаратизму в останні вісім років демонструє суттєве збільшення (Див. Таблицю 1.7).

Темп приросту (зменшення) – відносний показник, який характеризує, на скільки відсотків зросла або знизилась злочинність порівняно з аналогічним показником, обраний як базовий [95, с. 44]. Щодо темпу приросту, то в даному випадку існує певне зростання, а саме приріст злочинів в 2024 році відносно 2017 року склав 451%, приріст злочинців – 351%, а приріст засуджених – 503% (Див. Таблицю 1.7).

Таблиця 1.7

**Динаміка змін рівня злочинності кримінального сепаратизму
в Україні в період з 2017 року до 2024 рік**

Динаміка змін рівня злочинності		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	За період
Абсолютне зростання (зниження)	<i>Рівень злочинів</i>	+42	+76	-46	+74	+73	+29978	-27148	-1523	+1484
	<i>Рівень злочинців в</i>	+42	+2	-21	-1	+33	+876	-348	+7	+548
	<i>Рівень судимос- ті</i>	+9	+34	+87	+12	-23	+50	+174	+28	+362

Темп зростання (зниження)	<i>Рівень злочинів</i>	115%	123%	89%	121%	117%	6024%	11%	54%	551%
	<i>Рівень злочинців</i>	137%	101%	87%	99%	124%	618%	67%	101%	451%
	<i>Рівень судимості</i>	114%	147%	182%	106%	89%	127%	175%	107%	603%
Темп приросту (зменшення)	<i>Рівень злочинів</i>	+15%	+23%	-11%	+21%	+17%	+5924%	-89%	-46%	+451%
	<i>Рівень злочинців</i>	+37%	+1%	-13%	-1%	+24%	+518%	-33%	+1%	+351%
	<i>Рівень судимості</i>	+14%	+47%	+82%	+6%	-11%	+27%	+75%	+7%	+503%

«Ціна» кримінального сепаратизму. На думку М. Колодяжного, і ми його в цьому підтримуємо, «ціна» злочинності це кількісно-якісний показник злочинності, який можна розглядати в широкому та вузькому значенні. Широке розуміння «ціни» злочинності – сукупність усіх негативних проявів різного характеру, що настають після вчинення кримінальних правопорушень на певній території за відповідний час. Вузьке розуміння це пряма та непряма шкода (збитки, втрати) від злочинності. Пряма шкода (збитки) від злочинності може мати матеріальний, фізичний, соціальний, психологічний та інший характер. Непряма шкода (збитки) від злочинності порівняно із прямою шкодою має опосередкований зв'язок з наслідками вчиненого кримінального правопорушення [96, с. 813-815].

Лаконічне та конкретизоване визначення «ціни» злочинності сформулював свого часу А. А. Васильєв. Він бачить її як показник злочинності, яким визначається вартісне вираження економічних, соціальних, моральних, фізичних та інших шкідливих наслідків вчинених злочинів, а також витрат держави на утримання органів та установ, які здійснюють протидію злочинності [97, с. 752].

Під «ціною кримінального сепаратизму» треба розуміти сукупність усіх витрат і втрат, які суспільство, держава й регіони несуть через появу й

функціонування криміналізованих сепаратистських процесів. До них ми відносимо: 1) людські втрати (жертви: загиблі, поранені, постраждалі від насильства та репресій; внутрішнє та зовнішнє переміщення населення: витрати на тимчасове розміщення, соціальну підтримку, втрачений людський капітал); 2) прямі економічні збитки (фізичне руйнування інфраструктури, а саме: житло, дороги, енергетика, школи, лікарні. Як результат, виникає потреба в реконструкції; втрати ВВП і зниження інвестицій: припинення виробництва, закриття підприємств, відтік капіталу); 3) непрямі економічні витрати (втрачений довгостроковий темп зростання, навіть скоріше вповільнення зростання ВВП у майбутньому; погіршення бізнес-клімату, страхові премії, падіння туризму, втрата робочих місць); 4) інституційні та державні витрати (збільшення витрат на безпеку/оборону, правоохоронні заходи, суди; втрати державного контролю над територією, корупція, підрив легітимності інститутів держави та суспільства); 5) соціально-психологічні та культурні втрати (розкол суспільства, втрата довіри; травматизація поколінь, деградація освіти/науки/культури); 6) міжнародні та геополітичні втрати (санкції, втрачені ринки, зовнішня політична ізоляція, необхідність міжнародної допомоги/кредитів; збільшення вартості оборонних альянсів і політичних ризиків у регіоні) тощо.

1.3. Особистість кримінального сепаратиста.

Дослідження особистості кримінального правопорушника займає в кримінологічній науці ключову позицію. Це полягає в тому, що особистість злочинця або кримінального правопорушника є окремим елементом предмету кримінології як науки.

В. В. Голіна та Б. М. Головкін, свого часу, наголошували на тому, що дослідження особистості злочинця важливе як у розрізі пізнання глибинних морально-психологічних деформацій, що продукують кримінальну поведінку

окремих членів суспільства, так і формування узагальнених кримінологічних портретів (образів) суб'єктів кримінальної практики, на пошук і корекцію яких мають бути націлені профілактичні зусилля системи правоохоронних органів і суспільства загалом [98, с. 42].

При цьому, дослідження цього питання реалізується через аналіз структури особистості злочинця. Серед науковців-кримінологів вже давно сформувалась позиція відносно розуміння такої структури. Так, наприклад, І. М. Даньшин, досліджуючи питання структури особи злочинця, виділяв наступні групи ознак, а в деяких випадках наголошував на властивостях особи: 1) соціально-демографічні ознаки (стать, рівень освіти, рід занять, стаж роботи, сімейний стан, місце проживання та інші дані про соціальний статус осіб); 2) особистісно-рольові властивості (наприклад, людина ухиляється від деяких соціальних позицій; вона не може або не бажає сумлінно виконувати вимоги, що випливають з тієї або іншої соціальної позиції; особа прагне зайняти таку соціальну позицію, вимогам якої вона заздалегідь не відповідає; вона одночасно займає такі позиції, які пов'язані з суперечливими вимогами; веде маргінальний спосіб життя тощо); 3) соціально-психологічні якості (особливості особи, які сформувалися на базі її психологічних станів і процесів у ході власного соціального досвіду; спрямованість її особистості, мотиваційні сфери, потреби, установки та інтереси); 4) риси правової і моральної свідомості; 5) кримінально-правові ознаки особи злочинця [99, с. 37-40]. Зрозуміло що такий погляд потребує певного уточнення, але, в будь-якому разі, він демонструє певні тенденції в цьому питанні.

Справа полягає в тому, що сукупність ознак особистості злочинця формують певний її кримінологічний портрет. Як зазначає М. І. Фіалка, під кримінологічним портретом особистості злочинця розуміють опис типових специфічних рис особистості, які притаманні певному прошарку злочинців, та розкривають їх сутність як людей, що вчинили злочин певного характеру, або схильні до його вчинення [100, с. 169].

При цьому, М. І. Фіалка наголошує на тому, що під кримінологічним портретом злочинця треба розуміти описовий процес створення штучного образу конкретної людини із застосуванням соціологічних, психологічних, кримінологічних прийомів та способів для встановлення об'єктивних індивідуальних рис злочинця, який досліджується з метою розроблення конкретних індивідуальних, групових або загальносоціальних профілактичних заходів. На його думку, в цьому полягає певна сутність цієї конкретної побудови, а саме – кримінологічного портрету злочинця [101, с. 376-377]. І з ним важко не погодитись.

В свою чергу, намагаючись створити кримінологічний портрет кримінального сепаратиста вважаємо за доцільне розпочати з групи *соціально-демографічних ознак*. Справа полягає в тому, що дані ознаки є базовим підґрунтям для всієї конструкції особистості злочинця.

Як раніше вже відмічалось, до даної групи І. М. Даньшин відносить стать, рівень освіти, рід занять, стаж роботи, сімейний стан, місце проживання та інші дані про соціальний статус осіб. На нашу думку, крім зазначеного треба ще обов'язково враховувати вік особи на момент вчинення злочину та громадянство.

Під час аналізу цих ознак ми користувались статистичною інформацією про склад засуджених в період з 2015 року по 2024 рік, яка узагальнена і оприлюднена Судовою владою України [102]. Тобто, мова йде про засуджених осіб. Це по-перше. По-друге, враховуючи той факт що кримінальний сепаратизм явище набагато ширше ніж передбачає та чи інша окрема кримінально-правова норма, ми для проведення свого дослідження обрали суспільно-небезпечне діяння пов'язане з посяганням на територіальну цілісність і недоторканність України, відповідальність за яке передбачає ст. 110 КК України.

Характеристика особи за віком. Особи, які були засуджені за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України в період з 2015 року по 2024 рік, з точки зору досягнення певного віку на момент вчинення злочину

характеризувались наступним чином: 43,8% – вікова група 30-50 років та 33,2% – 50-65 років. Іншими словами, 77% засуджених за ст. 110 КК України особи зрілого віку. При цьому, вікова група неповнолітніх взагалі відсутня серед засуджених осіб за сепаратизм (0,2% – показник, який брати до уваги взагалі не можливо). Молодь, в цій ситуації, вимірюється в кількості 14%. Особи похилого віку – 8,8% (Див. Таблицю 1.8).

Таблиця 1.8

Віковий склад осіб засуджених за ст. 110 КК України в період з 2015 по 2024 рік

Рік	Взагалі виявлено	З них на момент вчинення кримінального правопорушення досягли віку (загальна кількість/питома вага від загальної кількості):						
		14-16 років	16-18 років	18-25 років	25-30 років	30-50 років	50-65 роки	65 років і старше
2015	40	0 / 0%	0 / 0%	2 / 5%	12 / 30%	21 / 52,5%	5 / 12,5%	0 / 0%
2016	46	0 / 0%	0 / 0%	8 / 17,4%	7 / 15,2%	21 / 45,7%	7 / 15,2%	3 / 6,5%
2017	59	0 / 0%	1 / 1,7%	9 / 15,3%	6 / 10,2%	21 / 35,6%	18 / 30,5%	4 / 6,7%
2018	80	0 / 0%	0 / 0%	3 / 3,7%	3 / 3,7%	42 / 52,5%	29 / 36,4%	3 / 3,7%
2019	168	0 / 0%	0 / 0%	4 / 2,5%	4 / 2,5%	80 / 47,7%	69 / 41,3%	10 / 6%
2020	181	0 / 0%	0 / 0%	3 / 1,7%	6 / 3,3%	82 / 45,3%	75 / 41,4%	15 / 8,3%
2021	161	0 / 0%	1 / 0,6%	4 / 2,5%	4 / 2,5%	72 / 44,7%	65 / 40,4%	15 / 9,3%
2022	89	0 / 0%	0 / 0%	11 / 12,4%	5 / 5,6%	46 / 51,7%	21 / 23,6%	6 / 6,7%
2023	198	0 / 0%	0 / 0%	6 / 3%	6 / 3%	59 / 29,8%	85 / 43%	42 / 21,2%
2024	106	0 / 0%	0 / 0%	3 / 2,8%	0 / 0%	35 / 33%	51 / 48,1%	22 / 20,8%
Середній показник		0%	0,2%	6,5%	7,5%	43,8%	33,2%	8,8%

Характеристика особи за громадянством. Наявність громадянства у особи, яка вчиняє те чи інше кримінальне правопорушення, в певній мірі, для кримінологічного аналізу особистості злочинця, має формальний характер. Справа полягає в тому, що до недавнього часу, а саме – повномасштабного вторгнення агресора на територію України, такий показник як «іноземці» існував на рівні соціологічної похибки – в межах злочинності в Україні він коливався від 0% до 1%. В певній мірі все змінилось після лютого 2022 року.

Так, наприклад, частка «не громадян України» серед засуджених осіб за ст. 110 КК України суттєво збільшилась. В 2015 році вона складала 2,5%, а вже в 2024 році – 74,5%. Зрозуміло середньостатистичний показник за період проведеного дослідження (2015-2024 рр.) склав всього 16%, але і це доволі багато (див. Таблицю 1.9).

Таблиця 1.9

Громадянство осіб засуджених за ст. 110 КК України в період з 2015 по 2024 рік

Рік	Взагалі виявлено	Наявне громадянство у особи на момент вчинення злочину	
		Громадяни України	Громадяни інших країн
2015	40	39 / 97,5%	1 / 2,5%
2016	46	46 / 100%	0 / 0%
2017	59	58 / 98,3%	1 / 1,7%
2018	80	80 / 100%	0 / 0%
2019	168	167 / 99,4%	1 / 0,6%
2020	181	181 / 100%	0 / 0%
2021	161	161 / 100%	0 / 0%
2022	89	83 / 93,3%	6 / 6,7%
2023	198	55 / 27,8%	143 / 72,8%
2024	106	27 / 25,5%	79 / 74,5%
Середній показник		84%	16%

Характеристика особи за статтю. Аналіз статевої приналежності засуджених осіб за ст. 110 КК України продемонстрував наступні тенденції: 1) відсоток засуджених жінок за період дослідження збільшився з 12,5% (2015 р.) до 21,7% (2024 р.); 2) максимальна кількість засуджених жінок за ст. 110 КК України припала на 2020 р. (72,4%); 3) середньостатистичний показник за період дослідження чоловіків – 53,4%, а жінок – 46,6% (див. Таблицю 1.10).

Таблиця 1.10

**Статева характеристика осіб засуджених за ст. 110 КК України в
період з 2015 по 2024 рік**

Рік	Взагалі виявлено		
		Чоловіки	Жінки
2015	40	35 / 87,5%	5 / 12,5%
2016	46	34 / 73,9%	12 / 16,1%
2017	59	36 / 61%	23 / 39%
2018	80	23 / 28,8%	57 / 71,2%
2019	168	48 / 28,6%	120 / 71,4%
2020	181	50 / 27,6%	131 / 72,4%
2021	161	59 / 36,6%	102 / 63,4%
2022	89	74 / 83,1%	15 / 16,9%
2023	198	165 / 83,3%	33 / 16,7%
2024	106	83 / 78,3%	23 / 21,7%
Середній показник		53,4%	46,6%

Характеристика особи за рівнем освіти. Рівень освіти засуджених осіб за ст. 110 КК України на момент вчинення злочину характеризувався наступним чином: наявність вищої освіти у 39,9% засуджених; наявність професійно-технічної освіти – 25,5%; наявність загально-середньої освіти – 34,5%. На момент вчинення злочину не мали ні якого рівня освіти – 0,1% засуджених (див. Таблицю 11).

Таблиця 1.11

**Рівень освіти осіб засуджених за ст. 110 КК України в період з 2015 по
2024 рік**

Рік	Взагалі виявлено	Рівень освіти на момент вчинення злочину						
		Повна вища	Базова вища	Професійно- технічна	Повна загальна середня	Базова загальна середня	Початкова загальна	Без освіти
2015	40	12 / 30%	1 / 2,5%	11 / 27,5%	14 / 35%	2 / 5%	0 / 0%	0 / 0%
2016	46	13 / 28,5%	2 / 4,3%	12 / 26,1%	15 / 32,5%	4 / 8,6%	0 / 0%	0 / 0%
2017	59	24 / 40,7%	7 / 11,9%	14 / 23,7%	13 / 22%	1 / 1,7%	0 / 0%	0 / 0%

2018	80	28 / 35%	4 / 5%	25 / 31,3%	21 / 26,2%	2 / 2,5%	0 / 0%	0 / 0%
2019	168	49 / 29,2%	3 / 1,8%	69 / 41,1%	38 / 22,6%	9 / 5,3%	0 / 0%	0 / 0%
2020	181	51 / 28,2%	8 / 4,4%	71 / 39,2%	40 / 22,1%	10 / 5,5%	0 / 0%	1 / 0,6%
2021	161	41 / 25,5%	4 / 2,5%	47 / 29,1%	28 / 17,4%	41 / 25,5%	0 / 0%	0 / 0%
2022	89	21 / 23,6%	2 / 2,2%	22 / 24,7%	24 / 27%	20 / 22,5%	0 / 0%	0 / 0%
2023	198	138 / 69,7%	1 / 0,5%	12 / 6,1%	27 / 13,6%	20 / 10,1%	0 / 0%	0 / 0%
2024	106	56 / 52,9%	1 / 0,9%	6 / 5,7%	8 / 7,5%	35 / 33%	0 / 0%	0 / 0%
С ер ед ні й по ка зн и к		36,3%	3,6%	25,5%	22,5%	12%	0%	0,1%

Узагальнюючи викладене вище в межа аналізу соціально-демографічних ознак треба наголосити на тому, що кримінальний сепаратист це особа зрілого віку (77%); громадянин України (84%); може бути як чоловік (53,4%) так і жінка (46,6%); особа яка у 40% випадків має вищу освіту [103, с. 358].

Соціально-рольові ознаки. Дана група ознак розкриває функції індивіда, обумовлені його становищем у системі суспільних відносин, належністю до певної соціальної групи, взаємодією з іншими людьми та організаціями у різних сферах життя (робітник чи службовець, рядовий виконавець чи керівник, неодружений чи глава сім'ї, працездатний чи непрацездатний, безробітний і т.п.) [104, с. 98].

З точки зору соціально-рольових ознак кримінальний сепаратист характеризується через його місце у соціальній структурі суспільства, соціальні статуси, ролі, виконувані функції та взаємодію з різними соціальними групами. Ці ознаки відображають не лише правову, а й соціальну сутність злочинця – як члена певної спільноти, що діє у конкретному соціально-політичному контексті.

Аналізуючи питання соціального статусу і позиції кримінального сепаратиста в суспільстві треба зазначити наступне:

– соціальний статус сепаратиста може бути різним – від рядового громадянина до представника влади, військового або громадського діяча. Важливо, що роль у суспільстві не завжди відповідає очікуванням соціуму, що створює конфлікт між офіційними та неформальними нормами поведінки;

– часто такі особи мають незадоволення власним соціальним становищем – відчуття маргіналізації, соціальної несправедливості чи дискримінації, що стає ґрунтом для прийняття ідеї «справедливого розподілу влади» або «відокремлення».

Щодо соціальні ролі даної категорії кримінальних правопорушників треба зазначити те, що роль у соціальній групі є однією з ключових його характеристик.

Залежно від контексту кримінальний сепаратист може бути:

- ідеологом (лідером) – формує ідеї сепаратизму, організовує діяльність групи, впливає на інших;
- виконавцем – діє під впливом пропаганди або наказів;
- посередником – підтримує контакти між незаконними угрупованнями, медіа чи іноземними структурами.

При цьому, такі ролі підсилюють групову згуртованість та відчуття «місії», що знижує індивідуальну відповідальність.

З точки зору соціальних зв'язків та мікросередовища, в якому знаходиться кримінальний сепаратист, то в цій ситуації треба зазначити наступне:

– даним особам характерна належність до специфічних соціальних груп – політично або етнічно мотивованих угруповань, організацій чи рухів, які протиставляють себе державі;

– вони часто діють у замкненому інформаційному середовищі, де поширюються ідеї «історичної справедливості», «самовизначення народу» тощо;

– соціальні зв'язки мають переважно горизонтальний характер (товариські, ідеологічні), а не вертикальний (державний, інституційний), що відображає антисистемну спрямованість їхньої поведінки.

Досліджуючи соціально-рольові ознаки кримінального сепаратиста була зафіксовані певні тенденції з огляду на його девіантну поведінку. По-перше, у соціально-рольовому сенсі кримінальний сепаратист виконує роль порушника соціальних норм, який прагне змінити правила взаємодії в суспільстві. По-друге, його дії часто мають опозиційний характер – протест проти держави, її інститутів, політики, мови, історичної пам'яті. По-третє, такі особи нерідко сприймають себе як «борців» або «визволителів», а не як порушників закону – тобто в їхній свідомості роль деструктивного суб'єкта маскується під соціально виправдану роль «захисника». В-четвертих, девіантна роль поступово стає домінуючою, витісняючи легальні соціальні ролі (працівника, громадянина, сім'янина).

Щодо соціальної ідентичності і самооцінки, кримінальний сепаратист зазвичай має деформовану соціальну ідентичність, а саме він ототожнює себе не з українською політичною нацією, а з «іншою» етнічною чи історичною спільнотою (наприклад, з колишнім СРСР або сусідньою державою). При цьому, самооцінка може бути завищеною (у лідерів так званий «месійний синдром») або заниженою (у виконавців, які шукають значущості через участь у групі). Крім того, соціальні ролі ідентифікації базуються не на громадянських, а на територіально-культурних чи етнічних ознаках, що посилює конфлікт з офіційною державною ідентичністю.

Узагальнюючи викладене вище стосовно соціально-рольових ознак кримінального сепаратиста треба наголосити на тому, що така особистість це індивід із деформованою соціальною ідентичністю, який:

- не приймає офіційно закріплених соціальних ролей (громадянина, патріота, законослухняного члена суспільства);
- виконує антисуспільні ролі (агітатора, організатора, пропагандиста, учасника незаконного формування);
- перебуває під впливом групових норм, що суперечать загальнодержавним;
- легітимізує власну девіантну поведінку через систему альтернативних соціальних цінностей.

Таблиця 1.12

Соціально-рольові ознаки кримінального сепаратиста

Соціально-рольова ознака	Зміст ознаки	Прояв у поведінці кримінального сепаратиста
Соціальний статус	Позиція особи в суспільстві, рівень її соціальної адаптованості	Часто відчуває соціальну несправедливість, невизнання; може бути як пересічним громадянином, так і представником влади чи військовим
Соціальні ролі	Сукупність очікуваних моделей поведінки у суспільстві	Виконує ролі «борця», «визволителя», «лідера руху» або «виконавця наказів»; заперечує роль законслухняного громадянина
Соціальне середовище	Мікро- і макрогрупи, з якими особа ідентифікує себе	Належить до антидержавних угруповань, підтримує контакти з одностудцями, уникає офіційних інституцій
Групова орієнтація	Ступінь підпорядкованості груповим нормам і цінностям	Підкоряється груповим ідеям, проявляє конформізм, залежить від пропаганди
Соціальна ідентичність	Усвідомлення власної належності до певної спільноти	Ідентифікує себе з «іншою державою» або етнічною групою, заперечує українську національну ідентичність
Соціальні ролі у девіантній поведінці	Відхилення від суспільно прийнятих норм і ролей	Виконує антисуспільні функції: пропагандист, організатор незаконних акцій, учасник угруповань
Самооцінка та рольова деформація	Ставлення до власної соціальної ролі та значущості	Завищена самооцінка у лідерів («месійний синдром»), занижена – у виконавців; прагнення до «визнання через боротьбу»

Кримінально-правові ознаки. Група ознак, яка має кримінально-правовий характер, на думку М. І. Фіалки, визначають спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності, види співучасті (виконавець, організатор, підбурювач, пособник), інтенсивність кримінальних проявів, наявність судимості тощо [104, с. 97].

В межах кримінально-правових ознак кримінального сепаратиста, на нашу суб'єктивну думку, вплив на формування кримінологічного портрету даного кримінального правопорушника впливають наступні ознаки: мотивація кримінально-протиправної поведінки; повторність кримінально-протиправних проявів; вплив стану алкогольного та наркотичного сп'яніння на кримінально-протиправну поведінку.

Аналізуючи *мотиваційну складову* механізму реалізації кримінального сепаратизму треба передусім наголосити на егоїстичних, корисливих та

девіантних мотивах, що відрізняє його від ідеологічно вмотивованих політичних сепаратистів.

По-перше, в мотивації поведінки кримінального сепаратиста треба наголосити на домінуванні особистих інтересів над ідеологічними. Кримінальний сепаратист не керується щирими переконаннями щодо права народу на самовизначення чи політичної автономії.

Його основна мета – отримання певної вигоди, які може виражатися у:

- матеріальних зисках (гроші, ресурси, контроль над тіньовими потоками);
- кар'єрному або владному піднесенні в умовах того соціального та державного хаосу, який він та його прибічники намагаються влаштувати;
- уникненні кримінальної відповідальності чи покарання через підтримку « нової влади ».

По-друге, це наявність в механізмі кримінального сепаратизму корисливо-опортуністичної мотивації. Такі особи часто долучаються до сепаратистського руху з прагматичних або кон'юнктурних міркувань, а саме: приєднуються до незаконних формувань, щоб забезпечити собі вплив або дохід; підтримують сепаратистські ідеї, якщо це вигідно в конкретній ситуації; можуть змінити сторону, якщо зміниться політична чи фінансова кон'юнктура.

По-третє, наявність девіантно-кримінальної мотивації. Для багатьох кримінальних сепаратистів характерна антисоціальна установка. Тобто, мова йде про виправдання насильства, мародерства, незаконного збагачення; байдужість до моральних і правових норм; прагнення реалізувати злочинні інтереси під « прикриттям » політичної боротьби.

В-четвертих, фіксується існування ситуативності в поведінці кримінальних сепаратистів та нестабільності їх мотивів. Мотивація кримінального сепаратиста нестала й залежить від зовнішніх обставин, а саме:

- він може легко перейти на інший бік конфлікту;
- діє не з переконань, а з розрахунку;
- часто керується страхом, жадібністю або бажанням самоствердження.

Узагальнюючи мотивацію кримінального сепаратиста як ознаку кримінально-правового характеру його кримінологічного портрету можливо наголосити на наступному: це суб'єкт, чия участь у сепаратистських діях зумовлена не ідеологічними чи національними переконаннями, а егоїстичними, корисливими, девіантними або опортуністичними мотивами. Його діяльність – це форма кримінального паразитування на політичному конфлікті.

Наступна ознака кримінально-правового характеру кримінологічного портрету кримінального сепаратиста це повторність кримінально-протиправних проявів в його поведінці.

Відповідно до положень ст. 32 КК України під повторністю кримінальних правопорушень розуміють вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України [105]. У контексті кримінального сепаратизму це означає, що особа:

- неодноразово бере участь у діях, спрямованих як на посягання на територіальну цілісність чи недоторканність держави (ст. 110 КК України), так і інших кримінально-протиправних проявах, які пов'язані з кримінальним сепаратизмом. При цьому, треба відмітити той факт, що після кримінально-правової реакції держави на такі злочини з боку цих осіб та притягнення їх до кримінальної відповідальності факти повторності мають поодинокий характер. Пояснюється це застосуванням до винної особи тривалих термінів покарання, яке пов'язане з позбавленням волі;

- систематично здійснює пропаганду, фінансування чи організаційну підтримку сепаратистської діяльності (особливо на етапі, який існує до моменту реакції держави на такі прояви).

Повторність та багаторазовість кримінально-протиправних проявів кримінального сепаратизму можливо розглядати як показник стійкої антидержавної установки у кримінального сепаратиста. Для нього повторність є індикатором сформованої злочинної мотивації, а саме: він усвідомлює протиправність своїх дій, але свідомо продовжує їх; сприймає протиправну поведінку як норму, частину власної системи виживання або збагачення;

демонструє високий рівень кримінальної зараженості та низьку соціальну адаптованість.

При цьому, треба наголосити на корисливо-опортуністичній природі повторності та її психологічних аспектах.

Щодо корисливо-опортуністичної природи повторності, то повторюваність дій часто пов'язана з економічною зацікавленістю. Кримінальний сепаратист знову і знову бере участь у вчинюваних ним злочинах, бо отримує прибутки чи доступ до ресурсів. Повторення кримінально-протиправних проявів виступає певним механізмом закріплення злочинної практики (наприклад, у сфері незаконної торгівлі зброєю, фінансування чи контрабанди в «сірій зоні» тощо). Повторність свідчить не про фанатизм, а про професіоналізацію злочинної діяльності.

У психологічному вимірі повторність проявляється як: зниження емоційного бар'єру до вчинення злочину (звикання до насильства й аморальних дій); формування кримінального досвіду, який використовується для уникнення відповідальності; посилення внутрішнього виправдання («усі так роблять», «держава нічого не дає», «я лише виконую наказ» тощо).

З точки зору теорії кримінального права, передбачення в кримінальному законі та правозастосування, повторність: обтяжує відповідальність, адже свідчить про неодноразове посягання на основи державності; може кваліфікуватися як ознака складу злочину, що свідчить про високий рівень суспільної небезпеки особи; є підставою для кваліфікації як рецидиву (за наявності попереднього вироку).

Узагальнюючи аналіз такої ознаки як повторність кримінально-протиправних проявів в поведінці кримінального сепаратиста треба зазначити те, що така поведінка характеризує його як стійко антисоціальну, свідомо злочинну особу, для якої сепаратистська діяльність стала звичним способом досягнення корисливих чи владних цілей. Вона свідчить про закріплення кримінальної установки, професіоналізацію у злочинній сфері та підвищену суспільну небезпеку.

Наступна ознака кримінально-правової групи – це стан алкогольного або наркотичного сп'яніння під час вчинення кримінального правопорушення. Дана обставина має суттєвий вплив на поведінку кримінального сепаратиста, оскільки вона посилює девіантні риси, знижує самоконтроль і підвищує рівень агресії та імпульсивності.

По-перше, алкоголь і наркотики змінюють психічний стан людини, зокрема: послаблюють критичне мислення, знижують здатність оцінювати наслідки своїх дій; підсилюють емоційну збудливість, агресивність, підозрілість; зменшують почуття страху та підвищують ризикованість поведінки.

Для кримінального сепаратиста, який уже має антисоціальну установку, це створює особливо небезпечне поєднання – злочинна мотивація посилюється емоційною розгальмованістю.

По-друге, алкоголь і наркотики виступають як певний каталізатор насильства. У стані сп'яніння кримінальний сепаратист: частіше вдається до жорстоких, безконтрольних дій (наприклад, убивств, катувань, мародерства); легше піддається впливу натовпу або провокацій з боку «польових командирів»; втрачає елементарну самодисципліну, що робить його знаряддям у руках більш організованих учасників сепаратистських угруповань.

По-третє, сп'яніння особи повинно розглядатись як відповідний елемент кримінального середовища. Для більшості незаконних формувань, пов'язаних із сепаратизмом, характерне наступне: масове вживання алкоголю чи наркотиків як спосіб зняття стресу, страху, морального напруження; створення залежності у рядових виконавців, щоб легше ними керувати; використання наркотиків як «винагороди» за участь у бойових або кримінально-протиправних діях. Тому стан сп'яніння не випадковий – це органічна частина кримінального середовища, яка сприяє втраті моральних обмежень.

В-четвертих, особливий психологічний аспект такого стану кримінального сепаратиста. У психологічному вимірі сп'яніння: зменшує почуття провини, а саме: особа легше раціоналізує свої дії («я не пам'ятаю»,

«мене підставили» тощо); збільшує навіюваність, що полегшує маніпуляції з боку лідерів чи пропагандистів; сприяє деградації особистості, перетворюючи сепаратиста з учасника політичного конфлікту на звичайного кримінального елемента.

Узагальнюючи дану ознаку кримінально-правового характеру треба зазначити те, що стан алкогольного чи наркотичного сп'яніння є чинником, що посилює агресивність, імпульсивність та безконтрольність у поведінці кримінального сепаратиста. Він не лише поглиблює девіантну мотивацію, а й сприяє дегуманізації особи, перетворюючи її на інструмент насильства та хаосу. З правової точки зору, такий стан обтяжує відповідальність і підкреслює високий рівень суспільної небезпеки суб'єкта.

Морально-психологічні ознаки. Розглядаючи морально-психологічну групу ознак, що характеризують особу злочинця, необхідно дослідити моральні та психологічні якості, сукупність яких дозволяє пізнати внутрішній світ особи: її світогляд та моральні риси, погляди, переконання, ціннісні орієнтири тощо[106, с. 98].

Як зазначає М. І. Фіалка, дана група ознак особи злочинця охоплюють його суб'єктивний світ [106, с. 168].

При цьому, до моральних ознак особи в кримінологічній науці відносять її світогляд, духовність, систему поглядів, установок і ціннісних орієнтацій. Особа злочинця, яка реалізує суспільно-небезпечні діяння, які пов'язані кримінальним сепаратизмом, зазвичай характеризується деформацією національної ідентичності особистості. Тобто, особа ототожнює себе не з українською державністю, а з «іншою» політичною чи етнокультурною спільнотою. Дуже часто фіксується моральний релятивізм (відсутність чітких етичних меж між «добром» і «злом», схильність виправдовувати насильство «вищими» цілями), зниження рівня правосвідомості (норми права сприймаються вибірково або як примусові, нав'язані «ворожою владою») та схильність до конформізму (особливо в умовах групового впливу або пропаганди, коли власна позиція підміняється колективною).

Психологічні ознаки кримінального сепаратиста розглядаються крізь призму його інтелектуальних, емоційних і вольових властивостей.

Щодо особи, яка вчинює діяння пов'язані з кримінальним сепаратизмом, то в цій ситуації треба відмітити високий рівень емоційної збудливості, а саме: образливість, агресивність, нетерпимість до альтернативних думок. Крім того, фіксується тенденція зниження емпатії: відсутність співчуття до жертв своїх дій чи до громадян, які постраждали від конфлікту. Дуже часто проявляється схильність такої категорії осіб до ризику і самовиправдання. Правопорушник дуже часто романтизує власні вчинки як «героїчний опір» тиранії з боку центральної влади. При цьому, у частини осіб фіксуються компенсаторні риси, а саме: почуття меншовартості або невизнання компенсується участю в «боротьбі» проти «суцільного зла».

При цьому, кримінальному сепаратисту притаманна групова залежність (дії часто вчиняються у складі організованих груп, що знижує особисту відповідальність), підвищена навіюваність (сприйняття пропагандистських меседжів без критичного аналізу) та соціальна фрустрація (відчуття безсилля, невдоволення соціальною чи економічною ситуацією, що стає ґрунтом для радикалізації).

Аналізуючи морально-психологічні ознаки кримінального сепаратиста важко обійти увагою питання, яке визначає його мотиваційну складову. По-перше, це його ідеологічна або політична вмотивованість. Такі правопорушники часто переконані, що діють «в інтересах народу» чи «справедливості», що створює ілюзію морального виправдання їхніх дій. По-друге, даним особистостям притаманна переоцінка власних переконань і заниження значущості законів держави. Закон ними сприймається як ворожий інструмент, а нелегальні дії – як «опір» центральній владі. По-третє, у частини осіб мотиви мають корисливий або кон'юнктурний характер, а саме отримання матеріальних вигод, кар'єрних бонусів у разі зміни влади.

Якщо узагальнити морально-психологічну частину кримінологічного портрету кримінального сепаратиста, то можливо наголосити на тому, що це

особа з деформованими ціннісними орієнтаціями, низьким рівнем правосвідомості, емоційною нестійкістю та схильністю до самовиправдання протиправних дій через ідеологічні або псевдопатріотичні мотиви. Вона зазвичай не усвідомлює повною мірою антидержавної суті власних вчинків, оскільки діє в межах переконань, які сприймає як «морально вищі».

Таблиця 1.13

Морально-психологічні ознаки кримінального сепаратиста

Ознака	Зміст ознаки	Прояв у поведінці кримінального сепаратиста
Мотивація	Система спонукань до дії, ідеологічна або особиста	Діє під впливом ідеї «справедливості», «самовизначення», часто виправдовує злочинні дії «вищою метою»
Ціннісні орієнтації	Сукупність моральних переконань	Деформовані: переоцінка «історичної правди», заперечення державності України
Правосвідомість	Ставлення до закону і правових норм	Вибіркове або негативне сприйняття законів, вважає їх «ворожими»
Емоційна сфера	Рівень емоційної стабільності та контролю	Агресивність, нетерпимість до опонентів, низька емпатія
Вольові якості	Здатність приймати рішення і нести відповідальність	Схильність до ризику, самовиправдання протиправних дій
Самооцінка і самосприйняття	Ставлення до власної ролі	Романтизує власні дії, вважає себе «борцем за правду»

Висновки до розділу 1

1. Підсумовуючи реалізований аналіз поняття, природи, видів та форми кримінального сепаратизму можливо наголосити на наступному:

- сутність сепаратизму як явища полягає в прагненні окремої частини суспільства до відокремлення (відособлення) від загалу;
- сепаратизм має певну кількість проявів, серед яких особливо виділяється політичний, регіональний та релігійний;
- сучасне українське суспільство має певні прояви сепаратистських рухів, чим безумовно користуються зовнішні суб'єкти;

– кримінальне законодавство України передбачає низку кримінально-правових норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за ті чи інші суспільно-небезпечні діяння сепаратистського спрямування (ст. 109, 110, 110-2, 111, 436, 437 та 447 КК України), що в свою чергу, утворює таке явище як кримінальний сепаратизм;

– КК України не передбачає в своєму змісті окремої кримінально-правової норми, яка встановлювала б кримінальну відповідальність за сепаратизм, що в свою чергу негативно впливає на збереження територіальної цілісності країни;

– під кримінальним сепаратизмом треба розуміти соціально-правове явище, яке виступає сукупністю кримінально-караних діянь і полягає в реалізації різноманітних форм поведінки, що містить в собі ознаки сепаратизму.

2. Здійснивши кримінологічний аналіз показників кримінального сепаратизму можливо наголосити наступне:

– кількісні показники злочинності, дають можливість сформулювати кримінологічний погляд на кримінальний сепаратизм з точки зору кількісного виміру. Це по-перше. По-друге, рівень кримінального сепаратизму, а саме рівень злочинів, рівень злочинців та рівень судимості, в межах періоду дослідження має відповідне значення, яке деталізується через призму коефіцієнтів злочинної інтенсивності, злочинної активності та судимості. Так, наприклад, рівень кримінального сепаратизму в 2024 році склав 1813 злочинів. При цьому, максимального рівня даний показник досяг в 2022 році, коли було обліковано 30484 кримінальних правопорушень, які віднесені нами до кримінального сепаратизму. По-третє, середні показники за період дослідження мають наступний вигляд: коефіцієнт злочинної інтенсивності – 114 кримінальних правопорушень пов'язаних з кримінальним сепаратизмом на 1 млн. населення; коефіцієнт злочинної активності – 7,8 осіб, що вчинили кримінальний сепаратизм, на 1 млн. населення; коефіцієнт судимості – 4,3 засуджених за кримінальний сепаратизм 1 млн. населення;

– кримінальний сепаратизм як злочинне явище має власну структури, що складається з кримінальних правопорушень, які в своїй основі передбачають в тому чи іншому вигляді певний рух, що спрямований на відокремлення від держави частини її території та населення; питома вага кримінального сепаратизму в загальній злочинності України має низький рівень, а саме 0,8%; найбільш характерними кримінальними правопорушеннями кримінального сепаратизму є державна зрада (58,5%) та посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (33,6%);

– динаміка кримінального сепаратизму носить характер поступового збільшення, а в деякі часові проміжки навіть характер масштабного збільшення.

3. Дослідивши особистість кримінального сепаратиста можливо наголосити наступне:

– особистість кримінального сепаратиста з точки зору соціально-демографічних ознак характеризується як особа зрілого віку (77%), громадянин України (84%), як чоловік (53,4%) так і жінка (46,6%), яка у 40% випадків має вищу освіту;

– така особистість, з точки зору соціально-рольових ознак, це індивід із деформованою соціальною ідентичністю, який: 1) не приймає офіційно закріплених соціальних ролей (громадянина, патріота, законослухняного члена суспільства); 2) виконує антисуспільні ролі (агітатора, організатора, пропагандиста, учасника незаконного формування); 3) перебуває під впливом групових норм, що суперечать загальнодержавним; 4) легітимізує власну девіантну поведінку через систему альтернативних соціальних цінностей;

– в межах кримінально-правових ознак кримінального сепаратиста, на нашу суб'єктивну думку, вплив на формування кримінологічного портрету даного кримінального правопорушника реалізують наступні ознаки: мотивація кримінально-протиправної поведінки; повторність кримінально-протиправних проявів; вплив стану алкогольного та наркотичного сп'яніння на кримінально-протиправну поведінку;

– морально-психологічну частину кримінологічного портрету кримінального сепаратиста, утворює наступне: це особа з деформованими ціннісними орієнтаціями, низьким рівнем правосвідомості, емоційною нестійкістю та схильністю до самовиправдання протиправних дій через ідеологічні або псевдопатріотичні мотиви; особа, яка зазвичай не усвідомлює повною мірою антидержавної суті власних вчинків, оскільки діє в межах переконань, які сприймає як «морально вищі».

.

РОЗДІЛ II.

ДЕТЕРМІНАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Теоретичні основи детермінації кримінального сепаратизму в Україні

Т. М. Беркій наголошує на тому, що задля кращого розуміння сутності сепаратизму як кримінально протиправного явища сучасності, вироблення дієвих засобів його попередження, необхідно дослідити ті фактори, за яких сепаратизм в Україні став можливим, а також ті чинники, які його спровокували [107, с. 84]. І з нею в цьому питанні важко не погодитись.

Кримінологічне дослідження проблем детермінаційних процесів злочинності є ключовим моментом предмету науки кримінологія. Аналізуючи будь-який різновид злочинності ми маємо справу з відповіддю на запитання про те, що породило це суспільно-небезпечне та деструктивне явище. І в цій ситуації дуже важливо усвідомлювати сутність цих обумовлюючих процесів та їх змістовне наповнення.

Дослідження проблем теорії детермінації злочинності в Україні займалась ціла плеяда відомих українських дослідників. Серед яких треба виділити таких, як Л. І. Аркуша [108], А. М. Бойко [109], Б. М. Головкін [110, 111], С. Ф. Денисов [112], А. Ф. Зелінський [113], І. Б. Медицький [114], С. І. Нежурбіда [115], В. Ф. Оболенцев [116], Л. П. Оніка [117], Ю. В. Орлов [118, 119], Н. О. Федчун [120] та інших.

В теорії та практиці кримінологічної науки існує ціле різноманіття тлумачень терміну «детермінація злочинності».

Так, наприклад, як зазначає професор Б. М. Головкін, під детермінацією злочинності треба розуміти відношення, взаємозв'язок та взаємодію між явищами, процесами, станами, подіями суспільного життя, що породжують та зумовлюють злочинність [121, с. 275].

В той же час, в деяких енциклопедичних виданнях під детермінацією злочинності (від лат. *determinare* – визначити, породжувати, обумовлювати) розуміють процес взаємодії різних соціальних і природних факторів (детермінант), який обумовлює існування злочинності, її систематичне відтворення, появу нових її різновидів, форм прояву, негативних змін у стані (зростання рівня, ускладнення структури, географії тощо) [122, с. 308; 123, с. 178].

Свого часу, професор І. М. Даньшин, досліджуючи проблематику детермінації злочинності, наголошував на тому, що фактори злочинності слід розрізняти за їх змістом і характером «механізму» впливу на неї. При цьому, за змістом, на його думку, їх можна розподілити на економічні, соціальні, суспільно-психологічні, негативно-правові, організаційно-управлінські та інші криміногенні фактори [124, с. 32].

Відносно класифікації факторів, які викликають злочинність, за механізмом впливу на неї в теорії кримінології виділяють причини і умови.

Під причиною розуміється явище (чи сукупність взаємозалежних явищ), що породжує, виробляє інше явище, яке в таких випадках розглядається як певний наслідок. Причина створює можливість існування певного наслідку. Для його появи необхідні додаткові умови, які власними силами ще не можуть обумовити, реалізувати даний наслідок, але, одночасно з цим, створюють відповідну обстановку реалізації дії причини. До причин злочинності відносяться ті соціальні явища та процеси, що викликають її, тобто породжують чи зумовлюють скоєння злочинних діянь.

Умови, що сприяють скоєнню злочинів, – це конкретні, окремі недоліки в різних сферах економічного та ідеологічного життя суспільства, об'єктивно існуючі труднощі в соціальному житті, які самотійно не породжують злочин, але полегшують його скоєння.

Для аналізу криміногенних факторів кримінального сепаратизму, на нашу думку, краще всього підходить класифікація за змістом.

Ми в повній мірі погоджуємось з класифікацією криміногенних факторів, яку запропонував І. М. Даньшин, і приєднуємось до цієї наукової точки зору. Єдине, що хотілось додатково зазначити, так це те, що в межах нашого дослідження проблематики детермінації кримінального сепаратизму ми зупинимось на аналізі найбільш вагомих криміногенних факторах, що породжують це явище, а саме – соціальні-економічні, політичні, правові та організаційно-управлінські.

Треба наголосити на тому, що обрана нами класифікація криміногенних факторів за змістом, не єдина в науковому просторі. Так, наприклад, Н. І. Романюк досліджуючи сепаратизм як суспільно-політичне явище сучасності зазначав існування наступних чинників: економіко-географічні, расові, етнічні, релігійні, релігійно-етнічні, внутрішньополітичні, зовнішньополітичні та ідеологічні.

Причини виникнення явища сепаратизму за Н. І. Романюком:

- економіко-географічні чинники: прагнення більш розвинених регіонів відокремитися від відсталих (*наприклад*, Ліга Півночі в Італії, радикальні партії Каталонії). Часто бідні регіони теж охоплені сепаратизмом. Їх спільноти сподіваються, що в окремій державі будуть жити краще (Косово в Югославії);

- расові чинники (*наприклад*, сучасний сепаратизм білої меншості в ПАР);

- етнічні чинники: прагнення отримати автономію або розширити її, домогтися статусу незалежної держави. Це найпоширеніша група причин. *Наприклад*: Країна Басків в Іспанії, Абхазія й Південна Осетія в Грузії;

- релігійні чинники: Ліван, де домінуюче арабське населення розколоте на масу територіально замкнутих громад;

- релігійно-етнічні чинники: породжують боротьбу різних ідентичностей, у результаті чого може посилюватися неприйняття суб'єктивно «чужої» держави. Так, в Ольстері ірландці-католики прагнуть возз'єднатися з Ірландською Республікою, а мусульмани Кашміру – з Пакистаном;

- внутрішньополітичні чинники: прагнення регіональних еліт до влади; партійний або ідеологічний розкол країни (*наприклад*: КНР і Тайвань, Північна і Південна Корея)

- зовнішньополітичні чинники: підтримка сепаратистів з боку «наддержав» і сильніших сусідніх країн. Мотиви підтримки різні: послабити конкурента, опанувати геополітично важливими районами й економікою окремих регіонів, нажитися на торгівлі зброєю і найманцями з учасниками конфлікту. Без підтримки ззовні призвести до розпаду Югославії, Чехословаччини чи СРСР було б вкрай важко. Приклади зовнішнього контролю над зонами сепаратизму – Косово;

- ідеологічні чинники: Доктрина самовизначення народів, що стала нормою міжнародного права в 1919 р. згідно з Версальською дипломатичною системою, дала важливі аргументи сепаратистам [128, с. 83].

Але, як ми вже наголосили раніше, в нашому дослідженні ми будемо використовувати запропоновану І. М. Даньшиним класифікацію за змістом (з нашими уточненнями). Справа полягає в тому, що вищезазначена класифікація Н. І. Романюка в більшій мірі визначає різновиди сепаратизму, а не його обумовлюючих криміногенних факторів.

Проблема встановлення сутності детермінаційних процесів, що обумовлюють кримінальний сепаратизм в сучасній Україні, має вельми актуальний характер. При цьому, розуміння переліку та змісту факторів, що обумовлюють кримінальний сепаратизм як злочинне явище є ключовим.

Свого часу, аналізуючи детермінаційні процеси, які пов'язані з виникненням існуванням сепаратизму як явища, О. І. Косілова наголошувала на тому, що для виникнення сепаратизму необхідна низка умов, що створюють відповідне підґрунтя [126, с. 20]. При цьому, аналізуючи наукові дослідження проблеми детермінації сепаратизму, ми мали можливість констатувати той факт, що перелік факторів, які обумовлюють сепаратизм як явище доволі різноманітний.

На думку О. В. Ведмідського, домінуючими передумовами розвитку сепаратизму в Україні є такі: неоднорідність національного, мовного, соціального складу населення країни; нерівномірність соціального, економічного, культурного, зокрема мовного, розвитку окремих регіонів, що породило сподівання спільнот на самозбереження та поліпшення умов існування або, навпаки, прагнення монополізувати привілейоване становище, щоб з нього не користалися інші спільноти; помилки, прорахунки, зловживання центральної влади, які погіршують становище окремих спільнот; вплив з-за кордону певних держав, міжнародних організацій у формі надання матеріальних, фінансових ресурсів, політичної та інформаційної підтримки шляхом здійснення дипломатичного, економічного та завуальованого військового тиску на користь сепаратистів з метою підпорядкування ресурсів або відокремлених регіонів [127, с. 64].

З свого боку, Н. І. Романюк, провівши аналіз факторів, що обумовлюють сепаратизм, та дослідивши точки зору інших науковців, виділила такі групи чинників виникнення цього явища: економіко-географічні, расові, етнічні, релігійні, релігійно-етнічні, внутрішньополітичні, зовнішньополітичні чинники [128, с. 82-83].

Досліджуючи проблематику сепаратизму як в світі, так і в Україні Р. М. Ключник наголошував на тому, що серед причин, що породжують сепаратизм, можна виділити лінгвістичні, релігійні та економічні чинники. Крім того, в межах проведеного дослідження, він акцентує увагу на політичному аспекті, як факторі обумовлення сепаратизму. На його думку виникнення сепаратистського руху можливе за наявності двох умов: дискримінації етнічної спільноти з боку державної влади та формування активної політичної еліти, здатної очолити цей рух [129, с. 121].

Досліджуючи питання детермінаційних процесів в Україні, які пов'язані з кримінальним сепаратизмом, на нашу думку, треба повернутись в 2014 рік та подивитись на ту соціологію, яку публікували відомі соціологічні дослідницькі організації. Так, наприклад, соціологічне опитування, яке проводив Центр Разумкова з 5 до 10 вересня 2014 року, з приводу оцінки внутрішніх та

зовнішніх загроз національній безпеці України, формує доволі цікаву картину думок в українському суспільстві відносно сепаратистських настроїв в Україні.

Більшість опитаних громадян України, а саме 79,6% вважали, що існує реальна загроза збройної агресії проти України ззовні. Більшість населення України, вважала, що така загроза є саме з боку РФ. 76% опитаних вважали, що в Україні є високий ризик вияву сепаратизму, зростання екстремізму (62,9%), протистояння між різними регіонами України (62,5%), міжнародного тероризму (61,4%). Єдиний показник, за яким оцінка загроз знизилася порівняно з 2013 роком – це відчуття загроз з боку української влади (з 41,2% до 31,4%). Цікавим є результат опитування щодо причин сепаратизму на Сході України. Кожен п'ятий опитаний (а точніше 19,7%) вважав, що основною причиною сепаратизму в Україні є помилки нової української влади; 17,3% висловились за складну соціальну-економічну ситуацію в регіоні; 9,9% серед причин назвали провокації та підривну діяльність з боку країн Заходу [130, с. 2].

Все це, в певній мірі, додатково наголошує на актуальності нашого дослідження та обґрунтовує потребу проаналізувати той комплекс факторів, що детермінують кримінальний сепаратизм в Україні.

На нашу думку, серед цієї низки детермінантів кримінального сепаратизму не отримала дійсної уваги дослідників ще одна група факторів – правові фактори. Тому, в подальшому нашому дослідженні ми приділимо цьому питанню більшої уваги.

2.2 Соціально-економічні фактори кримінального сепаратизму в Україні

Виокремлюючи із загальної сукупності криміногенних факторів, які обумовлюють кримінальний сепаратизм, ті які існують у сфері суспільної та економічної діяльності, ми вважаємо за доцільне розглядати та аналізувати ці фактори в межах єдиної групи, а саме – соціально-економічні фактори кримінального сепаратизму.

Для більш якісного аналізу даної групи факторів, на нашу думку, треба зупинити свою увагу на розумінню змісту цієї сфери. Як ми вже раніше наголосили, соціальну та економічну сферу життєдіяльності українського суспільства треба досліджувати як єдине ціле та в комплексі. Соціальні фактори, які обумовлюють як злочинність взагалі, так і кримінальний сепаратизм окремо, виникають в соціальній сфері українського суспільства, яка регулюється соціальною політикою влади. Свого часу, досліджуючи внутрішній зміст соціальної політики М. М. Папієв наголошував на тому, що вона становить систему програм і заходів для досягнення соціальних цілей. Соціальна політика, на його думку, охоплює всі сфери життєдіяльності людей: виробничу, соціальну, політичну і духовну – та регулює відносини між суспільством, колективом, громадою й особою у кожній із цих сфер і зонах її взаємодії [131, с. 5].

Досліджуючи проблематику соціально-економічних факторів маємо наголосити на тому, що до них є підстави віднести: економічну нерівність та регіональний дисбаланс; соціальну маргіналізацію та нерівність населення; корупцію та криміналізацію політики; наявність тіньових економічних схем та контрабанди в країні; зовнішній вплив і фінансування сепаратистсько налаштованої частини суспільства.

Економічна нерівність та регіональні дисбаланси як правило проявляються у значній різниці в рівні розвитку між центральними та периферійними регіонами; високому рівні безробіття, особливо у промислових районах Донбасу після його часткової деіндустріалізації; залежності від «тіньової» або кримінальної економіки, де незаконні схеми стають важливим джерелом доходу.

При цьому, економічна нерівність населення розуміється як ситуація коли різні соціальні групи або території мають істотно відмінний рівень доходів, доступу до ресурсів, роботи та соціальних благ. З точки зору аналізу економічної нерівності населення в Україні можливо зазначити наступні характерні тенденції, а саме: значний розрив між великими містами (Київ,

Харків, Львів, Дніпро) та малими промисловими містечками чи сільською місцевістю; високі зарплати та розвиток сфери послуг у столиці проти низьких доходів і залежності від застарілих заводів у промислових регіонах; нерівний доступ до якісної освіти, медицини, сучасної інфраструктури тощо.

Все це призводить до того, що у регіонах, де люди почуваються «обділеними» й «непотрібними» державі, виникає ґрунт для протестних настроїв. Це невдоволення легко використовувати кримінальним та політичним структурам, пропонуючи альтернативу – наприклад, ідею «відокремитися» чи «приєднатися до більш заможного сусіда».

Одночасно з цим, в суспільстві формується ситуація регіонального дисбалансу, а саме наявність структурної різниці у розвитку різних частин країни, коли одні регіони економічно сильні та привабливі для населення, а інші – відсталі, дотаційні та залежні.

Як зазначає Ю. М. Мельничук, регіональний дисбаланс або регіональна нерівність є однією з основних проблем для тих, хто формує політику у багатьох частинах світу, отже, для тих, хто формує політику, зменшення регіональної нерівності може бути частиною більш загальної соціальної мети щодо зменшення загальної нерівності, зокрема нерівності між людьми [132, с. 113].

Сучасний етап розвитку країни щодо регіонального дисбалансу характеризується наступними властивостями:

- схід і південь України історично орієнтувалися на важку промисловість (вугільна, металургійна галузь). Зі світовими кризами ці виробництва занепали, що призвело до масового безробіття;
- західні регіони мають інший профіль – трудова міграція, малий бізнес, туризм – що створює більше можливостей для самозайнятості;
- центр і столиця концентрують адміністративні й фінансові ресурси, у той час як периферія часто не отримує достатньої інвестиційної підтримки.

Т. М. Беркій досліджуючи економічні чинники сепаратизму в Україні наголошує на тому, що існування значного розриву в рівні соціального та

економічного розвитку між окремими регіонами, який стимулює незадоволення багатших територій несправедливим, з їхньої погляду, розподілом національного доходу держави. У випадку України це більш промисловий і залежний від постачання сировини з РФ лівобережний регіон з переважанням важкої промисловості, машинобудування та енергетики, військового виробництва та більш аграрний правобережний регіон [133, с. 87-88].

Все це призводить до того, що регіони, які економічно слабкі та відчують «залежність від Києва», можуть сприймати центральну владу як «експлуататора». Це підживлює ідеї про необхідність «самостійності» чи «більшої автономії». Кримінальні угруповання, що діють у таких регіонах, використовують цю риторику для легітимізації своєї діяльності та контролю над ресурсами.

Визначаючи економічну нерівність та регіональний дисбаланс як характерний фактор, що обумовлює виникнення кримінального сепаратизму в Україні необхідно завжди пам'ятати те, що економічна нерівність стосується різниці між людьми та соціальними групами, а регіональні дисбаланси – це різниця у розвитку територій усередині країни.

Разом вони формують відчуття несправедливості й відчуженості, що робить частину населення більш сприятливою до сепаратистських ідей.

Наступний фактор соціально-економічного характеру це існування *соціальної маргіналізації та бідності* в сучасному українському суспільстві.

Говорячи про маргіналізацію українського суспільства останню слід розуміти як певний стан суспільства що слугує підґрунтям для сепаратизму в цьому суспільстві.

Взагалі під маргіналізацією сучасні українські тлумачні словники розуміють декілька значень, а саме:

– процес руйнування громадянського суспільства, що проявляється в розпаді соціальних груп, розриві традиційних зв'язків між людьми, втраті індивідами об'єктивної приналежності до тієї чи іншої соціальної спільноти, спотворенні естетичних, етичних, правових, фізіологічних та інших

загальнолюдських норм і цінностей, перетворенні людей у духовних і соціальних люмпенів, повністю залежних від непередбачуваних і безконтрольних дій влади, демагогів і авантюристів;

– процес втрати колишніх соціальних зв'язків із неповним засвоєнням культурних, етичних цінностей нового соціального середовища;

– розмивання чітких соціальних, культурних і т. ін. орієнтирів, традицій [134].

Говорячи про носія маргінальної поведінки в науковому просторі давно вже сформувався термін «маргінал» тобто людина, що перебуває на краю, на межі різних систем – культур, соціальних цінностей і яка зазнає їхнього суперечливого впливу [135]. Термін «маргінал» (від лат. *margo* – край, межа, кордон) традиційно описує граничне, невизначене становище людини між двома або більше соціокультурними світами. Особа може стати маргіналом також у результаті взаємодії з однією складною соціальною структурою або культурою.

Маргінальність (від нім. *marginal*, з лат. *margo* – край, межа) – характеристика явищ, що виникають у процесі взаємодії різних культур, соціальних спільнот, у результаті чого частина соціальних суб'єктів у суспільстві потрапляє за межі усталених структур [136].

Свого часу, професор В. І. Тимошенко, досліджуючи питання маргіналізації суспільства як криміногенний фактор, наголошував на тому, що основою маргінальних явищ є процеси дезорганізації, руйнування, розриву соціальних зв'язків, які супроводжують будь-які структурні перетворення. Серед об'єктивних чинників, що спричиняють маргіналізацію суспільства, можна назвати такі: трансформаційні процеси в суспільстві, суспільна криза, відсутність досвіду управління кризовим суспільством, проектування на конкретне суспільство апробованих в інших країнах моделей демократії без урахування національних особливостей, боротьба за владу та перерозподіл власності, зміна системи цінностей населення, недостатня розробленість нормативно-правової бази тощо [137, с. 46].

Люди, які не мають стабільної роботи, доступу до якісної освіти чи медичних послуг, відчують себе «зайвими» у суспільстві. Коли офіційні соціальні інститути не забезпечують відчуття безпеки та стабільності, людина шукає опору у неформальних групах – часто кримінальних чи радикально-політичних. Маргіналізовані верстви легше піддаються пропаганді, особливо якщо їм обіцяють «швидку справедливість» чи «відновлення гідності» через відокремлення від держави.

Щодо бідності як характерної властивості українського суспільства, то вона повинна нами аналізуватися як каталізатор кримінального сепаратизму. Можливо навіть порівняти її з певним спусковим гачком, яким запускає процеси кримінального сепаратизму в українському (як і в будь-якому іншому) суспільстві.

Оцінюючи бідність як рису суспільства, В. І. Тимошенко, підтримуючи позицію В. Сиренко, зазначав те, що бідність стала в Україні хронічним і навіть масовим соціальним явищем, завдяки чому людьми легше керувати, маніпулювати їхньою свідомістю, а також експлуатувати [137, с. 38]. І це, на нашу думку, в сучасних умовах є дуже небезпечне для нашого народу та держави.

Бідність населення в такій ситуації виступає як економічна база для вербування прихильників майбутніх сепаратистських настроїв: сепаратистські угруповання можуть пропонувати матеріальні вигоди – зарплати, гуманітарну допомогу, «соціальний захист» – які у бідних регіонах виглядають привабливішими за державні програми.

При цьому, все це відбувається на тлі певної криміналізації виживання населення, а саме: у депресивних регіонах поширені нелегальний видобуток корисних копалин, контрабанда, торгівля зброєю. Це формує середовище, де кримінал і політика тісно переплітаються. Як результат викладеного вище, економічні проблеми штовхають людей до радикальних форм протесту, які часто набувають сепаратистського забарвлення.

Крім того, слід зазначити той факт, що коли держава не забезпечує нормального життя для своїх громадян, її місце займають кримінальні структури, а саме: такі структури «захищають», «вирішують проблеми» і навіть виконують роль «соціальних служб». І все це призводить до того, що участь у незаконних схемах (контрабанда, шахрайство, нелегальні перевезення) створює зацікавленість у збереженні «сірої зони», тобто території, де центральна влада відсутня.

Щодо українського контексту кримінального сепаратизму, після 2014 р. на Донбасі соціально вразливі верстви населення стали цільовою групою для російської пропаганди. Їм пояснювали, що Київ, як ототожнювання з центральною владою на Україні, «позбавив їх роботи та гідного життя», а незалежні «республіки» дадуть стабільність і підтримку. І це лягало на «благодатний ґрунт», який був створений маргіналізацією суспільства та широкою бідністю населення. Бідність і відсутність перспектив стали аргументом для приєднання до незаконних формувань: участь у збройних угрупованнях часто була єдиною можливістю отримати стабільний дохід. Як результат, на окупованих територіях сформувалась кримінально-сепаратистська економіка: нелегальний видобуток вугілля, контрабанда з росією, рекет і тіньова економіка. Все це максимально підтримувало існування кримінального сепаратизму в Україні.

Корупція та криміналізація політики як соціально-економічний фактор кримінального сепаратизму в Україні доволі складне за власною характеристикою соціально-економічне та політичне явище. Справа полягає в тому, що дана наукова проблема заслуговує окремого наукового аналізу. Це по-перше. По-друге, корупція, як негативне суспільне явище, проникло в українське життя в усі сфери його функціонування. І по-третє, корупцію як фактор обумовлення злочинності можливо розглядати в різноманітних групах факторів, а саме чи то в соціально-економічній, чи то в політичній, чи то в правовій групі. Ми вирішили проаналізувати цей фактор в системі соціально-економічних факторів кримінального сепаратизму. Корупція та криміналізація

політики в українському суспільстві це: взаємопроникнення кримінальних структур та місцевих органів влади; використання корупційних схем як інструменту управління та контролю; місцеві «еліти» можуть маніпулювати ідеями сепаратизму для збереження власного впливу й фінансових потоків.

Розкриваючи сутність корупції як соціально-економічного фактору кримінального сепаратизму треба завжди пам'ятати про те, що вона виступає як певна передумова сепаратизму. При цьому, дана передумова полягає в наступному: 1) втрата довіри до держави; 2) нерівність доступу до ресурсів; 3) симбіоз влади та криміналу.

Втрата довіри до держави. У випадку коли громадяни України бачать те, що державні ресурси розкрадаються, а чиновники зловживають владою, у них формується уявлення про державу як «чужу» та «несправедливу». Це підживлює готовність підтримати альтернативні форми влади, навіть нелегальні. І це все має своїм негативним наслідком явище корупції в суспільстві та державі.

Нерівність доступу до ресурсів полягає в тому, що корупція концентрує економічні можливості в руках вузької еліти, тоді як широкі верстви населення залишаються маргіналізованими. Така соціальна поляризація стає ґрунтом для сепаратистських настроїв. В цьому випадку ми спостерігаємо той факт, що окремі фактори соціально-економічного характеру не тільки пов'ї між собою, але і навіть обумовлюють один одне (наприклад, нерівність доступу до ресурсів породжує маргіналізацію суспільства).

Щодо *симбіозу влади та криміналу* треба зазначити те, що корумповані чиновники часто «закривають очі» на тіньові схеми, що створює для кримінальних угруповань економічну базу, у тому числі й для кримінального сепаратизму.

Розкриваючи сутність корупції як фактору що обумовлює кримінальний сепаратизм не можливо не враховувати криміналізацію політики та політичної боротьби в суспільстві (проблему політичних факторів ми більш детально розглянемо в п. 2.3.).

Досліджуючи питання виникнення сепаратистських настроїв в Донецькій та Луганській областях, О. Никоноров, ще в 2015 році, наголошував на тому, що кримінальна еліта Донбасу відіграла не останню роль у поширенні сепаратистських настроїв. Місцеві кримінальні авторитети мали впливові зв'язки та фактично у 90-х роках встановили економічний та політичний контроль над Донецькою областю, а місцеве міліцейське керівництво прикривало таку злочинну діяльність.

Схожа ситуація складалась і в Луганській області. Від кримінальних авторитетів Луганщини неодноразово лунали сепаратистські гасла про всевладдя центру, неприпустимість поглиблення процесу концентрації влади і ресурсів у столиці, про пріоритетність роботи по горизонталі тощо [138].

Сутність криміналізації політики як соціально-економічного фактору полягає в наступному:

- *зрощення кримінальних угруповань і політичних еліт*: у низці регіонів України місцеві політики використовували кримінальні структури як інструмент впливу – для залякування опонентів, мобілізації «електорату» або контролю за ресурсами;

- *фінансування сепаратистських рухів*: тіньові схеми (контрабанда, незаконний видобуток вугілля, рекет) стали основним джерелом фінансування сепаратистських утворень «ДНР/ЛНР». Вигоду від існування «сірої зони» отримували і місцеві кримінальні клани;

- *легітимізація кримінальних структур*: в умовах конфлікту кримінальні угруповання почали виконувати квазідержавні функції – «захищати населення», «забезпечувати порядок» чи навіть організовувати «соціальні виплати». Це сприяло їхній легітимації серед частини місцевого населення.

Соціально-економічний вимір корупції та криміналізації політики в Україні полягає в тому, що мова йде про так звану кримінальну економіку, перерозподіл ресурсів у руках відповідних кримінальних та соціальних кланів, а також інтереси зовнішніх «учасників» сепаратистських процесів.

Кримінальна економіка як складова соціально-економічного виміру корупції та криміналізації політики в Україні полягає в тому, що кримінальний сепаратизм зміцнюється там, де тіньова економіка стає основним джерелом доходу населення (нелегальний видобуток, контрабанда палива, «податки» з бізнесу). Це створює економічну зацікавленість у збереженні певної нестабільності в суспільстві та державі.

При цьому, *перерозподіл ресурсів у руках різноманітних кланів* має місце в тих регіонах, де політика та кримінал зрощені, саме місцеві «олігархи» чи кримінальні авторитети визначають, куди підуть економічні потоки. Це, в свою чергу, послаблює державний контроль і стимулює сепаратистські утворення.

Одночасно з цим, *інтереси зовнішніх «учасників»* пов'язані в цій ситуації з тим, що росія використовує корумповані зв'язки місцевих еліт для просування сепаратистських рухів, підкріплюючи їх фінансово та політично.

На Донбасі до 2014 р. діяли сильні кланово-олігархічні структури, які поєднували бізнес, політику та кримінал. Частина з них, втративши контроль після Революції Гідності, зробила ставку на підтримку проросійських сил. При цьому, корупція в силових структурах полегшила поширення зброї та формування незаконних збройних угруповань. Формування «сірої економіки» в ОРДЛО (незаконний видобуток вугілля, металобрухту, тіньова торгівля) стало економічним фундаментом кримінального сепаратизму, вигідним як для місцевих кримінальних кланів, так і для російських кураторів.

Наступними факторами соціально-економічного характеру виступають *тіньові економічні схеми та контрабанда* в Україні. Як правило сюди відносять різноманітну контрабанду (наприклад, зброя, наркотики, цигарки та інші товари) через неконтрольовані центральною владою території; економічний інтерес кримінальних угруповань у збереженні «сірих зон» з низьким контролем держави; використання нелегальних доходів для фінансування антидержавних рухів.

Необхідно наголосити на тому, що тіньові економічні схеми виступають як основа (підґрунтя) кримінального сепаратизму. При цьому, створюється:

– *економіка поза контролем держави*: у багатьох прикордонних та промислових регіонах України ще до 2014 р. існували нелегальні ринки – незаконний видобуток вугілля («копанки»), обіг металобрухту, фальсифіковане пальне. Такі схеми формували паралельну економіку, яка не підпорядковувалась офіційним законам;

– *фінансова база для кримінальних угруповань*: прибутки від «тіньової економіки» дозволяли криміналітету створювати власні «фонди», з яких фінансувалося озброєння, вербування та підтримка сепаратистських рухів;

– *корупційна складова*: частина цих схем існувала завдяки «кришуванню» з боку корумпованих чиновників і силовиків. Це створювало симбіоз державних інститутів і криміналу, що послаблювало контроль над регіонами.

Що стосується контрабанди як соціально-економічного фактору кримінального сепаратизму, все це пов'язано з наступними тенденціями:

– *прикордонні регіони як «сіра зона»*: довгі та слабо контрольовані кордони України (особливо з росією) завжди були каналом для контрабанди – від сигарет і алкоголю до зброї;

– *фінансування сепаратизму*: у 2014-2022 рр. незаконний обіг палива, вугілля, металів та продуктів харчування через лінію розмежування став одним з основних джерел фінансування так званих «ДНР/ЛНР»;

– *зрощення контрабанди і політики*: до схем були залучені місцеві бізнесмени та представники «нової влади» у псевдореспубліках, які робили з контрабанди основу своєї економічної незалежності від Києва.

Як результат, в Україні виникають певні тенденції, які впливають на формування кримінального сепаратизму в окремих регіонах країни, а саме:

– *залежність населення від нелегальних доходів*: для багатьох мешканців депресивних регіонів робота у «копанках» чи участь у схемах контрабанди була єдиним способом виживання. Це створювало матеріальну зацікавленість у збереженні «сірої зони»;

– *легітимація кримінальних структур*: коли криміналітет забезпечував роботою чи «соціальними гарантіями», він набував підтримки серед населення. Це посилювало сепаратистські рухи як «альтернативу» офіційній державі;

– *посилення маргіналізації*: замість офіційної інтеграції в українську економіку регіони ще глибше занурювались у тіньові практики, що віддаляло їх від законного соціально-економічного простору України.

Зовнішній вплив і фінансування як соціально-економічний фактор, що обумовлює появу кримінального сепаратизму в Україні, проявляється, як правило, в підтримці кримінальних та сепаратистських угруповань з боку російської федерації через фінансування, постачання зброї та пропаганду, а також використання економічної залежності та торговельних зв'язків для посилення впливу на певні регіони України.

Порівнюючи чинники появи сепаратизму в Україні з подібними тенденціями в інших державах, українські дослідники наголошують, що сепаратизм на Сході України має низку особливостей. Вважають, що сепаратизм в Україні не є результатом внутрішньодержавного конфлікту, навпаки, ідеологічні основи його були розроблені за межами України та є результатом реалізації так званої концепції «русского мира» [139, с. 6]. Іншими словами, мова йде про те, що ідея сепаратизму на Сході України є чужинна, вона не властива для населення України, а стала можлива завдяки «наполегливій» пропаганді «північного сусіда». Як результат, ми маємо один з факторів, що обумовлює кримінальний сепаратизм в Україні.

Треба зазначити те, що зовнішній вплив як фактор обумовлення кримінального сепаратизму має певні характерні риси, а саме:

– *політичний вимір*: росія, використовуючи «м'яку силу» (ЗМІ, культурні програми, освітні обміни), десятиліттями формувала в окремих регіонах України проросійські настрої та відчуття відокремленості від загальноукраїнського простору;

– *економічна інтеграція з рф*: Донбас і частина Південних областей були тісно зав'язані на експорт у Росію (вугілля, металургія, машинобудування). Втрата цих ринків після 2014 року створила економічну кризу, яку Москва подала як «наслідок відмови від співпраці з рф»;

– *маніпуляція залежністю*: через енергетичні ресурси, газові та вугільні контракти Росія використовувала економічний тиск, подаючи себе як «єдиного реального гаранта стабільності» для мешканців східних регіонів.

В той же час, *фінансування* кримінального сепаратизму проявляється як:

– *прямі дотації*: російські фінансові ресурси спрямовувались на утримання псевдореспублік («ДНР/ЛНР»), оплату «зарплат» бойовикам, забезпечення «соціальних виплат». Це створювало альтернативну економічну систему, незалежну від України;

– *нелегальні фінансові потоки*: схеми контрабанди (вугілля, паливо, метал) часто контролювались російськими структурами та місцевими кримінальними угрупованнями. Частина прибутків ішла на фінансування бойових дій;

– *військово-економічна підтримка*: поставки зброї, військової техніки та логістика з боку рф давали сепаратистам можливість не лише виживати, а й закріплюватися як квазідержавні утворення.

Будь-які прояви кримінального сепаратизму в будь-якій країні мають негативні наслідки. Так, ще в 2021 році Т. М. Беркій зазначала те, що збройна агресія рф має більш далекоглядну мету, ніж просто позбавлення України частини її території. Підтвердженням цього є, зокрема, спроба Кремля нав'язати свій руйнівний для української незалежної держави план «мирного» врегулювання та залучити до його реалізації західні держави [140, с. 89].

Об'єктивна реальність сьогодення матеріалізує такі наукові прогнози. Ми бачимо повномасштабне вторгнення рф на суверенну територію України, окупацію цілих регіонів, знищення населення, руйнування економіки тощо. І це є прямим результатом зовнішнього впливу на процеси сепаратизації українського населення.

Зрозуміло те, що як результат, зовнішнє фінансування створювало в той час певні соціально-економічні наслідки, а саме:

– залежність населення від зовнішніх ресурсів – люди в ОРДЛО отримували «зарплати» й «пенсії» від структур, що фінансувались росією, що створювало соціальну лояльність до сепаратистських адміністрацій;

– легітимація сепаратистських утворень – завдяки грошовим потокам вони могли демонструвати «ефективність» – надавати мінімальні соціальні послуги, забезпечувати роботою у воєнізованих структурах;

– підриз української економіки – зовнішнє фінансування дозволяло підтримувати «сіру економіку» й конфлікт, що перешкоджало інтеграції цих територій у легальний український економічний простір.

При цьому, наголошуючи на зовнішньому впливі проблеми появи кримінального сепаратизму, треба не забувати думку професора Р. О. Додонова, який наголошує на тому, що східноукраїнський конфлікт є продовженням тривалого процесу, спровокованого використанням соціокультурних відмінностей у політичній боротьбі. Тому, розглядаючи причини східноукраїнського конфлікту, не слід відкидати ні внутрішніх, ні зовнішніх чинників [141, с. 99]. Ми, в цьому питанні, в повному обсязі погоджуємось з таким підходом до аналізу детермінантів кримінального сепаратизму в Україні.

Крім того, не треба забувати про наявність *культурно-ідеологічних факторів* кримінального сепаратизму в Україні. На думку В. А. Довбиш, неабияке значення мають наступні фактори: наявність залишків тоталітарного мислення, радянських стереотипів щодо ставлення до Заходу та панування страху перед можливими наслідками євроінтеграційного руху України; низький рівень загальнодержавного інформаційного поля та наявність і могутній вплив пропагандистської машини РФ; відсутність розвинених культурних обмінів між географічно протилежними регіонами України; низький рівень довіри населення до органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб тощо [142, с. 14-15].

2.3 Політичні фактори кримінального сепаратизму в Україні

Політичні фактори злочинності, це така група чинників, що базуються на політичній нестабільності в країні (як правило проявляється у нестабільності існуючих політичних інститутів), на відповідній розгалуженості політичної системи суспільства, на дисбалансі функцій та повноважень влади. Все це породжує викривлення суспільних відносин у функціонуванні владних структур, що не може не позначитися негативно на виконанні владними інститутами покладених на них функцій, а зрештою – і на результатах їх діяльності. Як зазначають С. А. Мозоль та Ю. О. Левченко, політична воля вищого державного керівництва є обов'язковим й одним з основних елементів запобігання злочинності, а її відсутність зводить таке запобігання нанівець [143, с. 861].

Аналізуючи зміст та сутність політичних детермінантів злочинності К. В. Юртаєва наголошує на тому, що політичні детермінанти злочинності можливо поділити на три групи, а саме на: 1) геополітичні (активне використання окремими країнами гібридних методів агресії в реалізації зовнішньополітичних інтересів з метою встановлення/відновлення домінування на глобальному або регіональному рівнях, що між іншим може включати в себе відкрите або приховане залучення воєнних засобів для досягнення політичних цілей; зниження ефективності міжнародної системи безпеки; зволікання в реалізації завдань системи міжнародного правосуддя); 2) регіональні (нерівноправний розподіл функцій у міжрегіональних відносинах щодо конкретних країн; здійснення зовнішньо-політичного або економічного впливу на національну політичну систему інших країн регіону, спрямованого на гальмування національно зорієнтованих програм економічного, ідеологічного, культурного розвитку); 3) внутрішньополітичні (поглиблення політичних суперечностей усередині країни; усунення держави від вирішення важливих соціальних питань, що призводить до кризи довіри до влади; політична корупція; тіньовий лобізм; змістовно-процедурні недоліки у втіленні

демократичних засад розвитку українського суспільства; гальмування розвитку державно-приватної взаємодії тощо) [144, с. 224]. Запропонована класифікація політичних детермінантів не просто реалізує певний розподіл їх на ті чи інші групи, а дає нам можливість оцінити той внутрішній зміст цих факторів, що утворює їх змістовну сутність.

Щодо політичних детермінантів кримінального сепаратизму, то аналіз даної групи факторів, ми б хотіли, розпочати з тієї думки, яку висловив свого часу А. В. Носач в межах свого кримінологічного дослідження захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України. Він зазначає те, що політична сфера посідає специфічне місце у суспільному житті, оскільки відіграє вирішальну роль в інших сферах життєдіяльності суспільства, рішення щодо яких є обов'язковими для всіх членів конкретного суспільства. Політична сфера реалізується через функціонування політичних інститутів, покликаних забезпечити необхідні умови для розвитку і безпеки суспільства та держави. І саме ключове, на чому він наголошує, це те, що політичні фактори сучасної злочинності у нашій країні зумовлюються, у першу чергу, відірваністю влади (суб'єкта політичної системи, від народу [145, с. 131-132].

Окремі дослідники називають факторами, що породжують сепаратизм, дії безпосередньо самої центральної влади держави, які покликані сформувати негативне забарвлення національно-визвольних рухів від колоніального тиску цієї влади на населення територій, що прагнуть до незалежності та отримання суверенітету. Так, наприклад, А. В. Самотуга, досліджуючи проблематику зв'язку організованої злочинності і сепаратизму, зазначає наступне: підґрунтям сепаратизму є, як правило, етнічні та релігійні, рідше – економічні суперечності. Зовсім іншого характеру став набувати сепаратизм в СРСР на рубежі 1980-90-х років. Автор зауважує на тому, що його слід відрізняти від руху колишніх республік за здобуття незалежності і створення власної державності, як це ще раніше відбувалося на теренах колишніх імперій – Османської (Болгарія, Албанія), Австро-Угорської (Чехія, Угорщина), Російської (Фінляндія, Польща), утворення держав із республік колишньої

Югославії та ін. Натомість метрополія, називаючи процеси національно-державного відродження «сепаратизмом», сама водночас вдалася до заохочення сепаратистських настроїв у національних республіках з метою дестабілізації в них соціально-політичної ситуації й створення стосовно них негативного міжнародного іміджу задля доведення їх неспроможності з побудови власної державності. Опорою метрополії в роздмухуванні сепаратизму є не лише історико-освітньо-культурні організації (включаючи церкву, шоу-бізнес, ЗМІ та видавництва, соціологічні служби), що вороже налаштовані до ідей державності, але й структури, що послуговуються насильницькими (в т.ч. озброєними) методами діяльності [146, с. 89-90]. Безумовно такий фактор має детермінуючий вплив на процеси сепаратизму в країнах, але треба його враховувати з певними обмеженнями. По-перше, він має місце там де центральна влада носить антидемократичний характер, тобто автократичний, диктатурний тощо (автор, до речі, про це наголошує в своїй тезі). По-друге, процеси які носять національно-визвольний характер ні в якому разі не можливо ототожнювати з сепаратистськими. Як висновок в цій ситуації, бажання певного прошарку населення держави вийти з під колоніального тиску центральної влади ні в якому разі не можливо визначати як сепаратизм.

Що стосується сучасної ситуації з кримінальним сепаратизмом в Україні, то треба наголосити на тому моменті що: 1) Україна демонструє слабкість державних інституцій; 2) широке поширення використання кримінального середовища та його потенціалу в політичній боротьбі в суспільстві; 3) зовнішньополітичні фактори; 4) локальні еліти та регіональні інтереси зацікавлені в процесах відокремлення від центральної влади; 5) ідеологічне та інформаційне прикриття сепаратистських настроїв в українському суспільстві.

Слабкість державних інституцій в Україні проявляється в наступних факторах:

– корупція в судах, прокуратурі, правоохоронних органах створює умови, за яких кримінальні угруповання можуть безкарно діяти;

– недостатня координація влади (центральної та місцевої) дозволяє криміналітету інтегруватися в політичне середовище;

– вразливість державного апарату через низьку довіру суспільства та постійну політичну нестабільність.

Широке поширення використання кримінального середовища та його потенціалу в політичній боротьбі в суспільстві має місце в наступних випадках:

– кримінальні структури можуть бути інструментом впливу політиків, які прагнуть зберегти контроль над регіонами чи ресурсами;

– в умовах виборчих кампаній вони застосовуються для залякування опонентів, організації незаконного фінансування та мобілізації «тітушок».

Зовнішньополітичні фактори кримінального сепаратизму в Україні проявляються в наступному:

– російська агресія стимулювала розвиток сепаратизму на сході України, де кримінальні угруповання отримали політичне прикриття;

– російський режим активно використовував кримінальні канали для контрабанди, фінансування та нелегального обігу зброї, що посилювало «гібридний» характер війни.

Зацікавленість локальних еліт та регіональних інтересів у відокремленні від центральної влади України проявляється в наступному:

– частина місцевих еліт, особливо у прикордонних регіонах, співпрацювала з криміналітетом для збереження власних економічних і політичних позицій;

– це створювало середовище для сепаратистських настроїв, оскільки місцеві бізнес- та кримінальні кола мали вигоду від відокремлення чи автономізації.

Ідеологічне та інформаційне прикриття сепаратистських настроїв в українському суспільстві полягають в тому що:

– політичні гасла про «захист регіональних прав», «федералізацію» чи «самовизначення» використовувалися для легітимізації діяльності кримінальних груп;

– пропаганда, зокрема російська, маскувала кримінальну діяльність під «народний протест», створюючи політичне виправдання для сепаратизму.

2.4 Правові та організаційно-управлінські фактори кримінального сепаратизму в Україні

Правові фактори кримінального сепаратизму в Україні. Справа полягає в тому, що проблеми правового регулювання суспільних відносин в державі дуже часто стають тими факторами що обумовлюють злочинність як явище. При цьому, питання виникнення кримінального сепаратизму в Україні не є виключенням в цій ситуації.

Сутнісний зміст правових факторів злочинності вдало, на нашу думку, визначив Ю. В. Орлов. Він наголошує на тому, що правові фактори злочинності пов'язуються з недоліками правової системи суспільства; правовий нігілізм і недосконалість законодавства, що не забезпечує ефективного правового регулювання та захист суспільних відносин тощо, обумовлюють дисфункцію права як одного з найбільш ефективних соціальних регуляторів. При цьому природним є використання неправових (серед іншого злочинних) засобів задоволення потреб і вирішення соціальних конфліктів [147, с. 71].

Аналізуючи систему факторів, що детермінують злочини проти державного суверенітету та територіальної цілісності України, А. В. Носач зазначав наступне: правові фактори, що детермінують злочини проти державного суверенітету та територіальної цілісності держави мають вітчизняну та міжнародну природу.

При цьому, він наголошує на тому, що економічні та політичні фактори, так би мовити, задають тон в усіх сферах життєдіяльності суспільства, і правова

сфера не є тут виключенням. На його думку, вітчизняні правові фактори зумовлені монополією на правотворчість особами, які самі зацікавлені у вирішенні особистих питань або задовольняють інтереси окремих груп, тим самим створюючи «законні» підстави для вчинення злочинів [148, с. 113].

Одночасно з цим, професор Ю. В. Орлов, досліджуючи питання класифікації детермінантів злочинності в Україні наголошував на тому, що до правових факторів належать такі: необґрунтованість багатьох нормативно-правових актів, що проявляється у недосконалості, конфліктності їх приписів; відсутність чіткого механізму реалізації норм права; дефекти правосвідомості громадян (правовий нігілізм) та професійної правосвідомості у сфері протидії злочинності; відставання численних норм права від реальних суспільних потреб; привнесення до сфери суспільних відносин, що регулюються, елементів конфліктності інтересів і поведінки різних соціальних груп; наявність правових передумов для формування колізій правових інтересів у кореспондуючих суб'єктів правовідносин; фінансово-економічна, організаційно-управлінська, наукова, кадрова та інша незабезпеченість практичної реалізації положень численних нормативно-правових актів; криміногенні прогалини у правовому регулюванні численних нормативно-правових актів; необґрунтовано широкі дискреційні повноваження службових осіб, що детермінує корупційну злочинність, тощо [149, с. 77].

Даний перелік факторів, на нашу думку, має базовий характер, принаймні на сучасному етапі існування українського суспільства і держави Україна, та може бути використаний для аналізу правових факторів, що обумовлюють кримінальний сепаратизм.

Досліджуючи проблематику проявів сепаратизму в сучасній Україні, В. А. Явір ще в 2014 році наголошувала на тому, що стан регулювання етнонаціональних відносин у всій державі занедбаний. На її обґрунтовану думку, науковці вже багато років поспіль наполягають на гармонізації та осучасненні законодавства етнонаціональної сфери. Зокрема на прийнятті нової редакції Закону України «Про національні меншини в Україні» 1992 року, що

має загальний політичний характер, характеризується декларативністю, відсутністю чітких механізмів забезпечення прав громадян, які належать до національних меншин, що, в свою чергу, провокує процеси політизації етнічності та посилює етнокультурний розкол; на удосконаленні законодавства про мови, яке містить низку суперечностей та неузгодженостей з Конституцією України, що призводить до поглиблення етнокультурного розколу та протистояння на мовному ґрунті в Україні; на гармонізації антидискримінаційного законодавства [150, с. 394]. На превеликий жаль, реакція законодавців, на нашу думку, на даний чинник була доволі запізнілою – новий законодавчий акт, що був покликаний вирішити накопичені проблеми правового регулювання етнонаціональних відносин в українському суспільстві був прийнятий лише в грудні 2022 року (ЗУ «Про національні меншини (спільноти) України» від 13.12.2022 р. [151]), а саме в той час коли вже на території України в повному обсязі було реалізовано повномасштабне вторгнення країни-агресора, підґрунтями якого були сепаратистські прояви в окремих регіонах нашої країни.

Крім викладених вище факторів, вважаємо за доцільне звернути увагу на ряд додаткових чинників правового характеру, які, на нашу думку, обумовлюють як взагалі злочинність, так і конкретно кримінальний сепаратизм. По-перше, різноплановість тлумачення, і як результат – розбіжності в подальшому застосуванні, міжнародно-правових норм. Про що йдеться мова? Міжнародне право та міжнародні відносини базуються на низці базових принципів. Серед яких, ті що цікаві нам для розв’язання визначеної проблеми, виділяються два, а саме: принцип територіальної цілісності держав і принцип самовизначення народів і націй.

При цьому, кожний з них має власний зміст, історію формування та закріплення в нормативно-правових документах. Але, одночасно з цим, їх об’єднує одна річ – вони стосуються цілісності територій на яких розміщується певне суспільство.

Як наголошує О. І. Радченко, принцип територіальної цілісності держав на міжнародному рівні закріплено лише в звичаєво-правовій формі. На практиці він реалізується за допомогою встановлення заборони на застосування сили або загрози сили. Імплементация цього принципу передбачає заборону дій, які порушують національну єдність і територіальну цілісність, що закріплено в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., а також наголошує на необхідності виявляти повагу до територіальної цілісності держав та заборону окупації, що закріплено в Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі (далі – НБСЄ). Іншим, на його думку, принципом міжнародного права можна вважати принцип самовизначення народів і націй. У загальних рисах він гарантує усім народам і націям право розпоряджатися власною долею. Цей принцип закріплено безпосередньо в Статуті ООН. У Заключному акті НБСЄ 1975 р. визначено, що всі народи мають право в умовах свободи визначати свій внутрішній і зовнішній політичний статус і здійснювати свій політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток, як вони бажають [152, с. 90-91].

Даний принцип закладає в міжнародну правову систему цілу низку ключових аспектів, а саме: 1) декларує безумовну повагу права кожного народу вільно вибирати напрям і форми свого подальшого розвитку; 2) передбачає те, що суб'єкти міжнародного права можуть розраховувати на наступні права, а також на них покладаються наступні обов'язки (поважати рівність народів і націй, поважати право народів і націй самостійно розпоряджатись власною долею, право жити в умовах свободи та самостійно здійснювати політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток, право вільно розпоряджатися своїми природними багатствами).

Якщо розглядати ці принципи окремо один від одного, то в певній мірі ніяких протиріч не виникає. Але як тільки ми їх ставимо на один щабель, так тут відразу виникають запитання. І саме головне те, що в цій ситуації домінує? З одного боку ми закріплюємо нерухомість кордонів країни, а з іншого – наділяємо народи і нації правом самостійно визначатись як їм існувати і в

межах якого державного утворення розвиватись (чи то самостійно, чи то у складі іншої країни).

Такий стан речей, на нашу думку, створює певний фактор, що обумовлює сепаратистські настрої в суспільстві.

Р. М. Ключник, наголошує на тому, що юридичним підґрунтям цього процесу, тобто – сепаратизму, є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, перша стаття якого забезпечує усім народам право на самовизначення. В силу цього права народи «вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток» [153, с. 121].

Іншими словами, положення принципу самовизначення народів і націй дає підстави замислитись окремим соціально-національним групам будь-якого суспільства про своє майбутнє. І не просто про майбутню долю, а майбутню самостійну долю. Таке тлумачення даного принципу утворює певний правовий фактор, що детермінує кримінальний сепаратизм.

Узагальнюючи викладене вище, можливо наголосити на тому, що різнопланове розуміння змісту даних принципів міжнародного права лежить в основі детермінаційних процесів що призводять до виникнення кримінального сепаратизму.

Зазначаючи значення міжнародно-правового впливу на процеси детермінації кримінального сепаратизму бажано розглянути ситуацію, яку описав в своєму дослідженні А. В. Носач. Він наголошує на тому, що така ситуація у правовій сфері, яка в апріорі покликана захищати права і свободи людини і громадянина, навпаки, все більше занурює суспільство у безвихідь і штовхає на пошуки правди, справедливості та захисту. Результат таких пошуків спостерігаються у різних куточках нашої країни: активне протистояння на сході України, всезагальна бездіяльність під час окупації АР Крим та приховане отримання подвійного громадянства на Закарпатті. І це, треба на цьому наголосити, автор позначає ще в 2019 році. Справа полягає в тому, що за такий короткий проміжок часу об'єктивна дійсність як в Україні, так і в цілому світі

змінилась кардинально. Те про що науковці тоді говорили як про ті чи інші наукові висновки, сьогодні стало жахливою реальністю.

Починаючи з 2014 року, зазначає А. В. Носач, владою України прийнято чимало нормативно-правових актів, які теоретично обіцяють поновити мир у державі, а насправді не створено жодних механізмів із відновлення територіальної цілісності, отже і відновлення суверенітету не відбулося. І знов перериваючи наукову думку автора, треба зафіксувати ті суспільно-небезпечні наслідки такої державної політики – повномасштабна агресія іншої держави.

При цьому, на думку автора, а воно так і є, Україна є учасницею багатьох двосторонніх і багатосторонніх договорів, отже суб'єктом міжнародного права, за яким всі учасники мають дотримуватись таких обов'язків: 1) не набувати чужої території шляхом погрози силою або її застосування; 2) поважати недоторканність державних кордонів; 3) не використовувати іноземної території без згоди суверена; 4) не використовувати своєї території таким чином, щоб цим заподіювалася шкода територіям інших держав, а також 5) не здійснювати насильницького розчленування якої-небудь держави; 6) не визнавати територіальних змін, що стали наслідком застосування сили; 7) не інспірувати та не заохочувати сепаратистських рухів з метою штучного поділу території та ін.

Цікавим, на нашу думку, є наголос автора на тому, що останнім часом, на практиці, деякі країни свідомо ігнорують ці обов'язки. На підтвердження цього він наводить заяву генерального директора МЗС Великої Британії з безпекових і консульських питань Філіпа Бартон під час виступу на 25-му засіданні Ради міністрів закордонних справ ОБСЄ (відбулось 6-7 грудня 2018 року в м. Мілан, Італійська Республіка). Британський дипломат зазначав те, що було зроблено багато заяв, що стосувалися викликів у безпековій сфері, які стоять перед Європою. При цьому, він зупинився на трьох: загроза суверенітету, загроза протистояння, загроза демократії та основним свободам. Його глибоко розчаровує те, що кожного року сидячи в цій Раді, всі розуміють, що не мають відповідей на ці виклики. На його думку, якби кожна з країн-учасниць

поважала рівність прав на суверенітет та територіальну цілісність, ми не мали б криз в та навколо України, штучно підтримуваних конфліктів.

Як певний висновок з цього, А. В. Носач наголошує на тому, що відсутність дієвих механізмів впливу на порушників норм міжнародного права серед країн світового співтовариства у поєднанні з вадами вітчизняного законодавства має подвійний вплив: по-перше, зневіра у вирішення проблем у правовій площині (навіть на світовій арені); по-друге, реальні (результативні) приклади досягнення суто власних інтересів у силовий спосіб» [154, с. 113-114].

Організаційно-управлінські фактори кримінального сепаратизму в Україні. Справа полягає в тому, що в сучасній об'єктивній дійсності в Україні, в ситуації воєнного стану в українській державі, розуміння та усвідомлення змісту факторів, які обумовили та дають можливість в подальшому існувати такому суспільно-небезпечному явищу як кримінальний сепаратизм є вкрай актуальним. При цьому, коли ми ведемо мову про обумовленість кримінального сепаратизму актуальне значення в цьому питанні, як ми вже частково наголошували, мають організаційно-управлінські фактори. Враховуючи це, розуміння сутності такого різновиду обумовлюючих факторів створює підґрунтя для розуміння майбутніх заходів протидії такому явищу як кримінальний сепаратизм.

Сутність організаційно-управлінських криміногенних факторів, на думку Ю. В. Орлова, полягає у недоліках функціонування механізму державного управління економічними процесами та формування його апарату, профанації громадського контролю за діяльністю органів влади й місцевого самоврядування, бюрократизації державно-чиновничого апарату тощо. За цих умов повноцінна реалізація державою свого соціального призначення стає неможливою, що обумовлює загострення соціальних суперечностей і криміналізацію значної кількості суспільних відносин [155, с. 71].

Про внутрішню сутність організаційно-управлінських факторів, які обумовлюють злочинність, дуже тонко підмітила професор О. Ю. Синявська.

Аналізуючи проблематику організаційно-управлінських факторів корупції в Україні вона зазначала те, що вони, тобто ці фактори, проявляються, передусім, у неефективності системи державного управління, яка не завжди може «йти в ногу» з новітніми засобами та способами діяльності [156, с. 136].

З цією точкою зору погоджуються й інші науковці. Так, наприклад, організаційно-управлінські фактори сучасної злочинності в Україні, на думку Ю. В. Орлова, проявляються в організаційних недоліках діяльності органів державної влади, зокрема правоохоронних органів (починаючи з етапу відбору кандидатів на службу до Національної поліції й закінчуючи некомпетентністю та формалізмом у процесі розслідування кримінальних проваджень і розкритті злочинів, відсутністю взаємодії між різними підрозділами поліції тощо), а також органів місцевого самоврядування та юридичних осіб приватного права. Це бюрократизм, безвідповідальність, нехтування заходами безпеки тощо. Зокрема, згідно з дослідженням Міжнародної аудиторської компанії, більше половини всіх економічних злочинів в Україні, що вчиняються в юридичних особах приватного права, стають можливими через невикористання внутрішнього аудиту. Частими є й випадки необґрунтованого намагання широко використовувати й упроваджувати зарубіжний досвід державного управління, який не завжди відповідає українським реаліям, а тому виявляється деструктивним, криміногенним [155, с. 77].

Аналізуючи проблематику криміналізації засобів масової інформації М. Л. Пахнін, спираючись на сформовану раніше кримінологічну точку зору, наголошує на тому, що організаційно-управлінські фактори, як правило, пов'язані з недоліками публічного адміністрування, державного управління галузями, секторами, напрямками, органами [157, с. 352-353].

Узагальнюючи викладене вище, можливо наголосити на тому, що до організаційно-управлінських факторів злочинності в кримінологічній теорії детермінації злочинності відносять певні фактори, які носять криміногенний характер в сфері державного управління та діяльності органів місцевого самоврядування.

Враховуючи все раніше зазначене, ми констатуємо те, що до організаційно-управлінських факторів кримінального сепаратизму треба відносити:

- організаційні недоліки діяльності органів державної влади в питанні проведення національної політики в країні та регулювання міжнаціональних стосунків в суспільстві;

- вибіркковість діяльності правоохоронних органів в питаннях реакції на порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками тощо;

- організаційні недоліки діяльності органів місцевого самоврядування та юридичних осіб приватного права в питаннях забезпечення конституційних прав, що забезпечують національну, регіональну, расову та релігійну рівність громадян в Україні;

- бюрократизм системи управління як взагалі держави, так і окремих регіонів;

- безвідповідальність еліт українського суспільства за збереження територіальної цілісності країни тощо.

Висновки до розділу 2

1. Кримінальний сепаратизм як явище має власну сукупність факторів, що обумовлюють його виникнення, існування та розвиток. Дана сукупність поділена на окремі групи, що об'єднали в собі тотожні детермінанти, а саме: соціальні-економічні, політичні, правові та організаційно-управлінські.

2. Група соціально-економічних факторів містить в собі наступні: економічна нерівність та регіональний дисбаланс; соціальна маргіналізація та нерівність населення; корупція та криміналізація політики; наявність тіньових економічних схем та контрабанди в країні; зовнішній вплив і фінансування сепаратистсько налаштованої частини суспільства.

Економічна нерівність та регіональні дисбаланси проявляються у значній різниці в рівні розвитку між центральними та периферійними регіонами; високому рівні безробіття (особливо у промислових районах Донбасу після його часткової деіндустріалізації); залежності від «тіньової» або кримінальної економіки, де незаконні схеми стають важливим джерелом доходу.

Соціальна маргіналізація і бідність в українському суспільстві створюють середовище соціальної вразливості, яке: робить людей більш чутливими до пропаганди; полегшує вербування у кримінально-сепаратистські структури; формує «сіру економіку», яка фінансує сепаратизм; віддаляє населення від держави і підсилює відчуття «чужості» у власній країні. Таким чином, бідність та соціальна ізоляція не є прямою причиною сепаратизму, але вони – ключові каталізatori його виникнення та підтримки, особливо коли ці процеси підживлюються зовнішнім впливом і кримінальними інтересами.

Корупція та криміналізація політики в Україні формують та обумовлюють: зневіру населення в державних інститутах і готовність підтримати альтернативну владу (соціальний ефект); існування тіньових схем і «сірої економіки», які стають фінансовою основою для сепаратизму (економічний ефект); зрощення кримінальних і політичних еліт, які зацікавлені

у збереженні конфлікту як способі контролю над ресурсами (політичний ефект). Як наслідок, корупція та криміналізація політики є не просто супутніми явищами, а системним фактором, що прямо підживлює кримінальний сепаратизм в Україні.

Тіньові економічні схеми та контрабанда формують економічний фундамент кримінального сепаратизму; створюють соціальну зацікавленість населення у збереженні «сірої зони»; посилюють зрощення криміналу та політики; забезпечують ресурсну базу для незаконних збройних формувань. Тобто, контрабанда й тіньова економіка – це не лише наслідок слабкості держави, а й стратегічний інструмент підтримки сепаратистських рухів, що робить їх соціально й економічно життєздатними.

Зовнішній вплив і фінансування є ключовими соціально-економічними факторами кримінального сепаратизму в Україні, оскільки забезпечують ресурсну базу для його існування; створюють залежність населення від зовнішніх потоків; легітимізують кримінальні структури як «альтернативу» державним; роблять конфлікт економічно життєздатним і політично вигідним для росії.

3. До політичних факторів кримінального сепаратизму в Україні треба відносити наступні фактори: 1) Україна демонструє слабкість державних інституцій; 2) широке поширення використання кримінального середовища та його потенціалу в політичній боротьбі в суспільстві; 3) зовнішньополітичні фактори; 4) локальні еліти та регіональні інтереси зацікавлені в процесах відокремлення від центральної влади; 5) ідеологічне та інформаційне прикриття сепаратистських настроїв в українському суспільстві.

4. До групи правових факторів, що виступають детермінантами кримінального сепаратизму треба відносити наступне: необґрунтованість багатьох нормативно-правових актів, що проявляється у недосконалості, конфліктності їх приписів; відсутність чіткого механізму реалізації норм права; дефекти правосвідомості громадян (правовий нігілізм) та професійної правосвідомості у сфері протидії кримінальному сепаратизму; відставання

численних норм права від реальних суспільних потреб; привнесення до сфери суспільних відносин, що регулюються, елементів конфліктності інтересів і поведінки різних соціальних груп; наявність правових передумов для формування колізій правових інтересів у кореспондуючих суб'єктів правовідносин; фінансово-економічна, організаційно-управлінська, наукова, кадрова та інша незабезпеченість практичної реалізації положень численних нормативно-правових актів; криміногенні прогалини у правовому регулюванні численних нормативно-правових актів; необґрунтовано широкі дискреційні повноваження службових осіб, що детермінує корупційну складову кримінального сепаратизму в Україні.

5. Організаційно-управлінські фактори посідають самостійне та важливе місце в системі детермінант не лише злочинності загалом, а й кримінального сепаратизму зокрема.

По-перше, вони визначають ефективність функціонування державного апарату, здатність органів влади забезпечувати реалізацію законодавства, контролювати території та реагувати на внутрішні загрози. Саме від організаційної злагодженості державних інститутів залежить, чи переросте ідеологічний сепаратизм у кримінальну діяльність.

По-друге, організаційно-управлінські фактори мають власний зміст і сутнісний характер, що відрізняє їх від соціально-економічних, політичних чи правових чинників. Їхня специфіка полягає у тому, що вони відображають якість управлінських процесів – від стратегічного планування державної політики до оперативної координації діяльності правоохоронних органів. Недосконалість цих процесів призводить до зниження ефективності державної системи протидії злочинності, у тому числі злочинам сепаратистського спрямування.

По-третє, кримінальний сепаратизм як злочинне явище має власну групу організаційно-управлінських чинників, які зумовлюють його виникнення, розвиток і відтворення. До таких чинників належать: недостатня координація діяльності між силовими, розвідувальними та правоохоронними структурами,

що створює інформаційні прогалини у виявленні та нейтралізації сепаратистських осередків; неефективність державної регіональної політики, що сприяє адміністративній ізоляції окремих територій і формуванню локальних систем впливу поза контролем центру; відсутність дієвих механізмів кризового управління у зонах соціальної напруги, що призводить до ескалації конфліктів; низький рівень кадрового забезпечення та професійної підготовки працівників, залучених до протидії сепаратизму, що обмежує їхню здатність ефективно реагувати на загрози; бюрократизація та інституційна інертність управлінських структур, які унеможливають оперативне прийняття рішень у ситуаціях підвищеного ризику.

Таким чином, організаційно-управлінські фактори виступають внутрішнім системним елементом, що визначає якість державного управління та ефективність протидії кримінальному сепаратизму. Їхня слабкість створює інституційний простір для виникнення і функціонування антидержавних структур, що, у свою чергу, сприяє відтворенню кримінально-сепаратистських процесів у суспільстві.

РОЗДІЛ III.

ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНОМУ СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Стан наукової розробки проблем протидії злочинності взагалі та кримінальному сепаратизму безпосередньо.

Дослідження проблем протидії кримінальному сепаратизму нерозривно пов'язано з загально-теоретичним розумінням протидії злочинності взагалі.

При цьому в питанні дослідження проблем протидії злочинності в українській кримінологічній науці сформувалось декілька шкіл, а саме: 1) Харківська школа (Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого; Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса; Харківський національний університет внутрішніх справ): О. М. Бандурка [158, 159, 160], В. В. Голіна [161, 162, 163], Б. М. Головкін [164], І. М. Даньшин [165], О. М. Литвинов [166, 167, 168, 169], О. Кальман [170, 171], М. Г. Колодяжний [172, 173], С. Ю. Лукашевич [174], В. Ф. Оболенцев [175], Ю. В. Орлов [176]; 2) Київська школа (Національна академія внутрішніх справ): О. Джу́жа [177], А. П. Закалюк [178], В. В. Черней [179, 180], М. І. Хавронюк [181]; 3) Одеська школа (Національний університет «Одеська юридична академія»): В. А. Туляков [182, 183].

В теорії кримінологічної науки існує декілька теорій протидії злочинності.

Так, О. М. Литвинов наголошує на тому, що це особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, який складає різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різнорідних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до певного рівня [184, с. 562; 185, с. 44-45; 186, с. 54].

Є. О. Гладкова під протидією злочинності розуміє систему форм і методів впливу суспільства і держави на її (злочинність) детермінанти; сукупність заходів, що здійснюються спеціалізованими та іншими суб'єктами правоохоронної системи, яка, своєю чергою, входить уже як підсистема в систему забезпечення безпеки, й через неї реалізується соціальна функція охорони та забезпечення законності і правопорядку [187, с. 384].

Як зазначає А. Ф. Зелінський, під протидією злочинності розуміють форму відображення специфічного стану упорядкованості суспільних відносин із ціллю певного обмеження злочинності (в широкому розумінні) [188, с. 188].

Одночасно з «протидією» злочинності в теорії кримінології використовується термін «попередження» злочинності. Дуже часто, особливо в різноманітній кількості посібників та підручників, в межах викладання «Кримінології» як навчальної дисципліни ці два поняття ототожнюються (як пояснюють автори для спрощеного варіанту засвоєння матеріалу здобувачами освіти). З іншого боку в наукових колах триває довгострокова дискусія з приводу взаємозв'язку термінів запобіжного характеру в науці, а саме: «протидія», «попередження», «запобігання», «профілактика» тощо.

Виходячи з тих завдань, які поставлені нами в межах даного наукового дослідження, вважаємо недоцільним поглиблюватись в цю наукову дискусію та прийняти одну з імпонуючих нам точок зору.

В цій ситуації ми приймаємо позицію, яка сформована О. М. Литвиновим, а саме те, що термін «протидія злочинності» у кримінологічній теорії використовується досить широко, оскільки більш точно визначає зміст діяльності держави та суспільства щодо протистояння злочинності, ніж інші традиційні для нашої науки й так званої профілактичної діяльності терміни. Протидія злочинності – найбільш широке поняття, в якому знаходять своє відображення поняття «боротьба зі злочинністю», «запобігання (профілактика) злочинів», «розкриття та розслідування злочинів» (оперативно-розшуковий і слідчий напрям). У реальному своєму втіленні протидія злочинності – система форм і методів впливу суспільства й держави на її (злочинності) детермінанти;

сукупність заходів, що здійснюються спеціалізованими та іншими суб'єктами правоохоронної системи, яка, в свою чергу, входить уже як підсистема в систему забезпечення безпеки, й через неї реалізується соціальна функція охорони та забезпечення законності й правопорядку [189, с. 157-158].

Досліджуючи проблематику методів протидії сепаратизму, І. М. Копотун та А. М. Місюра наголошували на тому, що, як свідчить історичний досвід, прихильники сепаратизму для досягнення своїх цілей можуть вдаватися як до ненасильницьких дій (пропагандистські акції, діяльність політичних партій, громадські рухи, проведення масових акцій, референдумів тощо), так і застосовувати збройні форми і способи боротьби (терористичні акти, диверсії, використання повстансько-партизанської тактики тощо).

Відповідно до цього, методи, що застосовуються державами для збереження територіальної цілісності, на їх думку, можна умовно поділити на два основні типи: *ненасильницькі* та *насильницькі* (силові або репресивні).

До *ненасильницьких методів* вони відносять заходи політичного та економічного характеру, зокрема:

- надання (розподіл) владних повноважень і відповідно розподіл прибутків;
- виважена політика щодо регіональних особливостей (мовних, релігійних, історичних, культурних тощо);
- сприяння економічному розвитку, розвиток інфраструктури, інвестиції в місцеву економіку, створення робочих місць тощо;
- сприяння місцевій владі у вирішенні нагальних проблем;
- забезпечення легітимності (у т.ч. застосування сили) центральних органів влади у сприйнятті місцевого населення;
- активне залучення місцевого населення до підтримання правопорядку в проблемному регіоні;
- ефективна інформаційна політика, постійна та цілеспрямована робота з доведення населенню переваг цілісної держави і проблем, що можуть виникати у разі відокремлення регіону;

- забезпечення міжнародної підтримки цілісності держави;
- нейтралізація негативного зовнішнього впливу на дезінтеграційні процеси;
- недопущення створення збройних осередків сепаратистських рухів та переростання конфліктів у збройне протистояння;
- проведення амністії учасників конфлікту, які складають зброю і припиняють боротьбу, створення системи заохочень та винагород для тих, хто співпрацює з урядом.

Насильницькі (силові) методи, як зазначають І. М. Копотун та А. М. Місюра, можуть передбачати, зокрема, такі заходи:

- затримання та притягнення до кримінальної відповідальності за сепаратизм або сприяння сепаратистській діяльності;
- посилення кримінальної відповідальності;
- ізоляція кризових районів, насамперед з метою ускладнення або унеможливлення отримання бойовиками матеріально-технічної допомоги, застосування режимів військового або надзвичайного станів в окремих районах або на території всієї держави;
- контроль за внутрішньо переміщеними особами;
- фізичне знищення центрів підготовки та забезпечення озброєних сепаратистських формувань [190, с. 168].

3.2. Загальносоціальні заходи протидії кримінальному сепаратизму в Україні

Досліджуючи проблематику запобігання злочинності, В. В. Голіна наголошує на тому, що загальносоціальне запобігання злочинності охоплює широкий спектр соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на розвиток і вдосконалення суспільних відносин, а також на усунення причин і умов негативних явищ загалом і злочинності зокрема. Це

ключовий інструмент для зменшення інтенсивності злочинних актів, оскільки він передбачає довготривалі заходи, спрямовані на зниження криміногенного потенціалу соціальних, політичних і економічних конфліктів серед різних верств населення [191, с. 211]. І в цьому питанні не можливо з ним не погодитись.

В свою чергу, Є. О. Гладкова також сформулювала власне розуміння загальносоціальної протидії злочинності, яке полягає в тому, що держава, суспільство та їх інститути здійснюють свої функції таким чином, щоб в економічній, політичній, морально-духовній, культурно-побутовій та інших сферах суспільного життя людей виникало якомога менше суперечностей (між потребами й соціально-прийнятними засобами їх задоволення), невинирішеність яких підштовхує окремих осіб (соціальних груп) до вчинення правопорушень і злочинів [192, с. 387].

Свого часу, В. В. Голіна визначаючи основні цілі загальносоціального напряму запобігання злочинності наголосив на тому, що вони передбачають подолання або обмеження суспільних протиріч, що створюють криміногенний потенціал (такі як економічні й політичні кризи, майнова нерівність, необґрунтоване збагачення, безробіття, затримки заробітної плати, низький рівень моралі тощо), а також поступове викорінення цих явищ у суспільстві. Ефективність цього напряму може бути досягнута через розумну та цілеспрямовану соціально-економічну політику держави [193, с. 19].

Досліджуючи проблематику загальносоціальних заходів запобігання службового підроблення Я. С. Остапенко констатувала те, що вони, тобто загальносоціальні заходи, мають на меті здійснення впливу на всі верстви населення, на суспільство взагалі, а не на його окремі частини та прошарки [194, с. 107].

Як зазначає Я. О. Ліховіцький, на загальносоціальному рівні реалізується стратегія кримінологічної політики в державі, яка передбачає розробку законодавчих програм для боротьби зі злочинністю, а також різноманітних соціальних ініціатив, що сприятимуть контролю за рівнем злочинності у суспільстві [195, с. 325].

На нашу думку, слухна позиція, з приводу важливості загальносоціальних заходів протидії кримінальному сепаратизму, свого часу сформулювала В. А. Явір. Ще в 2014 році вона наголошувала на тому, що важливим моментом у цій ситуації (тобто в процесі протидії такому явищу як кримінальний сепаратизм), є те, що в поліетнічному суспільстві держава має залишатися неупередженим медіатором, який має представляти інтереси усіх груп неоднорідного суспільства на основі норм та принципів Конституції та законів держави. Держава, володіючи беззаперечною монополією у цій сфері, усуваючись від цих процесів, або діючи в інтересах тільки певної групи населення не зможе забезпечити реалізацію проекту процвітаючої, могутньої та стабільної поліетнічної держави [196, с. 394].

Тобто, говорячи про загальносоціальні заходи протидії кримінальному сепаратизму, ми маємо на увазі певну сукупність дій, які покликані створити суспільний, культурний, політичний, інформаційний, ідеологічний простір, в якому буде реалізовуватись процес зниження ризиків сепаратистської діяльності; формувати громадянську ідентичність; запроваджуватись протидія радикалізації настроїв суспільства; розвиватись та підвищуватись довіра між громадянами та владою.

При цьому, для більш ефективного впливу заходи загальносоціальної протидії кримінальному сепаратизму, на нашу думку, повинні ґрунтуватись на наступних принципах:

– *системність і довготривалість* – не можна сподіватись на те, що один проєкт вирішить усе; заходи повинні мати системний характер та бути розраховані на певний часовий період;

– *комплексність* – кожний захід окремо та система заходів взагалі повинні утворювати комбінацію інформаційних, освітніх, економічних та правових підходів;

– *адаптація до місцевих особливостей* – сутність полягає в наступному: те що працює на Заході України, може не працювати на Донбасі чи Криму;

– *прозорість і довіра* – заходи мають бути відкритими, із залученням громадян, щоб не породити недовіру до них;

– *моніторинг і корекція* – потрібно відстежувати ефективність реалізованих заходів; аналізувати помилки, які були допущені під час запровадження того чи іншого заходу; коригувати курс реалізації заходів;

– *партнерство та міжрегіональне співробітництво* – зусилля влади, громадськості, бізнесу та ЗМІ повинні бути об'єднаними в системі загальносоціальних заходів протидії кримінальному сепаратизму;

– *межі державного втручання* – уникнення авторитарних підходів чи порушень прав людини під час реалізації заходів протидії; як негативний наслідок: це може консолідувати опір суспільства протидії кримінальному сепаратизму.

Треба зазначити той факт, що заходи протидії кримінальному сепаратизму на загальносоціальному рівні, як правило, реалізуються за наступними напрямками:

– *інформаційно-просвітницький та ідеологічний* – полягає в формуванні проукраїнської ідентичності; критичного ставлення до сепаратизму як явища; просвіті громадян (медійні кампанії (ТВ, радіо, інтернет) на користь єдності країни; поширення матеріалів про історію, культуру, мову України; протидія дезінформації, фейкам та пропаганді; підтримка громадських журналістів, незалежних медіа тощо);

– *освітній та культурний* – полягає в формуванні в українському суспільстві критичного мислення; інклюзивної ідентичності; поваги до розмаїття націй, народностей та регіонів країни (вивчення мов, історії регіонів, інтеграція локальних культур у систему освіти в навчальних закладах та закладах культури; обміни інформацією, досвідом та методиками навчання між освітніми закладами, особливо загальноосвітніми школами, в різних регіонах країни; організація та діяльність молодіжних таборів, культурних фестивалів, мистецьких проектів, які об'єднують суспільство як єдиний організм; запровадження на всій території країни освітніх програм з громадянсько-правової культури в українському суспільстві тощо);

– *соціально-економічний розвиток регіонів* – завдання зменшити соціальне невдоволення населення; зменшити економічні нерівності як регіонів, так і окремих прошарків населення, які можуть стимулювати підтримку сепаратизму (збільшення інвестиції в інфраструктуру, транспорт та зв'язок окремих регіонів, з метою зміцнення ланцюгу «регіон – центр»; створення робочих місць, підтримка малого й середнього бізнесу як в масштабах всієї країни, так і в масштабах окремих регіонів; активне запровадження програм регіонального розвитку (гранти, субсидії); забезпечення доступу до базових послуг (медицина, освіта, інтернет) в усіх регіонах країни тощо);

– *залучення громадян до управління державою та суспільством (інклюзивність)* – покликаний підвищити довіру населення до влади, зробити громадян співучасниками протидії сепаратизму (системна організація форумів діалогу та різноманітних громадських слухань; суцільна підтримка громадських організацій та ініціатив, що спрямовані на підтримку територіальної цілісності країни та недопущення сепаратистських настроїв в українському суспільстві; максимальне запровадження механізмів контролю з боку громадян (звітність, відкриті бюджети) за діяльністю державної влади; активне залучення регіональних політичних та громадських лідерів, інтелігенції до процесів розвитку як країни взагалі, так і окремих регіонів конкретно тощо);

– *культурна толерантність і мультикультурність* – має на меті зменшити напруження між етнічними, мовними, релігійними групами населення в країні (системна організація форумів діалогу та різноманітних громадських слухань; суцільна підтримка громадських організацій та ініціатив, що спрямовані на підтримку територіальної цілісності країни та недопущення сепаратистських настроїв в українському суспільстві; максимальне запровадження механізмів контролю з боку громадян (звітність, відкриті бюджети) за діяльністю державної влади; активне залучення регіональних політичних та громадських лідерів, інтелігенції до процесів розвитку як країни взагалі, так і окремих регіонів конкретно тощо);

– *психосоціальна підтримка, реабілітація* – зменшують психосоціальні травми як у окремих груп, так і у конкретної особи; нейтралізують міжрегіональну (міжгрупову) ворожнечу; полегшують повернення до нормального законослухняного життя певної частини суспільства, яка схильна до кримінального сепаратизму (організовувати, підтримувати та проводити заходи, які презентують культуру різних регіонів/меншин; підтримка політики двомовності (в межах законодавства), збільшення перекладних послуг в загальному житті суспільства; створювати та розвивати доступні платформи для міжетнічного діалогу тощо);

– *легітимація влади, справедливість, верховенство права* – покликані зміцнити довіру до держави; продемонструвати на ділі, а не на словах справедливість в українському суспільстві; запобігти скочування до думки «слабкої держави» (боротьба з корупцією й забезпечення справедливого судочинства; прозорі рішення та доступ до інформації; реформи місцевого самоврядування, коли повноваження дійсно делеговані; надання правової допомоги громадянам тощо).

Узагальнена інформація з приводу напрямів загальносоціальної протидії кримінальному сепаратизму розміщена в *Додатку Б*.

Окремим питанням, на нашу думку, стоїть питання загальносоціальних заходів правового характеру. Справа полягає в тому, що усі вище зазначені нами напрямки в тому чи іншому випадку пов'язані з заходами правового характеру. При цьому, мова йде про передбачення або обґрунтування тих чи інших заходів протидії кримінальному сепаратизму на базі певних нормативно-правових актів.

По-перше, в правовому полі України повинна існувати чітка криміналізація протиправних актів (а не політичних поглядів), що реалізуються особами, які схильні до сепаратистських настроїв. Закон має описувати конкретні діяння, які утворюють склад «кримінального сепаратизму» (підбурювання до насильницького відриву території; організація/фінансування збройних груп; заклики до насильницьких дій; державна зрада у формах

сприяння збройній сепарації тощо). Важливо: формулювання мають бути «prescribed by law» – доступні та передбачувані.

По-друге, повинно існувати розмежування кримінальних правопорушень і політичної діяльності. Іншими словами, забороняти треба конкретні кримінальні дії (наси́льство, тероризм, фінансування організованої злочинності), а не мирну автономію, мирні демонстрації чи публічні ідеї, які не містять небезпеки. Це знижує ризик криміналізації ідей та порушень прав людини.

По-третє, треба підвищувати механізми прискореного правоохоронного реагування, а саме: спеціалізовані підрозділи поліції/прокуратури з підготовкою з питань протидії сепаратизму/організованої злочинності; процесуальні доказові процедури для швидкого блокування каналів фінансування чи матеріального постачання. При цьому, повинні зберігатись чіткі процесуальні гарантії, а саме: контроль суду, доступ до адвоката тощо.

В-четвертих, суттєвим механізмом контролю за якістю нормативно-правових актів, які покликані забезпечити правове підґрунтя для заходів протидії кримінальному сепаратизму, повинна стати кримінологічна експертиза. Справа полягає в тому, що під час розробки законопроектів чи стратегій протидії кримінальному сепаратизму застосування кримінологічної експертизи забезпечить певне передбачення того, як запропоновані норми можуть впливати на рівень ризиків та попит на сепаратистську активність в суспільстві.

Як зазначає Ю. В. Орлов, кримінологічну експертизу можна визначити як експертно-кримінологічне дослідження, спрямоване на виявлення кримінологічно значущих факторів, небажане виникнення чи негативні зміни яких пов'язані з об'єктом дослідження, а також розроблення рекомендацій щодо їх усунення, запобігання або стимулювання [197, с. 23]. Іншими словами, реалізуючи такого роду аналіз ми маємо можливість уникнути тих ризиків, що в майбутньому можуть призводити до появи сепаратистських настроїв у відповідних прошарків населення в тих чи інших регіонах України.

3.3. Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії кримінальному сепаратизму в Україні

Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії, як і попередня група заходів протидії (тобто загальносоціальні), яка була проаналізована в підрозділі 3.2., належать до власних рівнів здійснення протидії злочинності. При цьому, зрозуміло те, що вони мають власний зміст, безпосередню сутність і наповнення. Але, в той же час, кожна з цих груп тісно пов'язана як між собою, так і з загальними процесами та тенденціями, що виникають в процесі існування злочинності як явища.

Спеціально-кримінологічні заходи протидії кримінальному сепаратизму.

Треба зазначити те, що проблематикою спеціально-кримінологічного попередження безпосередньо кримінального сепаратизму, внаслідок певної новизни даної проблематики в науковому просторі України, переймалась не така вже і велика кількість вітчизняних науковців. До них треба безумовно віднести Т. М. Беркій [198] та А. В. Носач [199].

Говорячи про спеціально-кримінологічні заходи протидії кримінальному сепаратизму, на нашу думку, в-першу чергу треба обов'язково зупинитись на загальнотеоретичному розумінню даного питання.

Так, В. В. Голіна, розкриваючи сутність спеціально-кримінологічних заходів наголошував на тому, що це сукупність заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. При цьому, на його думку, спеціально-кримінологічне попередження злочинів складається із трьох напрямків діяльності: кримінологічної профілактики; запобігання злочинам; припинення злочинів [200, с. 96; 201, с. 55].

Одночасно з цим, А. П. Закалюк, досліджуючи теоретичні питання запобігання злочинності, наголошував на тому, що спеціально-кримінологічні

заходи протидії злочинності становлять окремий різновид діяльності щодо запобігання злочинності та чинять вплив: 1) не тільки після вчинення злочину, але частіше до нього; 2) у сфері, яка лише частково регулюється правом; 3) засобами, що мають виключно цільове запобіжне призначення; 4) інколи паралельно з засобами згаданих вище різновидів, але частіше після них [202, с. 328-329].

О. М. Литвинов, з'ясовуючи сутність спеціальної протидії злочинності, наголошує на тому, що вона охоплює спеціально-кримінологічну профілактику, та полягає: 1) в цілеспрямованому впливі на об'єктивні (ситуаційні в усіх можливих варіантах, територіальні, об'єктові й часові) та суб'єктивні (на рівнях субкультури, соціальної групи й індивідуальному рівні) криміногенні чинники, пов'язані з окремими типами й видами кримінальних правопорушень; 2) в кримінально-правовому (оперативно-розшуковий і кримінально-процесуальний напрямки) реагуванні на вчинені кримінальні правопорушення [203, с. 352].

На думку Я. О. Ліховіцького заходи спеціально-кримінологічного запобігання повинні взаємодіяти з заходами загальносоціального запобігання, щоб забезпечити комплексність цих заходів. Для цього держава повинна забезпечувати необхідні матеріальні та фінансові ресурси. Реалізація цих заходів має включати співпрацю не лише з поліцією, але й іншими державними, недержавними органами та інститутами [204, с. 324].

Як зазначає О. І. Бугера, спеціально-кримінологічне запобігання має на меті не допустити скоєння реально можливих злочинів, а якщо вони почали відбуватися, то зупинити їх на ранній стадії [205, с. 187].

Як будь-яка наукова проблематика, питання визначення сутності змісту спеціально-кримінологічної протидії передбачає певну низку різноманітних точок зору. Так, наприклад, М. В. Кікалішвілі, досліджуючи питання спеціально-кримінологічної профілактики корупційних злочинів, звісно обґрунтовуючи свою точку зору спирається на певну теоретичну базу виводить власне розуміння спеціально-кримінологічних заходів. Наголошує на тому, що це діяльність органів кримінальної юстиції із недопущення злочинної поведінки

в суспільстві та вчинення дій, спрямованих на захист кожного члена суспільства від будь-яких злочинних проявів [206, с. 67]. При цьому, на нашу думку, є декілька аспектів які не зовсім відповідають сучасності. Ну по-перше, як треба розуміти органи кримінальної юстиції. Справа полягає в тому, що термін «кримінальна юстиція» має суто доктринальний характер і не має нормативно-правового закріплення. При цьому, до органів кримінальної юстиції в науці відносять правоохоронні органи, прокуратуру, суди, адвокатуру, пенітенціарну систему, служби пробації тощо. Як результат виникає логічне запитання: чи можуть розглядатись нами як суб'єкти протидії злочинності вище перераховані органи? Не заглиблюючись в наукову дискусію можливо коротко відповісти: ні. По-друге, виникає запитання до другої частини терміну, а саме «... вчинення дій, спрямованих на захист кожного члена суспільства від будь-яких злочинних проявів». Запитання наступного характеру: а чим тоді кардинальним спеціально-кримінологічні заходи відрізняються або від загальносоціальних або від індивідуальних? Чи вони не ставлять перед собою завдання захисту членів суспільства від злочинних посягань. Навіщо ми зупинились на даному прикладі? Вищезазначене дає можливість нам зрозуміти актуальність дослідження проблем протидії злочинності як взагалі, так і кримінального сепаратизму безпосередньо.

Аналізуючи проблематику спеціально-кримінологічного запобігання злочинам проти державного суверенітету та територіальної цілісності України А. В. Носач наголошував на тому, що ця категорія заходів в певній мірі різноманітна й класифікується за різними критеріями. Так, спеціально-кримінологічні заходи різняться за змістом (економічні, політичні, культурно-виховні тощо); за масштабами дії (загальнодержавні, регіональні, локальні); за правовою характеристикою виділяють спеціально-кримінологічні заходи: що базуються на нормах права, але ними не регламентовані (наприклад, правова освіта, виховання), і детально врегульовані юридичними нормами (наприклад, адміністративний нагляд за особами, що звільнені з місць позбавлення волі тощо) [207, с. 108].

Досліджуючи проблематику протидії кримінальному сепаратизму нами була сформована певна позиція з приводу того, яким чином повинен будуватись та втілюватись в життя процес протидії кримінальному сепаратизму. Іншими словами, на яких базових принципах він повинен ґрунтуватись. До них треба віднести наступне:

- методи політичного компромісу повинні мати пріоритет перед силовими методами;

- як наголошує А. О. Місюра (а ми з ним в цьому питанні повністю погоджуємось), не існує єдиного підходу чи концепції, мінімального набору способів і методів боротьби або тактик, які будуть ефективними у всіх випадках і неодмінно призведуть до припинення сепаратистської діяльності [208, с. 201];

- враховуючи той факт, що сепаратистські процеси в державі мають довготривалий характер, дуже часто ґрунтуються на історичних подіях, процес протидії повинен мати системний, програмний та плановий характер;

- можливість держави застосувати силу для захисту власної територіальної цілісності повинна мати реальний характер і формувати у сторін сепаратистського конфлікту розуміння того, що вона, тобто сила, буде при потребі застосована;

- силовий блок держави, а саме її спеціальні служби, правоохоронні органи та боєздатні збройні сили, виступають як один з ключових факторів протидії кримінальному сепаратизму;

- контроль власних кордонів створює для держави позитивне підґрунтя для ефективної протидії кримінальному сепаратизму;

- політичні несилові методи протидії кримінальному сепаратизму мають відповідну ефективність на різних стадіях сепаратистського конфлікту, а саме: як на етапі мирного врегулювання, так і на етапі збройного протистояння;

- необхідність забезпечення національних інтересів і захисту національних цінностей в державі є базовим підґрунтям для політичного врегулювання сепаратистських конфліктів;

– досягнення згоди між безпосередніми сторонами сепаратистського конфлікту шляхом компромісу виступає суттєвим фактором для врегулювання такого конфлікту;

– програма амністії для сторін сепаратистського конфлікту в державі повинна розглядатись як один з методів врегулювання збройного конфлікту до якого привели сепаратистські процеси;

– фаза попереджувальних заходів кримінального сепаратизму повинна мати на меті не допущення збройного протистояння в державі.

На таких правилах, або принципах, повинні, на нашу думку, формуватися та реалізовуватися усі процеси пов'язані з протидією кримінальному сепаратизму.

В межах реалізації протидії кримінального сепаратизму завжди виникає запитання – що виступає бажаним результатом такого процесу. Як зазначає А. В. Носач, метою таких процесів є виправлення криміногенної та якісно-кількісна мінімізація кримінальної (в масштабі району, регіону чи країни) ситуації та зниження сумарної фізичної, моральної та матеріальної шкоди, заподіяної злочинами, що посягають на державний суверенітет і територіальну цілісність України [209, с. 247]. Враховуючи той факт, що посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність України виступають основою суспільно небезпечних дій кримінального сепаратизму, вважаємо за доцільне розширити дану мету протидії на весь спектр заходів протидії кримінальному сепаратизму.

Щодо суб'єктів спеціально-кримінологічної протидії кримінальному сепаратизму, то в цій ситуації, як правило, виділяють спеціалізовані та неспеціалізовані суб'єкти. До першої групи ми відносимо Службу безпеки України, Національну поліцію України, Державну прикордонну службу України, Державну міграційну службу України, Національну гвардію України тощо. До другої групи можливо віднести заклади охорони здоров'я, освіти, соціального захисту населення, інші установи, підприємства й організації, різноманітні громадські організації й окремі громадяни, які в тих чи інших

формах приймають участь у заходах протидії спеціально-кримінологічного характеру.

В свою чергу, заходи спеціально-кримінологічної протидії кримінальному сепаратизму є різноманітними і можуть класифікуватись за різними критеріями. Так, наприклад, А. В. Носач зазначає те, що указані заходи відрізняються за змістом (економічні, політичні, культурно-виховні тощо); за масштабом дій (загальнодержавні, регіональні, локальні); за правовою характеристикою виділяють заходи, що ґрунтуються на нормах права, але ними не регламентуються (наприклад, правова освіта, виховання), і детально врегульовані юридичні нормами (наприклад, адміністративний нагляд за особами, звільнені з місць позбавлення волі, тощо) [209, с. 250].

Одним з заходів правового характеру протидії кримінального сепаратизму вважаємо запровадження в Україні інституту втрати громадянства на підставі сепаратистських дій, що потягли за собою посягання на територіальну цілісність України. Свого часу, досліджуючи цю проблематику, С. В. Дрьомов, спираючись на положення ст. 7 Європейської конвенції про громадянство [210], пропонував реалізувати законодавчу ініціативу про закріплення як в Конституції України, так і у відповідних нормативно-правових актах відповідного переліку підстав втрати громадянства України, серед яких передбачити закріплення такої як поведінка особи, яка серйозно зашкоджує життєво важливим інтересам держави (наприклад, сепаратизм) [211, с. 68]. Враховуючи сучасну ситуацію в Україні, вважаємо за доцільне доповнити ст. 19 ЗУ «Про громадянство України» [212] пунктом 4 «поведінка особи, яка серйозно зашкоджує національній безпеці держави та пов'язана з посяганням на територіальну цілісність України».

Одним з ефективних заходів спеціально-кримінологічної протидії кримінальному сепаратизму на думку О. О. Титаренко є програмування протидії проявам сепаратизму на регіональному рівні. На його думку, слід наголосити на тому, що одним із напрямів підвищення ефективності протидії сепаратизму та тероризму залишається якісне програмування протидії цим

явищам на регіональному рівні, що безпосередньо пов'язано з реалізацією державної безпекової політики. Саме вжиття необхідних програмних заходів на регіональному рівні дозволить раціонально акумулювати основні зусилля як спеціальних, так і загальних суб'єктів, які спрямовані на мінімізацію виникнення ризиків терористичних загроз та проявів сепаратизму, а також зниження ризиків соціально економічної та політичної дестабілізації в окремому регіоні [213, с. 171-172].

Не треба забувати про ще один захід спеціально-кримінологічної протидії кримінальному сепаратизму – передбачення в КК України низки кримінально-правових норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за суспільно-небезпечні діяння, які пов'язані з сепаратизмом. До них, на нашу думку, треба віднести ст. 109 КК України (Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади); ст. 110 КК України (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України); ст. 110-2 КК України (Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України); ст. 111 КК України (Державна зрада); ст. 436 КК України (Пропаганда війни); ст. 437 КК України (Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни); та ст. 447 КК України (Найманство). Наявність в кримінальному законодавстві даних кримінально-правових норм формує у суспільства розуміння та усвідомлення суспільної небезпечності даної категорії дій та створює певну перепону на шляху виникнення, реалізації та поширення дій сепаратистського характеру, які посягають на територіальну цілісність і недоторканність України.

Індивідуальні заходи протидії кримінальному сепаратизму.

Відносно сутності змісту такої дефініції як «індивідуальні заходи протидії» в теорії кримінології сформувалось декілька наукових поглядів. Так, Є. О. Гладкова зазначає наступне: індивідуальна протидія охоплює систему заходів виявлення та позитивного впливу на конкретних осіб, від яких, судячи з їх поведінки, можна очікувати незаконних дій [214, с. 389].

А. П. Закалюк, свого часу, наголошував на тому, що індивідуальна профілактика – це діяльність державних органів і громадськості у виявленні осіб, що своєю поведінкою засвідчили схильність до злочинів, і спрямування на них попереджувального впливу засобами виховання, допомоги, контролю, який здійснюється з метою усунення чи нейтралізації конкретних причин і умов, що сприяють злочинам за допомогою заходів, що не мають характеру покарання [215, с. 63].

Як зазначає А. О. Марієнко, індивідуальне запобігання злочинам – це різновид запобігання злочинності щодо конкретної особи. В основі такої діяльності лежать обґрунтоване припущення, прогноз і правова підстава, що та чи інша особа потенційно може вчинити злочин. На думку автора, метою індивідуального запобігання злочинам є безпосередній вплив на свідомість особи, а через цей вплив – зміна поведінки за рахунок свідомих спонукань самого об'єкта індивідуального запобігання злочинам [216, с. 194].

Як ми бачимо в попередніх двох наукових термінах, незважаючи на те що вони, в певній мірі, ведуть мову про одне і те саме, використовуються різноманітний підхід до загальнотеоретичного впливу на злочинність, який має на меті мінімізувати останню. Так А. П. Закалюк користується терміном «індивідуальна профілактика», а А. О. Марієнко – «індивідуальне запобігання злочинам». При цьому, як в першому, так і в другому випадку мова йде про вплив на окрему особу з метою недопущення її кримінально-протиправної поведінки. Раніше ми вже наголошували на існуючій дискусії в науковому просторі з цього питання, і те, що нами підтримується позиція О. М. Литвинова. Так от, на його думку індивідуальна протидія охоплює систему заходів виявлення та позитивного впливу на конкретних осіб, від яких, судячи з їхньої поведінки, можна очікувати незаконних дій. До об'єктів індивідуальної протидії злочинності належать і учасники злочинних угруповань, які вчиняють злочини (в цьому випадку використовуються можливості кримінально-протиправної протидії). Стосовно індивідуальної протидії необхідно підкреслити, що її об'єктами є не лише особистість, як така, а й негативні елементи середовища, в якій ця особистість формується [217, с. 161].

Виходячи з викладених вище наукових точок зору відносно розуміння індивідуальної протидії сформулюємо зміст терміну «індивідуальна протидія кримінальному сепаратизму». Так от, в даному випадку, під індивідуальною протидією кримінальному сепаратизму треба розуміти специфічні дії, спрямовані на виявлення, припинення та запобігання злочинної діяльності осіб, які безпосередньо беруть участь у сепаратистських проявах, з урахуванням їхніх особистісних характеристик, мотивів, ролі у злочинній діяльності та рівня суспільної небезпеки.

В чому полягає сутність цього процесу? По-перше, під такими заходами розуміють персоніфіковані форми впливу на конкретних осіб. По-друге, ці особи, які вже вчинили кримінальні правопорушення сепаратистської спрямованості. По-третє, це можуть бути особи, які перебувають у групі ризику (схильні до антидержавної діяльності, мають проросійські чи антиукраїнські погляди). По-четверте, дана категорія осіб може бути залучена до сепаратистських рухів через маніпуляцію, дезінформацію чи економічні стимули.

Як правило дана сукупність специфічних заходів поділяється на певні групи, а саме: оперативно-розшукові (спостереження, фіксація контактів, документування злочинних намірів); кримінально-правові (затримання, притягнення до відповідальності, судове покарання, застосування запобіжних заходів); індивідуальна профілактика (бесіди, попередження, соціально-психологічна робота з особами, що демонструють сепаратистські настрої); реінтеграційні програми (робота з колишніми учасниками незаконних формувань для їх повернення до законопослушного життя) та контрпропагандистський вплив (адресне спростування фейків та ворожої пропаганди, які впливають на конкретні групи населення або осіб).

Метою такої системи заходів є нейтралізація кримінально активних осіб; запобігання радикалізації населення; зниження ризиків утворення організованих сепаратистських груп; забезпечення ресоціалізації тих, хто відмовився від злочинної діяльності.

Найбільш ефективні індивідуальні заходи протидії кримінальному сепаратизму:

– *цілеспрямовані оперативно-розшукові дії та кримінальне переслідування*. Швидке і якісне виявлення ключових фігурантів, документування їхніх зв'язків і намірів, застосування процесуальних запобіжних заходів (затримання, запобіжний захід, вилучення доказів) – це є тим фундаментом, на якому будуть базуватись усі інші заходи індивідуальної протидії кримінальному сепаратизму. Взагалі, дана сукупність заходів нейтралізує здатність особи організовувати або координувати сепаратистські дії. Що в свою чергу, виступає одним з завдань протидії кримінального сепаратизму. Не дарма в ст. 1 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» наголошено: «Завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави» [218];

– *індивідуальні програми реабілітації/реінтеграції (для колишніх учасників)*. Персоналізована робота: психологічна допомога, медична підтримка (у т.ч. ТКТ/ПТСР), професійна перепідготовка, працевлаштування, правова допомога – знижує ризик рецидиву та вербування. Такі програми, коли вони адаптовані під конкретну людину й мають зв'язок із місцевою спільнотою та роботодавцями, виявляються дуже ефективними. Одним з прикладів застосування таких програм в Україні є Програми реінтеграції ветеранів IREX. Місією цієї програми є покращення якості та доступності послуг для ветеранів України передбачає розширення медичної та психологічної допомоги, соціальних виплат, освітніх і професійних програм, сприяння працевлаштуванню, реінтеграції в суспільство та надання юридичної підтримки [219]. Зрозуміло те, що дана програма має поширення серед ветеранів України,

які захищали і захищають територіальну цілісність нашої країни, але як приклад та базова платформа вона може бути використана для створення аналогічних програм, які будуть спрямовані на роботу з колишніми учасниками незаконних формувань для їх повернення до законопослушного життя.

Спираючись на міжнародний та вітчизняний досвід нами пропонується запровадження Програми реінтеграції осіб, причетних до кримінального сепаратизму. При цьому, вона безумовно має індивідуальний характер з обов'язковим деталізованим планом. В *Додатку В* нами запропоновано приблизний/базовий індивідуальний план програми реінтеграції осіб, причетних до кримінального сепаратизму. Щодо накопичення інформації стосовно особистості, яка схильна до кримінального сепаратизму, документального супроводу заходів протидії відносно неї, нами пропонується макет оперативно-наглядової справи, яка покликана систематизувати діяльність суб'єктів протидії в цьому напрямку (*Див. Додаток Г*);

– *цільове контрпропагандистське і коригувальне інформаційне втручання*. Коли мова виникає про контропропагандну діяльність суб'єктів протидії кримінального сепаратизму, то ми маємо на увазі вплив на один з факторів, що породжує кримінальний сепаратизм в українському суспільстві, а саме мова йде про зовнішній вплив на соціальне середовище схильних до сепаратизму регіонів та прошарків населення. При цьому, заходи такого характеру повинні формулювати не загальні меседжі до аудиторії, а адресні контрінформаційні заходи: робота з контактним оточенням; інфлюенсерами місцевих спільнот; персоналізовані спростування міфів; роз'яснення правових/соціальних наслідків – знижує вплив ворожої пропаганди на конкретних людей і групи. В таких умовах, як показує практика, швидка фактчекінг-реакція та локальні комунікації дають кращий ефект, ніж масові кампанії. Справа полягає в тому, що журналістська реакція (фактчекінг) на будь-яку інформацію дає можливість мінімізувати вплив зовнішньої пропаганди сепаратистських дій на внутрішнє населення України та уникати фейкової інформації, яка виправдовує появу та реалізацію сепаратистських

настроїв в Україні. Як приклад, можливо навести діяльність таких організацій та видань як «VoxUkraine/Антологія Брехні від VoxCheck», «StopFake», «По той бік новин», «БезБрехні», «Детектор медіа», «Інститут масової інформації», «Інтерньюз-Україна» та «Антологія Брехні»;

– *соціально-орієнтована превенція (бесіди, медіація, місцева співпраця).*

Індивідуальні бесіди з особами, які відносяться до так званої «групи ризику» (що проводяться соціальними працівниками/психологами/лідерами громад); медіація конфліктів у громадах; програми для родин – часто зупиняють радикалізацію на ранніх стадіях. Важливо залучати до таких заходів місцеві неурядові громадські організації та лідерів довіри. Особливо треба звернути увагу на один з сучасних методів виходу з конфліктних ситуацій – медіацію. В листопаді 2021 року в Україні був прийнятий та набув чинності ЗУ «Про медіацію» [220]. Як зазначено в ст. 3 даного закону його дія поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим);

– *мета-орієнтований цифровий моніторинг і розрив каналів комунікації.*

Аналіз поведінки особистості в соціальних мережах та світовій мережі Інтернет, виявлення вузлів вербування, блокування/переривання каналів координації – якщо робиться із дотриманням законності, дозволяє оперативно припиняти координацію злочинних дій. При цьому, треба вміло поєднувати всі ці заходи з соціальною роботою (щоб не лише «відрубати», а й запропонувати альтернативу) серед населення;

– *реформа/адресні програми в місцях позбавлення волі.* Дуже важливо приділяти увагу заходам індивідуальної протидії на посткримінальному етапі. В місцях позбавлення волі, де засуджені особи за кримінально-правовими нормами сепаратистської спрямованості будуть відбувати покарання (дані

кримінально-правові норми передбачають покарання виключно у виді позбавлення волі), потрібно організувати заходи впливу таким чином, щоб спеціальні програми для ув'язнених з радикальними/сепаратистськими поглядами (психологія, освіта, наставництво) з доказовими методиками знижували виникнення в їх майбутній поведінці рецидиву. При цьому, дуже важливо забезпечити взаємодію пенітенціарних служб із цивільними програмами.

Внаслідок цього ми вважаємо вищезазначені *заходи індивідуальної протидії більш ефективними ніж будь-які інші*. По-перше, вони поєднують правоохоронні заходи (усунення загрози) з соціальною роботою (усунення причин радикалізації) суб'єктів протидії кримінальному сепаратизму. По-друге, індивідуалізація (не «масове зомбування», а робота з конкретною особою/оточенням) заходів суттєво підвищує шанс зміни поведінки об'єкта впливу. По-третє, залучення місцевих суб'єктів протидії і різноманітних неурядових організацій підвищує легітимність і довіру суспільства до відповідних заходів, що в свою чергу є необхідною умовою для сталого результату протидії кримінальному сепаратизму.

З огляду на вказане вище, можливо сформулювати деякі *практичні поради для більш ефективного впровадження індивідуальних заходів протидії*. До них відносимо:

- встановити пріоритети запланованим та тим що вже реалізуються заходам протидії: в першу чергу індивідуальний вплив реалізується відносно тих осіб, які мають реальну здатність організовувати/координувати сепаратистські дії; в другу – так звані представники групи «ризик»;

- створювати міжвідомчі кейс-команди, які об'єднують в собі різні суб'єкти протидії за своєю функціональною спрямованістю (Національна поліція; СБУ; психологи; соціальні працівники; представники неурядових організацій; представники та органи місцевого самоврядування);

- інтегрувати трудову та освітню складову в реінтеграцію (в даному випадку певний процес повернення, відновлення або інтеграції осіб до

законослухняної поведінки та поваги до територіальної цілісності та суверенітету України) осіб, які або схильні до сепаратистських дій, або вже засуджені за них, що повинно привести до зниження рецидиву сепаратистської поведінки;

– вимірювати ефективність заходів індивідуальної протидії через призму певних показників, а саме: наявність рецидиву; повторні звернення об'єктів протидії за допомогою; зміна риторики у особи або його оточення.

Наостанок треба наголосити на тому, що індивідуальні заходи протидії кримінальному сепаратизму в певній мірі відрізняються від загальносоціальних, а саме: мають персональний характер; спрямовані на конкретну особу чи невелику групу; їх мета – змінити поведінку, переконання або запобігти протиправним діям конкретного суб'єкта.

3.4. Міжнародні механізми протидії кримінальному сепаратизму.

Намагаючись усвідомити розуміння та зміст міжнародного механізму протидії кримінальному сепаратизму треба завжди пам'ятати той факт, що сепаратизм має не обов'язково кримінальне забарвлення. Сепаратизм дуже часто виступає як політична течія, яка в своїй основі має доволі мирний характер. Говорячи про кримінальний сепаратизм, світова спільнота розуміє його як прагнення певної групи чи території до відділення або автономії з використанням незаконних засобів (збройне повстання, тероризм, контрабанда, підривна діяльність, фінансування бойовиків тощо). При цьому, він поєднує в собі політичні мотиви з кримінальною активністю, і це ставить його на стику кримінального права, антитероризму та міжнародного права.

Проблематикою аналізу міжнародного механізму протидії кримінального сепаратизму в Україні займалися ряд дослідників науковців, а саме: К. Є. Войтовський, С. В. Дрьомов, О. О. Резнікова та А. О. Місюра [221]; П. Л. Лисянський [222, 223]; О. В. Шаран [224] та інші.

Одночасно з цим, не кожен сепаратизм, як ми вже наголошували, має кримінальне забарвлення. Велика кількість сепаратистських рухів мають мирні і легальні форми; прагнуть досягнення власних цілей політичним шляхом; використовують конституційні або дипломатичні механізми; досягають власної мети шляхом організації та проведення референдумів.

При цьому, міжнародне право загалом не надає автоматичного права на відокремлення певної території від загальної держави. Воно визнає право на самовизначення нації (народності), але не гарантує право на легітимний вихід зі складу держави в усіх випадках.

Держави та міжнародне співтовариство взагалі, усвідомлюючи головну проблему сепаратистських рухів, а саме – трансформацію політично-легітимних процесів самовизначення окремих прошарків населення держави або окремих регіонів у незаконний формат кримінального сепаратизму, намагаються збалансувати захист конституційного ладу, територіальної цілісності і прав людини.

Досліджуючи проблематику діяльності міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму у державах Європи О. В. Шаран наголошувала на тому, що у європейських демократичних державах дезінтеграційні процеси, зумовлені посиленням сепаратистських тенденцій, становлять виклики та загрози їхній національній безпеці, суверенітету й територіальній цілісності, правам і свободам людини, виявляються чинником збройних конфліктів і формування квазідержавних утворень, існування яких загрожує стабільності в регіоні, впливає на функціонування системи міжнародних відносин. У таких випадках застосування відповідних міжнародних механізмів протидії сепаратизму в одних державах зумовлює не лише поступове зниження в них рівня сепаратистських настроїв, а й певною мірою запобігає розвиткові сепаратистських рухів у інших регіонах [224, с. 2]. Все це в певній мірі зумовило формування міжнародних механізмів протидії кримінальному сепаратизму.

Треба зафіксувати ту думку, що міжнародні механізми протидії кримінальному сепаратизму базуються на відповідному міжнародно-правовому підґрунті.

В його основу закладено відповідну низку резолюцій та рамок ООН з протидії тероризму та бойовим угрупованням. Незважаючи на те, що в основному зміст цих міжнародних документів стосується протидії терористичній діяльності багато з цих актів застосовуються також щодо збройних сепаратистських рухів, коли ті вдаються до терористичних чи організованих злочинів. Це дає підстави для міжнародної координації, обміну розвідданими й судової допомоги.

Основні резолюції ООН в області протидії тероризму та підтримки безпеки:

1. *Резолюція 1373 (2001) [про загрози для міжнародного миру та безпеки, що створюються терористичними актами]* [225] має фундаментальний характер та виступає як базовий акт в питанні протидії тероризму як явищу. Дана Резолюція була прийнята Радою безпеки ООН 28 вересня 2001 року. Вона накладає на всі держави-члени певні зобов'язання, а саме:

- запровадити кримінальну відповідальність за фінансування тероризму;
- заморожувати активи осіб/груп, пов'язаних із терористичною діяльністю;
- посилити міжнародне співробітництво (екстрадиція, обмін інформацією, спільні розслідування);
- не надавати притулку чи допомоги терористу / терористичній групі.

Ця резолюція заклала юридичну основу для глобального протоколу боротьби з тероризмом. Крім того, треба зазначити той факт, що Україна, як повноцінний член світової спільноти, який підтримує основні принципи міжнародної співпраці в питаннях протидії тероризму, прийняла Постанову Кабінету Міністрів України від 28.12.2001 року «Про заходи щодо виконання резолюції Ради Безпеки ООН від 28 вересня 2001 р. № 1373» [226].

2. *Резолюція 2178 (2014)* [227] – ця резолюція Ради Безпеки ООН, прийнята 24 вересня 2014 року, яка стосується протидії загрозі, пов'язаній з іноземними терористами-бойовиками (*Foreign Terrorist Fighters – FTF*). Вона створює правові зобов'язання протидіяти руху іноземних бойовиків (FTF): тих, хто подорожує або пересувається з метою участі у терористичних діях. Відповідно до положень резолюції держави-підписанти мають:

- запровадити закони для переслідування громадян або осіб, які виїхали з цією метою;
- припиняти фінансування чи організацію таких поїздок;
- співпрацювати у сфері інформації, перетину кордонів тощо.

При цьому резолюція підкреслює, що заходи повинні здійснюватися з дотриманням прав людини.

Це важлива рамка для сучасних конфліктів, де бойовики переміщуються між країнами.

3. *Резолюції 2462 (2019)* [228] – фокусує свою увагу на фінансуванні та зв'язку з організованою злочинністю.

Підтверджує рішення Ради, винесене в її резолюції 1373 (2001), про те, що всі держави повинні запобігати та припиняти фінансування терористичних актів і утримуватися від надання підтримки тим, хто до них причетний. Закликає держави розширити криміналізацію фінансування тероризму, навіть без прямого зв'язку з конкретним терористичним актом. Важлива складова – резолюція містить застереження й рекомендації щодо сумісності з міжнародним гуманітарним правом (IHL) та захистом гуманітарної діяльності (щоб заходи проти тероризму не блокували доставку допомоги).

4. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН про територіальну цілісність України, яка була прийнята 27 березня 2014 року [229]. Як наголошують О. Федунь та О. Шаран, у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України неодноразово ухвалювалися відповідні резолюції Генасамблеї та Ради Безпеки ООН. Підтримавши 27 березня 2014 р. резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 68/262 «Територіальна цілісність України», 100 держав висловили свою

солідарність щодо захисту суверенітету і територіальної цілісності України «у міжнародно визнаних кордонах». На думку авторів, це стало поштовхом до формування Міжнародної коаліції на підтримку незалежності та територіальної цілісності України, що надає політичну, військову, правозахисну, гуманітарну та фінансову допомогу нашій державі в протидії країні-агресору [230, с. 215].

5. Резолюція Ради Безпеки ООН щодо врегулювання кризи в Косово, яка підтримала суверенітет і територіальну цілісність тодішньої Союзнаї Республіки Югославії, правонаступницею якої нині є Республіка Сербія [231]. Як зазначають О. Федунь та О. Шаран, даною вимогою ООН до Союзнаї Республіки Югославії було припинення насильства і репресій, виведення військових і поліцейських сил із території Косова, а також сприяння запровадженню міжнародної цивільної присутності задля безпеки в цьому регіоні [230, с. 215].

І це тільки невеликий перелік міжнародних документів в яких зафіксовані завдання та рекомендації з протидії тероризму та сепаратизму.

Рамки, підходи та органи ООН, що мають значення для протидії тероризму:

- *UN Office of Counter-Terrorism (UNOCT)* – координація діяльності в межах ООН у сфері боротьби з тероризмом.

- *Counter-Terrorism Committee (CTC) та CTED (Executive Directorate)* – Комітет Ради Безпеки, створений резолюцією 1373, з CTED, який аналізує звіти держав, дає рекомендації, сприяє імплементації стандартів.

- *Спеціальний доповідач з прав людини та протидії тероризму* – моніторинг дотримання прав у заходах боротьби з тероризмом.

- *Глобальна стратегія ООН з протидії тероризму / рамкова стратегія* – розроблена Генеральною Асамблеєю, з планом дій за чотирма стовпцями: припинення тероризму; захист від терористичних загроз; розвиток спроможностей держав; дотримання прав людини у протидії тероризму.

Виникає логічне запитання: Як ці резолюції/рамки реагують (або не реагують) на сепаратистські рухи?

Зрозуміло те, що більшість з цих документів формально орієнтовані на терористичні групи, а не на «кримінальний сепаратизм» як такий, їхні положення можуть застосовуватися до сепаратистських рухів, які вдаються до насильства, терору чи кооперує з транснаціональними мережами. Наприклад, коли сепаратисти фінансуються злочинними мережами або здійснюють теракти, можуть діяти положення про криміналізацію фінансування чи запровадження відповідних санкцій.

Але треба завжди мати на увазі той факт, що сепаратизм як політична чи автономістська діяльність (якщо вона не містить елементів насильства чи терору) зазвичай не підпадає безпосередньо під рамки цих резолюцій.

Одночасно з цілою низкою резолюцій, що протидіють поширенню тероризму в світі, важливе значення в створенні правової бази цих процесів відіграють і міжнародні конвенції. Найбільш значущими виступають міжнародні конвенції про фінансування тероризму/боротьбу з терористичним фінансуванням. Вони розглядаються як інструменти протидії грошовим потокам, що забезпечують озброєння або діяльність сепаратистів.

До даної категорії міжнародних нормативно-правових актів треба віднести:

– Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism, 1999) від 9 грудня 1999 року [232]. Основні положення та обов'язки договірних сторін полягають в наступному: 1) кожна держава-сторона має криміналізувати діяння, що полягають у наданні чи зборі коштів з будь-якою метою сприяння здійсненню терористичних актів, прямо чи опосередковано; 2) кошти можуть бути легальними або нелегальними, і не обов'язково мати прямий зв'язок із конкретним актом; важливим є намір їх використання для терористичної діяльності; 3) забезпечення міжнародного співробітництва (обмін інформацією між державами-сторонами; надання взаємної правової допомоги; екстрадиція підозрюваних у фінансуванні тероризму (за умови, що такі дії не підпадають під виключення за політичними мотивами); 4) договір містить положення про

те, що жодні обставини (наприклад, політичні, ідеологічні, релігійні мотиви) не можуть виправдовувати фінансування терористичних дій. Треба зазначити той факт, що дана конвенція набрала чинності тільки 10 квітня 2002 року (після ратифікації достатньої кількості країн). На сьогодні велика кількість країн є сторонами цієї конвенції – вона вважається однією з універсальних основ боротьби з фінансуванням тероризму. Одночасно з беззаперечним значенням у сфері протидії тероризму і кримінального сепаратизму (з урахуванням того що тероризм є проявом кримінального сепаратизму) даної конвенції, виникають певні зауваження до її застосування, а саме: 1) навіть коли країна підписала конвенцію, дуже часто нормативно-правова база всередині країни потребує адаптації (закони про AML/CFT, закони про боротьбу з тероризмом); 2) існують суперечки щодо того, чи включає «фінансування тероризму» передачу зброї чи матеріально-технічну допомогу – деякі суди чи арбітражі вважають, що конвенція орієнтована більше на грошові потоки, а не на матеріальне забезпечення. Як певний приклад, що викликає зауваження до застосування положень на практиці, є позов України проти росії до Міжнародного Суду (ICJ) щодо постачання озброєнь до підтримуваних угруповань на Донбасі як фінансування тероризму у 2017 році. Після тривалого розгляду справи Міжнародний Суд в 2024 році дійшов висновку, що такі постачання не входять у сферу дії цієї конвенції, бо не є «коштами» або грошовим забезпеченням у традиційному сенсі;

– Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (International Convention for the Suppression of Terrorist Bombings, 1997) від 15 грудня 1997 року [233]. Сутність даного нормативно-правового документу полягає в тому, що він спрямований на криміналізацію актів вибухів із терористичною метою, незалежно від того, чи відбуваються вони на території держави чи ні. При цьому, сам по собі документ прямо не є конвенцією «про фінансування», він є частиною комплексу міжнародних інструментів, які в сукупності закріплюють кримінальну відповідальність за терористичні акти та створюють підґрунтя для застосування інших інструментів (зокрема

фінансових). Наприклад, якщо держави вже мають кримінальне визначення вибуху як терористичного акта, вони можуть також застосовувати фінансові механізми для переслідування тих, хто фінансує такі вибухи;

– Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (United Nations Convention against Transnational Organized Crime (далі – *UNTOC*), 2000) від 15 листопада 2000 року [234]. Головна мета цієї конвенції – боротьба з організованою злочинністю (контрабанда, торгівля людьми, незаконна торгівля зброєю тощо), вона є важливою, бо багато терористичних груп тісно переплітаються з кримінальними мережами. Через це механізми, закладені у *UNTOC* (співпраця правоохоронних органів, моніторинг транскордонної злочинної діяльності, конфіскація майна злочинних груп) мають значення й для інструментів боротьби з фінансовим забезпеченням тероризму. Як правило, держава, яка є стороною-підписантом *UNTOC*, має потенційно більший інструментарій для відслідковування фінансових потоків злочинних мереж, що можуть перетинатися з терористичними мережами.

Зрозумілим є той факт, що поряд з різноманітними міжнародними резолюціями та конвенціями в основу протидії кримінальному сепаратизму покладені права людини та судова практика в цьому питанні. При цьому, завжди слід мати на увазі те, що будь-які кримінальні заходи проти сепаратизму мають відповідати зобов'язанням зі свободи слова, зборів, права на справедливий суд і т.ін., а суди, в свою чергу, повинні контролювати межі криміналізації політичної діяльності в суспільстві. І в цій ситуації важливе місце в системі судового контролю за дією влади в межах протидії кримінальному сепаратизму, поряд з національними судовими органами, займає Європейський суд з прав людини.

В процесі запровадження механізму протидії кримінальному сепаратизму на міжнародному рівні інколи виникають певні «каміння спотикання», які ускладнюють, в тому чи іншому вигляді, виконання поставлених завдань з протидії цьому негативному явищу, а саме:

– *неоднозначність юридичного визначення «сепаратизму» взагалі та «кримінального сепаратизму» – конкретно:* у багатьох країнах законодавство не має чіткої, універсальної дефініції «сепаратизму», що ускладнює кваліфікацію діяльності як кримінальної. Окремі діяння (пропаганда ідей, політична діяльність) можуть вважатися законними, а в інших випадках – надто широкі норми караності можуть порушувати свободу слова;

– *баланс між безпекою й правами людини:* жорсткі заходи проти сепаратистів можуть перетворюватись на репресії проти політичної опозиції, що порушує міжнародні стандарти прав людини; високий рівень процесуальних гарантій в країні, а саме: справедливий суд, презумпція невинуватості, право на захист;

– *транснаціональний характер і приховані зв'язки:* сепаратистські угруповання можуть отримувати підтримку з-за кордону – фінансами, зброєю, ідеологічною підтримкою; використання нерегульованих каналів фінансування (наприклад, фінансових транзакцій через офшори, криптовалюти, «добровільні пожертви» з маскуванням);

– *стійкість і адаптивність кримінальних мереж:* кримінальні організації, які співпрацюють із сепаратистами, часто мають високий рівень «мережевої стійкості» – заміна викритих оперативно дієвих осіб, зміна каналів зв'язку; прості каральні заходи можуть бути недостатніми, потрібні стратегічні підходи до розриву вищезазначених кримінальних мереж;

– *проблема легітимності та корупції в самій державі:* якщо уряд вважається корумпованим, нерівним або репресивним, це створює підґрунтя для сепаратизму й радикалізації; урядові зусилля мають витримувати стандарти законності й сприйматись як справедливі, інакше опір буде лише зростати;

– *міждержавний конфлікт інтересів:* деякі держави можуть підтримувати сепаратистів у сусідніх державах як засіб геополітичного тиску; відмова держав обмінюватись інформацією, відмова у видачі підозрюваних – все це ускладнює міжнародне співробітництво.

Міжнародна спільнота в межах механізму протидії кримінальному сепаратизму напрацювали певні інструменти та підходи для цього процесу. Серед них можливо виділити наступні:

– *угоди про міжнародне співробітництво, екстрадицію та правову допомогу*: щоб переслідувати осіб за кордоном, потрібні механізми міжнародної правової допомоги, екстрадиції. Наприклад, нова Люблянсько-Гаазька конвенція про міжнародне співробітництво у розслідуванні та переслідуванні злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів (скорочено *Ljubljana–Hague Convention*) покликана полегшити координацію між державами щодо міжнародних злочинів (геноцид, воєнні злочини, злочини проти людства) – і може бути використана як прецедент чи модель для ширшого кола злочинів, а також злочинів пов'язаних з сепаратизмом. На думку О. М. Дроздова та В. В. Ковтуна, цей інноваційний міжнародний договір дійсно сприятиме розвитку міжнародного співробітництва у сфері розслідування злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів [235, с. 641]. В межах процесу екстрадиції в міжнародно-правовому середовищі існує напрацьований механізм видачі підозрюваних у вчиненні суспільно-небезпечних діянь, які пов'язані з сепаратистською поведінкою. Крім того, створення міждержавних спільних слідчих груп. Особливо це має велике значення у випадку застосування проти злочинів кримінального сепаратизму, що мають транснаціональний характер;

– *міжнародні організації та миротворчі місії*: операції ООН або регіональних організацій можуть включати компоненти протидії транснаціональному злочину та сепаратизму, особливо у постконфліктних регіонах; моніторинг з боку міжнародних інститутів може тиснути на держави, аби вони дотримувались стандартів прав людини;

– *нормативні рамки та стандарти прав людини*: держави, застосовуючи кримінальний репресивний інструментарій, мають дотримуватись міжнародних договорів з прав людини: Міжнародного пакта про громадянські й політичні

права тощо; міжнародні судові інстанції можуть виступати у ролі контролера, а саме: захист від будь-яких перевищень владою;

– *фінансовий контроль, санкції та боротьба з відмиванням*: міжнародні стандарти AML/CFT (Anti-Money Laundering / Counter Financing of Terrorism) можуть бути розширені для відслідковування фінансування сепаратизму; блокування, виявлення/замороження активів; блокування каналів фінансування через стандарти FATF та національні FIU; міжнародні фінансові санкції проти тих, хто підтримує сепаратистів (фізичні особи, юридичні особи) або чорні списки організацій/осіб – як інструмент тиску на сепаратистські процеси в країні;

– *режим політичного тиску та санкцій*: Рада безпеки Організації Об'єднаних Націй (якщо питання розглядається як загроза міжнародному миру) з метою тиску на країни, які підтримують сепаратистські настрої в інших країнах, запроваджує міжнародні або регіональні політичні санкції; різноманітна сукупність дипломатичних заходів проти зовнішньої підтримки сепаратистів;

– *розвідувальна співпраця та обмін інформацією*: спільні розслідування, спільні оперативні групи (Joint Investigation Teams) у транснаціональному контексті; аналітика великих даних, мережевий аналіз – ідентифікація ключових ланок у мережах;

– *профілактика радикалізації сепаратизма і програми CVE* (Countering Violent Extremism): профілактика радикалізації – це комплекс заходів, спрямованих на запобігання процесу, коли людина або група приймає насильницькі, екстремістські ідеї, що можуть призвести до терористичних дій. Вона фокусується на причинах, а не лише на наслідках; CVE – це державна або міждержавна стратегія, яка поєднує соціальні, освітні, культурні, медійні, психологічні та правові підходи для: запобігання радикалізації; реабілітації осіб, які вже потрапили під вплив екстремістів сепаратистів; посилення стійкості суспільства до пропаганди насильства. Основні елементи програм CVE: 1) *профілактика*, а саме: освіта та критичне мислення – розвиток

медіаграмотності, щоб люди розпізнавали маніпуляції екстремістських наративів; соціальна інтеграція – робота з маргіналізованими групами, молоддю, мігрантами; робота з громадами – створення локальних ініціатив, релігійного діалогу, культурних проєктів; 2) *втручання* (Intervention), а саме: індивідуальна підтримка – психологічна, соціальна чи освітня допомога людям, які виявляють ознаки радикалізації; менторські програми, консультації для родин; 3) *реабілітація та реінтеграція*, а саме: програми для колишніх екстремістів або бойовиків, що повертаються з зон збройних конфліктних (наприклад, Сирії); реінтеграція у громаду, професійне навчання, підтримка з боку психологів, імамів або соціальних працівників. Приклади міжнародних програм CVE в різних країнах нами наведено в Таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Країна	Назва програми	Особливість спрямованості
Велика Британія	Prevent (частина стратегії CONTEST)	Робота з освітніми закладами, поліцією, громадами
Нідерланди	Dutch CVE Strategy	Мультиагентна модель – уряд, муніципалітети, громади
Данія	Aarhus Model	Визнана найуспішнішою у світі: індивідуальні плани для осіб, схильних до радикалізації
США	Community Partnerships Program	Робота з релігійними та етнічними громадами

– *координація діяльності розвідки і поліції / обмін інформацією*: йдеться про поєднання розвідувальної (як правило — таємної, стратегічної/оперативної) інформації служби безпеки й провідної роботи поліції розслідування подій пов’язаних з кримінальним сепаратизмом (докази, кримінальні провадження), а також про передачу цих даних міжнародним партнерам у спосіб, що дозволяє розкривати мережі, притягати до відповідальності й запобігати ескалації насильства та кримінального сепаратизму. Міжнародні правові інструменти: UNTOC, двосторонні/багатосторонні угоди про правову допомогу (MLATs), конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах – дають правову підставу для запитів, екстрадицій, надання доказів. Поліцейські мережі та платформи: INTERPOL (I-24/7, бази даних, liaison officers), Europol (SIENA, JIT-підтримка), національні SPOC (Single Point Of Contact). Це – оперативні

канали для швидкого обміну та координації. Спільні слідчі групи (JITs) – юридично оформлені мультинаціональні команди (Eurojust/Europol модель) для розслідувань, що потребують безпосередньої координації доказів і спільних операцій. JIT дає «спільний слідчий простір», вирішує питання доступності доказів і зберігає стандарти прийнятності доказів у судах. Рамки співпраці цивільних органів: OSCE, RAN/ЄС – уніфіковані практики координації поліції, розвідки та громад (CVE, P/CVE) і рекомендації щодо міжвідомчої взаємодії.

Як результат вищезазначеного, світова спільнота напружувала та запровадила в практику певну кількість стратегій для держав і міжнародного співробітництва у сфері протидії кримінальному сепаратизму. Серед яких можливо виділити наступні:

– удосконалення законодавчої бази: передбачення в національному кримінальному законодавстві конкретних кримінально-правових норм, які покликані відмежувати легальну політичну діяльність від кримінального сепаратизму; криміналізація діянь, які передбачають сепаратистські дії, які пов'язані з насильством, які полягають в підбурюванні та фінансуванні відокремлення окремих регіонів від загальної території країни, які надають будь-яку підтримку сепаратистам тощо. Запроваджуючи викладене вище, завжди треба мати на увазі той факт, що надмірна криміналізація «сепаратизму» може порушувати свободу слова і мирні політичні права. Міжнародні органи (наприклад, OSCE/ODIHR) попереджають про потенційні зловживання при широких дефініціях злочину «сепаратизм». У звітах наголошується необхідність чіткої формулювання й відповідності стандартам прав людини;

– спрямованість стратегії протидії сепаратизму на превенцію, а не лише на репресію: вирівнювання соціально-економічних протиріч на територіях, де існує сепаратистський потенціал; запровадження та реалізація політики інклюзії, а саме: забезпечення мовних прав осіб, автономії територій, участь місцевого населення в управлінні власними територіями тощо. Основною метою такої стратегії є локалізація та ліквідація підґрунтя радикалізації

настроїв населення, яке схильне до сепаратизму. Зрозуміло, коли сепаратистські групи вдаються до терору, застосування механізму репресій у відповідь є виправданим, але держави мають уникати автоматичного прирівнювання мирної автономістської риторики до терору;

– цілеспрямоване розгортання заходів протидії проти ключових «вузлів» сепаратистської мережі: використання соціального мережевого аналізу для виявлення «центральных вузлів» у сепаратистсько-кримінальній мережі; аби уникнути випадкового «перекриття дрібних осіб», що не мають значного впливу на середовище, зосередження запобіжного впливу на так званих «лідерах думок»;

– запровадження стандартів верховенства права і прозорості: універсальні права (суд, захист, апеляція) в суспільстві мають бути гарантованими і не залежати від політичної кон'юнктури в цьому суспільстві; публічність запобіжної діяльності та впровадження ефективних антикорупційних механізмів (інакше репресії під прикриттям боротьби з сепаратизмом створюють негативний зворотній ефект);

– ефективні санкції та міжнародний тиск: у випадках явної підтримки сепаратизму з боку третіх держав запровадження механізму санкції, дипломатичного шантажу та міжнародної відповідальності; у випадку порушення норм міжнародного права, своєчасне та суцільне, без будь-яких обмежень, використання міжнародних трибуналів або судових механізмів;

– гнучка адаптація стратегій протидії – стратегічна гнучкість: сепаратистські мережі швидко адаптуються як до змін реальної обстановки, так і до державної системи заходів протидії сепаратизму. Як результат, державам треба мати змогу змінювати власну тактику протидії, використовувати інтелектуальний підхід до протистояння з сепаратистськими настроями, вміти швидко переорієнтовувати власні ресурси на більш пріоритетні напрямки протидії. Активне запровадження стратегічного моделювання (сценарії, моделювання мереж, прогнозування) протидії сепаратистським рухам в країні. При цьому, мова йде не тільки про силовий характер запобіжних заходів.

Для більш кращого розуміння реалізації міжнародного механізму впливу на сепаратизм в окремих країнах доречно розглянути досвід окремих національних стратегій протидії сепаратистським настроям у власних суспільствах.

Сепаратизм в Азербайджані та його кримінально-правова заборона.

Проблема сучасного сепаратизму в Азербайджанській Республіці (*далі – Азербайджан*) має доволі давні історичні корені. При цьому, це явище, яке викликане прагненням етнічних, субетнічних та національних груп, що живуть у межах визнаних і контрольованих Азербайджаном, до власної незалежності чи автономії. Найбільш відомі прояви сепаратизму в Азербайджані є вірменський, лезгінський та талиський сепаратизм.

Усі ці прояви своїм корінням йдуть до епохи радянських часів, коли в першій половині XX-го століття формувалась Азербайджанська Радянська Соціалістична Республіка. В той час різні за своєю сутністю, етнічністю та національністю групи опинились у складі цього державного утворення. Весь період існування радянської держави завдяки певній національній, культурній, етнічній політиці вдавалось придушувати сепаратистські настрої вірменів, лезгінців та талишів в межах сучасного Азербайджану. Але децентралізаційні процеси в Радянському Союзі потягли за собою загострення міжнаціональних стосунків. Не залишився в цій національній круговерті осторонь і Азербайджан. В 90-ті роки XX-го століття почали загострюватись сепаратистські настрої у Нагірному Карабаху (вірмени), вздовж річки Самур (лізгіни) та м. Ленкорані (талиші). Особливу проблему для територіальної цілісності Азербайджану створив вірменський сепаратизм у Нагірному Карабаху. Якщо в інших випадках, а саме з лізгінським і талиським сепаратизмом, питання було розв'язано з історично-політичної точки зору більш-менш швидко і фактично мирним шляхом, то у питанні Нагірного Карабаху проблема вірменського сепаратизму тривала до вересня 2023 року. 19-20 вересня 2023 року збройні сили Азербайджану провели військову операцію та за добу досягли повного контролю над регіоном. На даний час триває процес досягнення мирних

домовленостей між Вірменією та Азербайджаном в питанні припинення військового протистояння.

Навіщо ми зробили такий історичний екскурс в питанні кримінального сепаратизму в Азербайджані. Справа полягає в тому, що ситуація в цій країні тим чи іншим чином схожа з проблемою України. По-перше, це тривалий час невирішене національне питання в суспільстві, по-друге – зовнішній фактор впливу сусідньої країни, по-третє – мовне питання, по-четверте – зацікавленість місцевих еліт в самостійності регіонів, по-п'яте – розбалансованість регіональних економік та економічних можливостей центральної влади та держави в цілому тощо. До речі цей список можливо ще продовжувати. Але, в межах нашого дослідження, ми хотіли б зупинитись на окремому питанні, пов'язаному з правовим регулюванням цієї проблеми.

Справа полягає в тому, що і Азербайджан, і Україна є нащадками Радянського Союзу. Як результат цього – отримали в спадщину від нього певну правову систему. Звісно, за роки незалежності в кожному суспільстві сформувались власні галузі права, які врахували національні, культурні, політичні та економічні особливості кожної країни, але знову всемогутнє «але». Враховуючи наявні ознаки сепаратизму в кожній країні, жодна з них не зробили спробу завчасно сформувати механізм кримінально-правового захисту від цього явища. Звісно, в кримінальних законах обох держав існували, існують, і, ми в цьому переконані, будуть існувати кримінально-правові норми, які встановлюють кримінальну відповідальність за посягання на територіальну цілісність. В КК України це ст. 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», а в Кримінальному Кодексі Азербайджанської Республіки (далі – *КК Азербайджану*) – ст. 280 КК Азербайджану «Збройне повстання». Ми не ставим собі на меті провести порівняльну кримінально-правову характеристику цих норм, але те що їх об'єднує, так це посягання на територіальну цілісність. В ст. 110 КК України мова йде про умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України [236], а в ст. 280 КК Азербайджану – про організацію

збройного повстання або активну участь у повстанні з метою насильницької зміни конституційного устрою Азербайджанської Республіки або поділу територіальної цілісності Азербайджанської Республіки [237]. При цьому, як ми бачимо, в обох випадках мова йде про територіальну цілісність держав і про сепаратизм взагалі не згадується. Зрозуміло, що можливо цю проблему поставити на дискусію, але пряма вказівка в законі на певне суспільно-небезпечне діяння завжди виграє, з точки зору соціального сприйняття норми в суспільстві, у опосередкованого варіанту опису кримінально-протиправної поведінки. І це якраз і є спадщина Радянського Союзу – в соціалістичному суспільстві ні якого сепаратизму не могло бути. Це явище, тобто «сепаратизм», є породженням проблем буржуазно-капіталістичного середовища. Посягати на територіальну цілісність радянської держави можуть тільки «класово чужі елементи» і ні якого тобі «сепаратизму». Така була ідеологія та політика права того часу.

Щодо проблеми вірменського сепаратизму в Азербайджані, то після закінчення збройного протистояння в Карабасі та взяття регіону під контроль азербайджанською стороною, в суспільстві розгорнулась політична дискусія з приводу передбачення кримінальної відповідальності за сепаратистські дії в країні. Найбільш яскраво ситуацію охарактеризував відомий азербайджанський політолог Алі Оруджев в публікації Інтернет-громадсько-політичній газеті «Мусават». Він наголосив на тому, що Азербайджан – багатоетнічна та багатоконфесійна держава. Десятки етнічних груп та релігійних меншин у країні живуть на основі взаємної поваги та довіри. Незважаючи на це, Азербайджан протягом багатьох років страждав від вірменського етнічного сепаратизму. За його словами, 20 відсотків їхніх земель було окуповано і налічувалося один мільйон біженців. Карабахська проблема вирішена, хоча вірмени масово добровільно пішли звідти, це не означає, що їх врятовують раз і назавжди від загрози сепаратизму.

Тому Азербайджан зобов'язаний запобігти сепаратизму та розколу, які можуть підірвати основи держави. Дійсно, Кримінальний кодекс передбачає

покарання за дії та діяння, спрямовані проти органів державної влади. Однак жодних покарань за використання пропагандистських інструментів, символів та інших атрибутів не передбачено.

У правовій системі світу та в міжнародній практиці широко використовується пропаганда, яка пропагує сепаратизм, етнічну перевагу, заборону символів та атрибутів, юридичну відповідальність за подібні дії. Тому, на думку експерта, назріла необхідність визначення юридичної відповідальності та застосування санкцій за демонстрацію, розповсюдження, підготовку, придбання та транспортування символів та атрибутів, спрямованих на розділ територіальної цілісності Азербайджанської Республіки, запропонованих Міллі Меджлісу [238].

Як результат такої дискусії законодавчий орган Азербайджану – Міллі Меджліс – доповнив КК Азербайджану ст. 281-1 «Демонстрація, поширення, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення або носіння атрибутів або символів, спрямованих на фрагментацію територіальної цілісності Азербайджанської Республіки» [239], яку запропонував Президент Азербайджану Ільхам Гейдар-огли Алієв. Відповідно до даної кримінально-правової норми встановлюється кримінальна відповідальність за виготовлення, придбання, зберігання, перевезення або транспортування атрибутів чи символів, спрямованих на роздроблення територіальної цілісності Азербайджанської Республіки, або з метою їх демонстрації чи розповсюдження.

Звісно, дане формулювання кримінально-правової норми не наголошує безпосередньо на такому явищі, як сепаратизм. Але це вже не просто посягання на територіальну цілісність, це вже чітке передбачення такої суспільно-небезпечної дії як фрагментація (роздроблення) територіальної цілісності. На нашу думку, це перший крок виведення «кримінального сепаратизму» з тіні, яку створила для нього інша термінологічна конструкція – «посягання на територіальну цілісність».

Вважаємо те, що конкретизація та чітке визначення суспільно-небезпечного діяння створює об'єктивні умови більш ефективного

застосування кримінального законодавства. В питанні «кримінального сепаратизму» це має суттєве значення. Справа полягає в тому, що протидіяти такому негативному явищу як сепаратизм звісно можливо цілою низкою заходів протидії, але серед них, на нашу думку, вагоме місце повинні займати заходи кримінально-правового характеру. Досвід Азербайджану, в цьому питанні, дуже важливий для розвитку кримінально-правової заборони сепаратизму в Україні.

Сепаратизм в Іспанії та протидія йому. Взагалі проблема сепаратизму в Іспанії це доволі складна та багатогранна тема. Зрозуміло те, що в межах нашого дослідження розкрити її в повному обсязі не можливо, але ми і не ставимо собі такого завдання. Даний приклад нами розглядається як певна ілюстрація міжнародного механізму протидії кримінальному сепаратизму в світовій спільноті. Так от, Іспанія це багатонаціональна держава, де історично співіснують різні етнічні, культурні та мовні спільноти. Найбільші з них це каталонці, баски та галісійці. Їхні вимоги до більшої автономії або незалежності неодноразово ставали викликом для єдності держави. Основними осередками сепаратизму Іспанії є Каталонія та Країна Басків. Говорячи про протидію сепаратизму в цій країні треба в першу чергу наголосити на певному правовому та конституційному механізмі протидії цьому явищу, який там запроваджено, а саме:

– Конституція Іспанії 1978 року є головним інструментом запобігання сепаратизму. Вона: закріплює принцип єдності іспанської нації, але одночасно визнає автономію національностей і регіонів: «Конституція ґрунтується на нерозривній єдності іспанської нації, спільної та неподільної батьківщини всіх іспанців, та визнає й гарантує право на автономію національностей та регіонів, що її складають, а також солідарність між ними всіма» (ст. 2 Конституції Іспанії) [240] та передбачає створення автономних співтовариств із власними парламентами та урядами; встановлює механізм прямого управління з боку Мадрида (ст. 155 Конституції Іспанії), який може бути застосований у разі порушення автономією законів чи загрози суверенітету [241];

– Статут автономії Каталонії (2006) [242] і подібні документи в інших регіонах визначають обсяг їхніх повноважень, але не надають права на самовизначення чи проведення референдумів про незалежність.

Крім створеного нормативно-правового підґрунтя, в Іспанії, для запобігання сепаратистських проявів, була реалізована низка політичних заходів та принципів, серед яких найбільш вагомими є:

– *децентралізація влади*: Мадрид надав регіонам широкі повноваження у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, внутрішньої безпеки, що зменшило конфліктність.

– *діалог та компроміси*: центральна влада неодноразово намагалася вести переговори з каталонськими та баскськими політичними силами, уникаючи силового сценарію.

– *підтримка національної ідентичності в межах єдності держави*: використовується концепція «*plurinational Spain*», тобто багатонаціональної Іспанії, яка визнає різноманітність свого народу, але відкидає будь-який розпад.

Але одночасно із запровадженням низки політичних заходів Іспанія, при потребі, використовує силові та судові заходи. Так, у 2017 році, після незаконного каталонського референдуму, центральна влада Іспанії уперше активувала механізм розпуску автономного уряду Каталонії, що передбачено ст. 155 Конституції Іспанії, яка наголошує: «Якщо автономна спільнота не виконує зобов'язань, покладених на неї Конституцією чи іншими законами, або діє таким чином, що серйозно загрожує загальним інтересам Іспанії, Уряд, після повідомлення Президента автономної спільноти та, якщо це не виконується, за схваленням абсолютної більшості Сенату, може вжити необхідних заходів, щоб примусити автономну спільноту виконати зазначені зобов'язання або захистити вищезгадані загальні інтереси» [243]. В результаті чого автономний уряд Каталонії був розпущений, а управління регіоном тимчасово перейшло до центральної влади.

Одночасно з цим, організаторів референдуму, зокрема Карлеса Пучдемона та членів його уряду, було звинувачено у повстанні, зловживанні коштами та непокорі та було запроваджено їх судове переслідування [244].

Що стосується силових заходів Іспанського уряду, то в цій ситуації яскравим прикладом є протистояння центральної влади терористичній організації ЕТА (Euskadi Ta Askatasuna). У Країні Басків держава десятиліттями протистояла цьому угрупованню використовуючи спецслужби, поліцію та міжнародну співпрацю. Для довідки, ЕТА (баск. «*Euskadi Ta Askatasuna*»; укр. «*Країна басків та свобода*») – одна з найстаріших терористичних організацій Європи, створена в 1959-му, як рух студентського опору. Молодь виступала проти диктатури генерала Франко та його намагань знищити культуру і традиції басків. ЕТА швидко переросла у воєнізоване угруповання і сформулювала мету – незалежність Країни Басків. ЕТА вимагала державної незалежності для семи провінцій двох держав: 4 іспанських та 3 французьких – загалом більше 20.000 км² у західній частині Піреней. ЕТА використовувала терор – за понад 40 років своєї діяльності бойовики ЕТА вбили 860 людей і поранили тисячі. В квітні 2017 року вона заявила про своє повне роззброєння. У травні 2018 стало відомо, що ЕТА вирішила оголосити про завершення її історичного циклу і діяльності, поклавши кінець своєму існуванню [245].

Але треба наголосити на тому, що паралельно зі створенням правової бази недопущення проявів кримінального сепаратизму в країні, запровадження певних заходів репресивного характеру (силове та судове переслідування активно налаштованих осіб та груп) Іспанія повсюдно запроваджувала заходи соціально-економічного та інформаційного характеру.

По-перше, треба відмітити певну економічну підтримку регіонів, які були схильні до сепаратистських проявів. Уряд намагався (і продовжує це робити) зменшити економічні диспропорції між регіонами, які часто стають підґрунтям сепаратистських настроїв.

По-друге, здійснювалася виважена інформаційна політика. Держава розвивала програми з формування спільної національної ідентичності, водночас підтримуючи регіональні мови та культуру.

По-третє, держава суцільно використовує Європейський контекст, а саме, Іспанія спирається на позицію ЄС, який не визнає односторонніх відокремлень і підтримує принцип територіальної цілісності держав-членів союзу.

Узагальнюючи викладене вище можна стверджувати, що протидія сепаратизму в Іспанії базується на поєднанні правових, політичних, силових і культурно-інформаційних методів. Ключова стратегія – інтеграція без асиміляції, тобто збереження регіональної самобутності в межах єдиної держави. При цьому центральна влада Іспанії намагається уникати репресій, обираючи шлях діалогу, реформ і правової відповідальності.

Ірландський сепаратизм у Великій Британії: досвід протидії. Досить часто, коли йшлося про прояви сепаратизму в державах ЄС, передусім наводили приклад Великої Британії, адже сепаратистські рухи тривалий час існували в усіх її адміністративно-територіальних одиницях вищого ієрархічного рівня, за винятком Англії.

Як наголошує В. М. Грубов, з огляду на історичний розвиток британської державності можна сказати, що британській сепаратизм у тому вигляді, який ми спостерігаємо сьогодні, є породженням динаміки політичних і економічних процесів, які трансформувалися у свідомості національних груп в рішучість до власного державотворення та відчуття самодостатності у вирішенні власної долі [246, с. 396].

Історичні традиції формування державно-територіального устрою зумовили складність системи поділу цієї унітарної держави на чотири історичні області (Англія, Уельс, Шотландія, Північна Ірландія), які відрізняються етнокультурними особливостями, ступенем політичної автономії та характером регіонального управління [247, с. 101]. При цьому, Ірландський сепаратизм має глибоке коріння – він виник як реакція на англійське завоювання острова (XII–XVII ст.) та політику колонізації. У XIX столітті національний рух посилювався через релігійні (католицько-протестантські) та соціально-економічні

протириччя. Після Великого голоду (1845–1849 рр.) та посилення британського контролю, Ірландія стала центром антимонархічних і визвольних рухів. Основна мета – створення незалежної Ірландської держави.

На цьому історичному шляху ключовими подіями для формування незалежної держави стали:

- повстання 1916 року (Великоднє повстання) – перша спроба силового відокремлення;
- Англо-ірландська війна (1919–1921) – збройна боротьба Ірландської республіканської армії (*далі – ІРА*) проти британських сил;
- Договір 1921 року, за яким утворено Ірландську Вільну Державу (сучасна Ірландія), тоді як Північна Ірландія залишилася у складі Великої Британії.

Після поділу острова напруга не зникла. У Північній Ірландії протестантська більшість підтримувала єдність із Великою Британією (юніоністи), а католицька меншина прагнула об'єднання з Ірландією (націоналісти).

З 1960-х до 1998 року тривав період, відомий як «The Troubles» – тридцятирічний конфлікт із терором, вибухами, політичними вбивствами. Основними сторонами були:

- ІРА та інші націоналістичні угруповання;
- британська армія та лоялістські (протестантські) організації.

Треба зазначити той факт, що даний конфлікт носив характер не просто сепаратистського, а кримінального сепаратизму. Враховуючи той факт, що прибічниками націоналістичного розвитку подій було обрано метод насильства, сумніву в такому висновку не виникає.

Як же реагувала на це центральна влада Великої Британії? Як і в попередньому прикладі з Іспанією Велика Британія реалізовувала сукупність заходів протидії кримінальному сепаратизму різноманітного характеру. Серед них можливо виділити наступні: військові та силові заходи; політико-правові інструменти; інституційні та дипломатичні кроки.

До військових та силових заходів треба віднести:

- введення британських військ у Північну Ірландію (1969 р.);
- створення спеціальних антитерористичних підрозділів та розвідувальних програм;
- жорстке придушення ІРА, арешти, ліквідація бойових осередків.

Але треба зазначити те, що надмірна сила, як у випадку «Кривавої неділі» (1972 р.), може спричинити зворотній ефект, а саме зростання радикалізму серед католиків.

Як зазначає О. Семенченко в своїй публікації на «Радіо Свобода», загалом за роки заворушень за участі воєнізованих угруповань із двох боків загинуло понад три з половиною тисячі осіб. Насильство закінчилося мирною угодою 1998 року, але у Північній Ірландії досі вирують емоції щодо трагічної історії [248].

Реалізація механізму протидії кримінальному сепаратизму, а це без сумніву був він, в Великобританії йшла наступними напрямками: політико-правовий: інституційний та дипломатичний; використання міжнародної спільноти.

Говорячи про *політико-правові заходи* в першу чергу потрібно звернути увагу на призупинення самоврядування Північної Ірландії в 1972 році і запровадження прямого управління з Лондону. Але це потягло за собою збільшення напруження між сепаратистсько налаштованими силами та центральним урядом. У середині 1970-х років Британія зіткнулася зі значними проблемами в Північній Ірландії, де насильство залишалося основною проблемою. Використання військ не призводило до деескалації, а навпаки, загострювало ситуацію та призводило до більшої кількості жертв. Ці втрати порівнювали з жертвами Британії в англо-бурській війні та з втратами США у Кореї та В'єтнамі. Для того, щоб розв'язати дану проблему, британський уряд запровадив нову стратегію, яка передбачала скорочення військової діяльності та присутності армії. Замість того, щоб бути залученою в конфлікт, британська армія більше не брала участі в активних бойових діях. Армія стала активно сприяти відновленню нормального життя в провінції та сприяти політичному

врегулюванню. Стратегія Британії була успішною та допомогла знизити рівень насильства в Північній Ірландії [249, с. 130].

Як результат центральний уряд Великобританії спробував налагодити діалог сепаратистами Північної Ірландії шляхом підписання угод. Серед них виділяють наступні: Саннінгдейлська угода (1973 р.); Англо-ірландська угода (1985 р.) та Белфастська (або Страсна) угода 1998 року.

Саннінгдейлська угода (1973 р.) – це перша спроба створити уряд за участю католиків і протестантів (провалилася). Поділ влади, як його називали, ліг в основу Саннінгдейлської угоди, укладеної 1973 р. Однак водночас вживалися заходи, що спрямовані на підвищення впевненості та почуття безпеки націоналістичної меншини. Стверджувалося, що це є попередньою умовою її готовності брати участь у політичному житті Північної Ірландії на умовах, передбачених угодою 1973 р. [250]. На превеликий жаль перша спроба була не зовсім вдалою та припинила своє існування в 1974 році.

Наступна спроба мирного врегулювання конфлікту відбулось в 1985 році підписанням *Англо-ірландської угоди*, яка вперше офіційно визнала участь Ірландії у вирішенні питань Півночі. Наголошуючи на значенні Англо-ірландської угоди для урегулювання конфліктної ситуації, М. М. Марусинець зазначав те, що співпраця ірландського уряду з британським урядом як зовнішнього гаранта етнічної приналежності зіграла важливу роль у розв'язанні ключових питань, таких як виведення з експлуатації зброї, що перебувала в руках воєнізованих угруповань, зокрема ІРА [251, с. 122].

Ключовим мирним договором, який завершив конфлікт стала *Белфастська (або Страсна) угода* 1998 року. Наголошуючи на значенні даної угоди С. Макдермотт вказувала на те, що це призвело до поступової еволюції ірландської політики в міру того, як формувалася нова міжурядова роль, і ірландський уряд змінив свій підхід, перейшовши до активнішого діалогу й обговорення з націоналістами та республіканцями, зберігаючи при цьому центральне значення міжурядових відносин. Різні аспекти участі ірландського уряду, зокрема його основну політику, роль політичних лідерів, партійну динаміку та роль державних службовців і дипломатів, аналізують для того, щоб

пояснити, як ірландський уряд сприяв врегулюванню конфлікту в Північній Ірландії [252].

Досліджуючи механізм протидії кримінальному сепаратизму в Північній Ірландії неможливо не визначити певних *інституційних та дипломатичних кроків*, що були реалізовані в цьому напрямку, а саме:

- створення спільних ірландсько-британських інститутів співпраці;
- реформа місцевої поліції: створено Поліцейську службу Північної Ірландії (PSNI) замість дискредитованої Королівської поліції Ольстера;
- поступова демілітаризація регіону;
- інтеграція політичного крила ІРА партії Sinn Féin у мирний політичний процес.

Одночасно з цим, тобто реалізацією внутрішніх заходів розв'язання конфлікту між Північною Ірландією та центральним урядом Великобританії, відповідну роль відігравала діяльність міжнародної спільноти в цьому питанні.

По-перше, під час підписання Белфастської угоди США відіграли ключову роль у мирному процесі, а саме: сенатор Джордж Мітчелл виступив посередником під час переговорів, що призвело до підписання даного документу.

По-друге, ЄС підтримав програму економічного відновлення Північної Ірландії, що допомогло стабілізувати ситуацію через створення нових робочих місць та розвиток інфраструктури.

Запровадження механізму протидії кримінальному сепаратизму в конфлікті Північної Ірландії та Великобританії сформувало, на нашу думку, певні позитивні наслідки, а саме:

- після 1998 року рівень насильства в регіоні різко знизився;
- ІРА офіційно роззброїлася (2005 р.), а політичні партії націоналістів і юніоністів співпрацюють у спільному уряді.

Одночасно з цим сучасні європейські реалії формують нові тенденції. І мова в цій ситуації йде про те, що Brexit, тобто вихід Великобританії з ЄС, знову загострив питання кордону між Ірландією та Північною Ірландією, створивши ризик нової ескалації.

Узагальнюючи викладене вище, необхідно наголосити на тому, що міжнародні механізми протидії кримінальному сепаратизму мають важливе значення в стабілізації національно-етнічних та політичних процесів, які спрямовані на сепаратизацію населення в окремих регіонах світу, та сприяють ефективній протидії даному суспільно-небезпечному явищу в будь-якому суспільстві та країні.

Висновки до розділу 3

1. Під протидією злочинності слід розуміти інтегроване поняття, що охоплює три взаємопов'язані складові: боротьбу зі злочинністю, запобігання (профілактику) злочинів та розкриття й розслідування злочинів (оперативно-розшукова й слідча діяльність). У такому розумінні протидія виступає як узагальнюючий термін і визначається як система форм і методів впливу держави та суспільства на детермінанти злочинності. Ця система реалізується через сукупність заходів, які виконують спеціалізовані та інші суб'єкти правоохоронної системи; правоохоронна підсистема, у свою чергу, інтегрована в ширшу систему забезпечення національної безпеки і реалізує соціальну функцію охорони законності та правопорядку.

Кримінальний сепаратизм визнано суспільно-небезпечним явищем, що вимагає від держави та громадянського суспільства комплексної реакції. Заходи протидії мають реалізовуватися одночасно на трьох рівнях: 1) загальносоціальний – заходи суспільної політики й інституційної роботи (підвищення рівня соціальної інтеграції, економічна політика, антикорупційні заходи, інформаційна робота з протидії пропаганді); 2) спеціально-кримінологічний – профілактичні, розвідувально-оперативні та кримінально-правові заходи (посилення нормативно-правової бази, підвищення ефективності правозастосування, цільові програми розслідування та нейтралізації сепаратистських осередків); 3) індивідуальний (реабілітаційно-корекційний) – заходи, спрямовані на соціальну реінтеграцію залучених осіб, психологічну роботу, програму ресоціалізації та профілактику рецидиву.

Таке багаторівневе поєднання соціально-політичних, правових та оперативних заходів є необхідною умовою для ефективного стримування та подолання кримінального сепаратизму, оскільки лише комплексна стратегія здатна нейтралізувати одночасно і детермінанти, й інструменти його відтворення.

2. Під загальносоціальними заходами протидії кримінальному сепаратизму слід розуміти систему дій державних інституцій та громадянського суспільства, спрямованих на створення стабільного суспільного, культурного, політичного, інформаційного та ідеологічного простору, у межах якого мінімізуються ризики виникнення й поширення сепаратистських проявів.

Метою таких заходів є формування стійкої громадянської ідентичності, зміцнення єдності суспільства, зниження рівня радикалізації соціальних настроїв і підвищення довіри між громадянами та владою. Загальносоціальні заходи покликані не лише запобігати кримінальному сепаратизму, а й усувати його соціальні передумови — дезінтеграцію суспільства, регіональні протиріччя, соціальну фрустрацію, низький рівень політичної культури.

Ця категорія заходів базується на власних принципах – превентивності, комплексності, гуманізму, законності, толерантності та міжкультурного діалогу – і реалізується за такими основними напрямками: 1) інформаційно-просвітницький та ідеологічний напрям, що передбачає розвиток незалежних медіа, інформаційних кампаній з формування державницьких цінностей, протидію дезінформації та пропаганді; 2) освітній і культурний напрям, який охоплює національно-патріотичне виховання, підтримку української мови та культури, інтеграцію мультикультурних ініціатив; 3) соціально-економічний розвиток регіонів, спрямований на подолання нерівності, створення робочих місць, розбудову інфраструктури й підвищення якості життя; 4) залучення громадян до управління державними справами, розвиток місцевого самоврядування, прозорість прийняття рішень; 5) підтримка культурної толерантності та мультикультурності, сприяння міжетнічному та міжрелігійному діалогу; 6) психосоціальна підтримка та реабілітація осіб, які

зазнали впливу радикальних рухів або збройних конфліктів; 7) зміцнення легітимності державної влади, утвердження принципів справедливості та верховенства права, як ключових чинників громадянської довіри.

Особливе значення на цьому рівні мають правові заходи загальносоціального характеру, які забезпечують закріплення демократичних принципів, гарантій прав і свобод людини, прозорості діяльності органів влади. Саме правова складова виступає інституційним підґрунтям для ефективної реалізації соціальних, культурних та ідеологічних механізмів протидії кримінальному сепаратизму.

3. Спеціально-кримінологічна протидія кримінальному сепаратизму виступає автономним рівнем загальної системи протидії злочинності. Вона має власну мету – створення дієвого правового оперативного бар'єра, який перешкоджатиме посяганням на територіальну цілісність і недоторканність України; принципи; чітко визначені суб'єкти реалізації; а також набір спеціалізованих заходів, що поєднують превенцію, розшуково-оперативну діяльність і кримінально-правове реагування.

Спеціалізовані державні органи (служби безпеки, прокуратура, Національна поліція, митні служби), органи юстиції та суди, місцева адміністрація, служби у справах внутрішньо переміщених осіб та соціального забезпечення, освітні й культурні інституції, а також організовані громадські структури та міжнародні партнери (за потреби).

Рекомендовані спеціально-кримінологічні заходи (окреслення найбільш ефективних): 1) законодавчі заходи (розробка та впровадження чітких кримінально-правових норм щодо діянь сепаратистського спрямування (корегування і унормування класифікації злочинів і санкцій); передбачення механізмів спеціального правового реагування на дії, що підривають територіальну цілісність (з урахуванням суспільно-політичного контексту та міжнародного права); 2) інститут втрати громадянства (запровадження інституту втрати громадянства у випадках, коли особа вчинила дії, що прямо спричинили посягання на територіальну цілісність держави; застереження:

будь-яка така норма повинна бути чітко нормована, застосовуватись у суворо визначених випадках, мати процесуальні гарантії (право на захист, судовий контроль) і відповідати міжнародним зобов'язанням України (зокрема, уникненню без-громадянства); 3) регіональне програмування протидії (розробка й фінансування цілеспрямованих програм на регіональному рівні (раннє виявлення радикалізації, робота з вразливими групами, економічні й соціальні ініціативи для зниження привабливості «сірої зони»); 4) розвідувально-оперативні заходи і аналітика (посилення спроможностей розвідки і кібер-моніторингу для виявлення зовнішніх та внутрішніх каналів впливу; аналітична координація для своєчасного прогнозування загроз; оперативне блокування фінансових потоків (АНБ/ФП); 5) кримінально-правове реагування (цілеспрямовані операції щодо нейтралізації організаторів і лідерів сепаратистських мереж; посилення кримінальної та процесуальної співпраці між відомствами; створення спеціалізованих слідчих груп для розслідування злочинів сепаратистського спрямування); 6) профілактика радикалізації та програми дерадикалізації (комплексні програми для осіб, залучених або під впливом (освіта, психологічна підтримка, соціальна реінтеграція); спеціальні програми для звільнених з незаконних формувань); 7) фінансово-економічні санкції та контроль (інструменти відсічі фінансування (замороження активів, санкції, посилена митна та фінансова перевірка), спрямовані на припинення надходжень до тіньових структур); 8) міжнародна та міжвідомча координація (налагодження обміну розвідувальною інформацією, правової допомоги та координації санкцій з партнерами; створення міжвідомчих штабів реагування у кризових регіонах).

Усі спеціально-кримінологічні заходи повинні містити чіткі процедури контролю, механізми судового оскарження та відповідальність посадовців за зловживання. Особлива увага — недопущенню дискримінації, неправомірного позбавлення громадянства або застосуванню крайніх заходів без належного судового розгляду.

4. Під індивідуальною протидією кримінальному сепаратизму слід розуміти сукупність цілеспрямованих заходів, спрямованих на виявлення, припинення та запобігання злочинній діяльності конкретних осіб, які безпосередньо беруть участь у сепаратистських проявах. Реалізація таких заходів ґрунтується на врахуванні особистісних характеристик правопорушника, його мотивів, ролі у злочинній діяльності, рівня суспільної небезпеки та ступеня залученості у кримінальне середовище.

Індивідуальна протидія має комплексний і адресний характер, що передбачає взаємодію правоохоронних, соціальних, психологічних і реінтеграційних механізмів. За своїм змістом вона включає кілька основних груп заходів: 1) оперативно-розшукові заходи (спостереження за особами, підозрюваними у сепаратистській діяльності; фіксація їхніх контактів і зв'язків; документування злочинних намірів та участі у підготовці протиправних дій; ці заходи мають превентивний характер і спрямовані на запобігання переходу від ідеологічної підтримки до активних дій); 2) кримінально-правові заходи (затримання, притягнення до кримінальної відповідальності, застосування запобіжних заходів, судовий розгляд і покарання відповідно до вимог КК України; їхнє завдання полягає у невідворотності покарання та усуненні активних учасників злочинних структур із суспільного простору); 3) індивідуальна профілактика (робота з особами, які демонструють сепаратистські або антидержавні настрої, але ще не вчинили кримінальних дій; до таких заходів належать попереджувальні бесіди, соціально-психологічне консультування, моніторинг середовища спілкування, спрямовані на зменшення ризику радикалізації); 4) реінтеграційні програми (заходи соціального повернення осіб, які брали участь у діяльності незаконних формувань, до законопослушного життя; реінтеграція передбачає психологічну підтримку, професійну перекваліфікацію, освітні програми, сприяння працевлаштуванню, а також постпенітенціарний контроль); 5) контрпропагандистський вплив (адресна робота з нейтралізації впливу ворожої пропаганди та дезінформації; сюди належать спростування фейкових повідомлень, інформаційна підтримка об'єктивних джерел, персоніфіковане роз'яснення суспільної небезпеки сепаратизму для окремих осіб чи груп).

Індивідуальний рівень протидії відіграє ключову роль у попередженні персоніфікованих ризиків залучення громадян до сепаратистських структур, а також у ресоціалізації осіб, які вже вчинили відповідні злочини. Саме поєднання правових, оперативних, психологічних і соціальних інструментів робить цей рівень найбільш гнучким і дієвим компонентом системи протидії кримінальному сепаратизму.

5. Спираючись на міжнародний та вітчизняний досвід нами пропонується запровадження Програми реінтеграції осіб, причетних до кримінального сепаратизму. При цьому, вона безумовно має індивідуальний характер з обов'язковим деталізованим планом. Запропонований приблизний/базовий індивідуальний план програми реінтеграції осіб, причетних до кримінального сепаратизму. Щодо накопичення інформації стосовно особистості, яка схильна до кримінального сепаратизму, документального супроводу заходів протидії відносно неї, нами пропонується макет оперативно-наглядової справи, яка покликана систематизувати діяльність суб'єктів протидії в цьому напрямку.

6. Держави та міжнародне співтовариство, усвідомлюючи складність і суперечливість феномену сепаратизму, зосереджують увагу на ключовій проблемі – трансформації політично-легітимних процесів самовизначення окремих народів, етнічних або соціальних груп у незаконні форми кримінального сепаратизму, що загрожують стабільності міжнародної системи, територіальній цілісності держав і безпеці регіонів.

У сучасних умовах міжнародна спільнота прагне збалансувати три фундаментальні цінності: захист конституційного ладу та територіальної цілісності держав; гарантування прав людини і народів на самовизначення; забезпечення міжнародного миру та безпеки.

Саме тому протидія кримінальному сепаратизму має подвійний вимір: з одного боку – це внутрішньодержавна компетенція, з іншого – сфера міжнародного співробітництва, що спирається на нормативно-правову базу міжнародного права.

Міжнародний механізм протидії кримінальному сепаратизму ґрунтується на таких ключових елементах: 1) міжнародно-правові документи системи ООН; 2) міжнародні конвенції, які встановлюють обов'язок держав криміналізувати фінансування сепаратистських та терористичних структур, забезпечувати контроль за фінансовими потоками й запобігати використанню «сірих зон» для відмивання коштів; 3) судова практика міжнародних і європейських інституцій, зокрема Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), який у своїх рішеннях сформулював підхід до відповідальності держав за підтримку або фінансування сепаратистських утворень, а також до меж допустимого обмеження прав людини в умовах захисту національної безпеки; 4) міжнародна співпраця у сфері безпеки.

Таким чином, міжнародний механізм протидії кримінальному сепаратизму являє собою багаторівневу систему, що поєднує нормативно-правові інструменти, інституційні механізми співпраці та практичні заходи безпеки. Його ефективність залежить від політичної волі держав, їхньої здатності імплементувати міжнародні норми у національне законодавство та узгодженості дій у сфері захисту територіальної цілісності й прав людини.

На прикладах протидії кримінальному сепаратизму в Азербайджані (вірменському сепаратизму в Нагорному Карабахі), Іспанії (сепаратистським рухам в Каталонії та Країні Басків) та Великобританії (сепаратизму Північної Ірландії) було продемонстровано дієвість національних механізмів протидії кримінальному сепаратизму, які в повному обсязі використовували існуючий досвід реалізації механізму протидії кримінальному сепаратизму в світі. Узагальнюючи цей досвід дійшли висновку про те, що серед заходів протидії кримінальному сепаратизму повинні домінувати заходи та методи ненасильницького характеру (політичний діалог та економічний розвиток регіонів). Щодо силових методів, то вони повинні носити другорядний, можливо навіть наголосити, допоміжний характер. Белфастська угода між урядом Великобританії та Ірландії, а також основними політичними партіями

Північної Ірландії, стала прикладом того, як компроміс, автономія, визнання ідентичності та міжнародне посередництво можуть зупинити тривалий етнополітичний конфлікт, який в свою чергу виступає як кримінальний сепаратизм.

ВИСНОВКИ

Отримані під час проведення дисертаційного дослідження результати вирішують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для подальшого розвитку й удосконалення кримінологічного аналізу та протидії кримінальному сепаратизму в Україні та дозволяють сформулювати певні положення, висновки й рекомендації основними з яких є такі.

1. Сепаратизм – це суспільне явище, що виражається у прагненні певної частини населення до відокремлення від існуючої держави або до набуття особливого статусу автономії. Його природа полягає у русі за політичне, територіальне чи культурно-релігійне відособлення від решти суспільства.

У кримінально-правовому аспекті сепаратизм набуває форми кримінального сепаратизму – тобто системи суспільно небезпечних діянь, що передбачені Кримінальним кодексом України та спрямовані на підрив територіальної цілісності, суверенітету або конституційного ладу держави. До таких діянь належать злочини, передбачені статтями 109 («Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»), 110 («Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»), 110-2 («Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України»), 111 («Державна зрада»), 436 («Пропаганда війни»), 437 («Злочин агресії») та 447 («Найманство») КК України. Сукупність цих норм формує правову базу боротьби з кримінальним сепаратизмом.

Під кримінальним сепаратизмом треба розуміти соціально-правове явище, яке виступає сукупністю кримінально-караних діянь і полягає в реалізації різноманітних форм поведінки, що містить в собі ознаки сепаратизму.

2. Кількісні показники злочинності дають змогу сформувати кримінологічне уявлення про кримінальний сепаратизм у його кількісному

вимірі. По-перше, такі показники дозволяють визначити динаміку, структуру та інтенсивність проявів цього явища в межах певного періоду. По-друге, рівень кримінального сепаратизму можна оцінювати за трьома основними компонентами – рівнем злочинів, рівнем злочинців та рівнем судимості. Кожен із цих показників конкретизується через відповідні коефіцієнти злочинної інтенсивності, злочинної активності та судимості, що відображають масштаби та соціальну небезпеку явища. Так, у 2024 році рівень кримінального сепаратизму становив 1813 кримінальних правопорушень. Максимального значення цей показник досяг у 2022 році, коли було зареєстровано 30484 кримінальних правопорушення, віднесених до кримінальних правопорушень сепаратистського спрямування. У середньому за період дослідження встановлено такі кількісні характеристики: коефіцієнт злочинної інтенсивності – 114 кримінальних правопорушень, пов'язаних із кримінальним сепаратизмом, на 1 млн населення; коефіцієнт злочинної активності – 7,8 осіб, що вчинили кримінальний сепаратизм, на 1 млн населення; коефіцієнт судимості – 4,3 засуджених за кримінальний сепаратизм на 1 млн населення. Такі показники свідчать про наявність стійкої кримінальної активності сепаратистського спрямування, що зберігає високий рівень суспільної небезпеки навіть у періоди зниження загальної злочинності.

Кримінальний сепаратизм як злочинне явище має власну структуру, що формується з кримінальних правопорушень, у змісті яких у тій чи іншій формі виявляється прагнення до відокремлення від держави частини її території чи населення. Такі діяння відображають політичну, організаційну або ідеологічну спрямованість на підриг територіальної цілісності, суверенітету та конституційного ладу України. Питома вага кримінального сепаратизму у загальній злочинності країни залишається відносно низькою – на рівні 0,8%, що свідчить про його спеціалізований характер і націленість переважно на політичну сферу суспільних відносин. У структурі кримінального сепаратизму найбільш поширеними є такі злочини: державна зрада – становить 58,5% від усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень сепаратистського характеру;

посягання на територіальну цілісність і недоторканність України – 33,6%. Разом, ці дві категорії охоплюють понад 90% усіх випадків кримінального сепаратизму, що свідчить про домінування злочинів, спрямованих безпосередньо проти основ національної безпеки та державного суверенітету.

Динаміка кримінального сепаратизму свідчить про тенденцію до поступового зростання кількості кримінальних правопорушень зазначеного спрямування, що в окремі часові періоди набуває характеру масштабного збільшення. Така ситуація обумовлена як загостренням суспільно-політичної ситуації в державі, так і активізацією зовнішніх факторів впливу, які сприяють поширенню сепаратистських настроїв серед певних груп населення. Зокрема, різке зростання рівня кримінального сепаратизму спостерігалось у роки, коли на території України відбувалися збройні конфлікти та спроби дестабілізації внутрішньополітичної ситуації. Після досягнення пікових значень, подальший розвиток ситуації характеризувався відносною стабілізацією показників, однак загальний рівень залишається підвищеним порівняно з довоєнним періодом. Таким чином, аналіз динаміки засвідчує, що кримінальний сепаратизм має хвилеподібний, але загалом висхідний характер, що відображає як реакцію суспільства на кризові політичні події, так і збереження соціальної бази для подібних правопорушень навіть у періоди активної протидії з боку держави.

3. Особистість кримінального сепаратиста з погляду соціально-демографічних ознак має виразно сформований соціальний портрет, що відображає особливості цього виду злочинності. За результатами узагальнення емпіричних даних, переважну частину осіб, які вчинили злочини сепаратистського характеру, становлять особи зрілого віку – 77%. Це свідчить про те, що кримінальний сепаратизм не є типовим для неповнолітніх чи молоді, а властивий особам із певним життєвим досвідом, професійним та соціальним статусом. За показником громадянства, 84% кримінальних сепаратистів є громадянами України, що вказує на внутрішнє походження більшості сепаратистських проявів, коли протиправна діяльність здійснюється громадянами держави, проти якої вона спрямована. Статевий розподіл

демонструє практично паритетне співвідношення чоловіків (53,4%) та жінок (46,6%), що відрізняє цей вид злочинності від більшості інших, де традиційно домінує чоловіча участь. Такий баланс пояснюється соціально-політичним характером кримінальних правопорушень, участь у яких можуть брати як чоловіки, так і жінки – зокрема, у пропагандистських, інформаційних чи організаційних формах діяльності. Рівень освіти також виступає суттєвим показником: 40% осіб, засуджених за кримінальний сепаратизм, мають вищу освіту. Це підтверджує, що зазначене явище нерідко пов'язане з ідеологічно мотивованими діями, які потребують певного рівня інтелектуального та організаційного потенціалу.

З точки зору соціально-рольових ознак, особистість кримінального сепаратиста є індивідом із деформованою соціальною ідентичністю, який не сприймає загальноприйняті норми суспільного співіснування та виконує ролі, що суперечать правовим і моральним засадам держави. По-перше, така особа не приймає офіційно закріплених соціальних ролей, зокрема ролей громадянина, патріота, законослухняного члена суспільства, що свідчить про кризу громадянської самоідентифікації. По-друге, вона виконує антисуспільні ролі – агітатора, організатора, пропагандиста, учасника незаконного формування або посібника у діяльності, спрямованій проти територіальної цілісності та суверенітету України. По-третє, така особистість перебуває під впливом групових норм, які суперечать загальнодержавним цінностям, що вказує на наявність групової або колективної детермінації девіантної поведінки. І, нарешті, по-четверте, кримінальний сепаратист легітимізує власну протиправну поведінку через систему альтернативних соціальних цінностей, що дозволяє йому виправдовувати дії, які у правовому полі кваліфікуються як злочини проти держави. Отже, соціально-рольовий аспект особистості кримінального сепаратиста свідчить про глибоку деформацію його соціальної свідомості, яка проявляється у відчуженні від базових суспільних цінностей і переорієнтації на антидержавні установки.

У межах кримінально-правових ознак особистості кримінального сепаратиста доцільно виокремити низку характеристик, які безпосередньо впливають на формування його кримінологічного портрету. На нашу думку, визначальними серед них є мотивація кримінально-протиправної поведінки, повторність злочинних проявів, а також вплив стану алкогольного чи наркотичного сп'яніння під час вчинення злочину. Мотивація кримінально-протиправної діяльності у більшості випадків має ідеологічний або політичний характер – вона ґрунтується на переконанні в «легітимності» дій, спрямованих проти державного суверенітету або на хибному уявленні про «справедливість» сепаратистських ідей. Разом із тим у частини осіб спостерігаються корисливі мотиви, зокрема прагнення отримати матеріальну вигоду чи соціальні переваги внаслідок підтримки антидержавних структур. Щодо повторності, то вона може проявлятися у систематичності протиправних дій – від участі в пропагандистських кампаніях до безпосередньої участі в незаконних збройних формуваннях. Це свідчить про закріплення девіантної установки та стійкість антисоціальної поведінки. Вплив стану алкогольного або наркотичного сп'яніння у частині випадків є додатковим криміногенним чинником, який знижує самоконтроль, підвищує імпульсивність дій і може посилювати схильність до агресивних або провокативних вчинків у контексті сепаратистської діяльності. Таким чином, сукупність цих кримінально-правових ознак дозволяє окреслити цілісний кримінологічний портрет кримінального сепаратиста – як особи, мотивованої ідеологічними або антидержавними переконаннями, схильної до повторних правопорушень і в окремих випадках — до поведінки в умовах зниженої соціальної саморегуляції.

Морально-психологічну складову кримінологічного портрету кримінального сепаратиста утворює комплекс деформацій у системі ціннісних орієнтацій, правосвідомості та емоційної регуляції поведінки. Така особа характеризується низьким рівнем правової культури, спотвореним уявленням про соціальну справедливість і зниженим відчуттям відповідальності перед державою та суспільством. Провідною рисою морально-психологічного типу

кримінального сепаратиста є наявність деформованих ціннісних орієнтацій, у межах яких антидержавні дії виправдовуються через ідеологічні, псевдопатріотичні або релігійно-мотивовані аргументи. Така особистість схильна до самовиправдання власних протиправних вчинків, сприймаючи їх не як злочин, а як «вищу моральну місію» або служіння власним переконанням. Крім того, кримінальний сепаратист часто проявляє емоційну нестійкість, підвищену сугестивність і залежність від групового впливу, що посилює схильність до радикальних дій. У більшості випадків такі особи не усвідомлюють у повному обсязі антидержавної суті власних дій, оскільки діють у межах внутрішньої системи переконань, яку сприймають як морально виправдану або навіть вищу за державні норми. Отже, морально-психологічний портрет кримінального сепаратиста характеризується високим рівнем когнітивного викривлення, ідеологічною раціоналізацією протиправної поведінки та внутрішнім конфліктом між соціальними і антисоціальними установками, що є підґрунтям для формування стійкої антидержавної позиції.

4. Кримінальний сепаратизм як соціально-правове явище формується під впливом сукупності факторів, що зумовлюють його виникнення, існування та подальший розвиток. Детермінанти цього виду злочинності мають комплексний характер і охоплюють як внутрішні процеси, так і зовнішні впливи, які формують соціальне середовище для поширення ідеології сепаратизму та реалізації відповідних протиправних дій. У межах кримінологічного аналізу зазначені фактори доцільно систематизувати за основними групами, що відображають їх зміст та механізм впливу на суспільні відносини. Зокрема, до них належать: соціально-економічні фактори, що пов'язані з рівнем соціальної нерівності, безробіттям, регіональними диспропорціями розвитку, кризовими явищами в економіці та суспільній сфері; політичні фактори, які охоплюють політичну нестабільність, зовнішні втручання, інформаційно-пропагандистський вплив, конфлікти політичних еліт, формування протестних і антидержавних настроїв; правові фактори, що обумовлені недостатньою ефективністю механізмів правозастосування,

прогалинами у регулюванні, низьким рівнем правової культури та довіри до державних інституцій; організаційно-управлінські фактори, які виявляються у недостатній координації діяльності державних органів, недоліках інформаційної безпеки, слабкості превентивних механізмів та неефективності протидії радикальним рухам. Таким чином, кримінальний сепаратизм є багатофакторним феноменом, детермінація якого зумовлена взаємодією соціальних, політичних та правових процесів, що визначає необхідність комплексного підходу до його профілактики та протидії.

5. Група соціально-економічних факторів містить в собі наступні: економічна нерівність та регіональний дисбаланс; соціальна маргіналізація та нерівність населення; корупція та криміналізація політики; наявність тіньових економічних схем та контрабанди в країні; зовнішній вплив і фінансування сепаратистсько налаштованої частини суспільства.

Одними з ключових чинників, що зумовлюють виникнення та поширення кримінального сепаратизму, виступають соціально-економічні диспропорції. Економічна нерівність та регіональні дисбаланси проявляються у значній різниці рівнів соціально-економічного розвитку між центральними і периферійними регіонами України. Це створює об'єктивні передумови для формування почуття соціальної несправедливості, економічної відчуженості та недовіри до державної влади серед населення окремих територій. Особливо відчутним є високий рівень безробіття, зокрема у промислових регіонах Донбасу, що зазнали значної деіндустріалізації та руйнації економічної інфраструктури. Втрата стабільних джерел доходу, скорочення робочих місць і соціальної підтримки з боку держави сприяють соціальній фрустрації населення та підвищують ризик радикалізації. Додатковим чинником виступає залежність окремих територій від «тіньової» або кримінальної економіки, де незаконні схеми господарювання стають важливим джерелом існування для значної частини населення. За таких умов антидержавні структури можуть використовувати економічну вразливість населення як інструмент впливу – через фінансові стимули, соціальні обіцянки або матеріальну підтримку в обмін

на лояльність до сепаратистських ідей. Таким чином, соціально-економічні детермінанти кримінального сепаратизму формують базовий ґрунт для виникнення протестних настроїв, які у поєднанні з політичними та інформаційними впливами можуть трансформуватися у протиправну діяльність антидержавного спрямування.

Соціальна маргіналізація та бідність в українському суспільстві створюють середовище підвищеної соціальної вразливості, у межах якого формується сприятливий ґрунт для поширення ідей сепаратизму та залучення громадян до протиправної діяльності. Таке середовище характеризується низьким рівнем соціальної інтеграції, обмеженими економічними можливостями та втратою довіри до державних інституцій. У подібних умовах особи стають більш сприйнятливими до деструктивних ідеологічних впливів. Пропаганда, що апелює до соціальної несправедливості, економічної нерівності чи регіональної дискримінації, знаходить відгук серед маргіналізованих верств населення, які шукають альтернативні джерела самореалізації та соціальної підтримки. Це значно полегшує процес вербування у кримінально-сепаратистські структури, що використовують соціальне невдоволення як інструмент мобілізації. Важливою складовою цього процесу є формування «сірої» економіки, яка забезпечує неформальні фінансові потоки для підтримки сепаратистських рухів і водночас стає економічною основою виживання для окремих територій. Такі неофіційні економічні відносини підривають авторитет держави, послаблюють контроль за грошовими потоками і створюють паралельні соціально-економічні системи, здатні підтримувати антидержавну діяльність. Отже, бідність та соціальна ізоляція не є прямими причинами кримінального сепаратизму, проте вони виступають ключовими каталізаторами його виникнення та підтримки, особливо коли ці процеси підсилюються зовнішнім втручанням, інформаційною пропагандою або кримінальними інтересами. Саме через соціально маргіналізовані групи відбувається поширення радикальних ідей, що набувають форми протиправної активності сепаратистського спрямування.

Важливою складовою детермінаційного комплексу кримінального сепаратизму є політичні чинники, серед яких особливе місце посідають корупція та криміналізація політики. Вони створюють умови, за яких державна влада втрачає довіру громадян, а політична система стає вразливою до внутрішніх і зовнішніх маніпуляцій. По-перше, корупційні практики формують у населення відчуття несправедливості та безсилля перед владою, що породжує зневіру у легітимності державних інститутів. У результаті частина громадян готова підтримати альтернативні форми влади, у тому числі ті, що мають сепаратистський або антидержавний характер. Такий процес утворює соціальний ефект, який сприяє делегітимізації центральної влади та підживлює протестні настрої. По-друге, криміналізація політики сприяє формуванню тіньових схем управління, що тісно переплітаються із «сірою» економікою. Це створює економічний ефект — виникає фінансова база, яку можуть використовувати сепаратистські угруповання для матеріального забезпечення своєї діяльності, зокрема через контрабанду, нелегальні поставки чи відмивання коштів. По-третє, зрощення кримінальних і політичних еліт формує політичний ефект, за якого окремі групи отримують прямий інтерес у збереженні або штучному підтриманні конфлікту як інструменту контролю над ресурсами, владними важелями чи потоками фінансування. Таким чином, політична корупція стає механізмом самовідтворення кримінального сепаратизму. Отже, корупція та криміналізація політики є не лише супутніми соціально-політичними явищами, а системним фактором, який безпосередньо підживлює та легітимує кримінальний сепаратизм в Україні. Вони створюють інституційний вакуум довіри, що полегшує діяльність антидержавних сил і перешкоджає ефективній реалізації державної політики у сфері національної безпеки.

Важливим чинником, який забезпечує життєздатність кримінального сепаратизму, виступає тіньова економіка та контрабандна діяльність, що формують його економічний фундамент. Саме ці процеси створюють ресурсну базу для фінансування протиправних структур, а також соціальну

зацікавленість частини населення у збереженні статусу «сірої зони». Тіньові економічні схеми включають нелегальні фінансові операції, ухилення від оподаткування, нелегальний видобуток корисних копалин, контрабанду товарів та зброї. У межах територій із низьким рівнем державного контролю такі схеми стають основним джерелом доходів для місцевого населення, бізнесу та злочинних угруповань. У результаті формується локальна економічна зацікавленість у підтриманні нестабільності, адже саме вона забезпечує існування прибуткових тіньових потоків. Крім того, контрабанда є важливим каналом забезпечення незаконних збройних формувань матеріальними ресурсами – зброєю, паливом, медикаментами, продуктами та грошима. Її функціонування неможливе без взаємодії кримінальних структур із представниками місцевої влади, митних та силових органів, що призводить до зрощення криміналу й політики та до утворення паралельних владних систем на місцях. Таким чином, контрабанда та тіньова економіка є не лише наслідком слабкості державного контролю, але й стратегічним інструментом підтримки сепаратистських рухів, який забезпечує їм соціальну легітимність, економічну стабільність і фінансову автономію. Це робить такі рухи соціально та економічно життєздатними, а їхнє викорінення можливим лише через комплексну економічну, антикорупційну та безпекову політику держави.

Одним із ключових соціально-економічних чинників існування кримінального сепаратизму в Україні є зовнішній вплив і фінансування, які забезпечують матеріальну, інформаційну та організаційну підтримку антидержавних утворень. Ці фактори створюють економічну та політичну залежність частини населення від зовнішніх ресурсів, що істотно підриває національну безпеку та внутрішню стійкість держави. Зовнішнє фінансування забезпечує ресурсну базу для діяльності незаконних збройних формувань, політичних структур і медіа, які поширюють сепаратистські наративи. Така підтримка надає видиму економічну стабільність утворенням, що діють поза правовим полем України, створюючи ілюзію їхньої життєздатності та «альтернативної легітимності». У результаті формується помилкове сприйняття

частиною населення таких структур як ефективнішої або «справедливішої» форми влади. Крім того, зовнішні грошові потоки формують систему соціально-економічної залежності, коли місцеве населення прив'язане до зовнішніх субсидій, гуманітарної допомоги чи «зарплат» від незаконних формувань. Це підсилює економічну ізоляцію регіонів і послаблює зв'язки з державними інститутами, сприяючи відтворенню тіньової економіки. У політичному вимірі зовнішнє втручання – насамперед з боку російської федерації – має на меті зробити конфлікт економічно життєздатним і політично вигідним. Таким чином, зовнішнє фінансування і вплив виступають не лише каталізатором, а й системоутворюючим фактором кримінального сепаратизму, який підтримує його існування навіть за умов внутрішнього ослаблення соціальної бази.

6. Політичні фактори відіграють визначальну роль у формуванні та підтриманні кримінального сепаратизму, оскільки саме вони створюють інституційні, ідеологічні та організаційні умови для його існування. В українських реаліях можна виокремити кілька ключових політичних чинників, що визначають динаміку цього явища.

Недостатня ефективність державного управління, нестабільність політичної системи та відсутність дієвих механізмів комунікації між владою і громадянами створюють вакуум легітимності, який активно використовують антидержавні сили. Такий стан породжує недовіру до центральної влади й сприяє формуванню у частини населення переконання у неспроможності держави забезпечити їхні базові інтереси.

У сучасному політичному процесі України спостерігається використання потенціалу кримінальних структур для досягнення політичних цілей – від фінансування виборчих кампаній до фізичного тиску на опонентів. Це зумовлює зрощення політики та криміналітету, що створює сприятливий ґрунт для інституційної легітимізації кримінального сепаратизму.

Вплив зовнішніх держав, передусім російської федерації, проявляється через фінансування, пропаганду, кібератаки, дипломатичний тиск і створення

проросійських політичних проєктів на території України. Така діяльність спрямована на підрив політичної єдності держави та формування контрольованих зон впливу.

У низці регіонів локальні політичні та економічні еліти мають власні інтереси у послабленні контролю центральної влади. Їхня зацікавленість у «напіваавтономному» статусі територій часто пов'язана з прагненням зберегти доступ до ресурсів і вплив на місцеві фінансові потоки. У таких умовах сепаратистські настрої можуть набувати формального політичного забарвлення, прикриваючись гаслами «місцевого самоврядування» або «економічної самостійності».

Інформаційний простір України залишається вразливим до зовнішніх і внутрішніх маніпуляцій. Через засоби масової інформації, соціальні мережі та псевдоаналітичні ресурси поширюються сепаратистські наративи, які формують альтернативну картину реальності й підривають довіру до держави. Це створює ідеологічне тло, необхідне для легітимації кримінального сепаратизму в очах частини населення.

Таким чином, політичні фактори виступають системоутворюючою групою детермінант кримінального сепаратизму, оскільки саме через них відбувається інституційне оформлення, легітимація та політичне прикриття антидержавних процесів. Їх взаємодія з соціально-економічними умовами робить феномен кримінального сепаратизму стійким і здатним до відтворення в межах політичної системи.

7. До кола правових детермінант кримінального сепаратизму належать чинники, пов'язані з недосконалістю нормативно-правової бази, неефективністю її реалізації та деформацією правосвідомості суб'єктів правовідносин. Саме сукупність цих проблем створює умови, за яких антидержавна діяльність може існувати або навіть знаходити формальне виправдання в межах правового поля. По-перше, суттєвою проблемою є необґрунтованість та суперечливість численних нормативно-правових актів, що проявляється у недосконалоості, конфліктності та дублюванні їх приписів.

Відсутність системності у правотворчому процесі зумовлює правову невизначеність, якою можуть користуватися як організатори, так і виконавці злочинів сепаратистського характеру. По-друге, в українській правозастосовній практиці спостерігається нестача ефективного механізму реалізації норм права. Наявність норм не завжди означає їх реальне виконання, що створює розрив між юридичною нормою та правовою реальністю. Цей розрив послаблює превентивну функцію кримінального законодавства і сприяє латентності злочинів сепаратистського спрямування. По-третє, суттєвим чинником виступають дефекти правосвідомості як громадян, так і представників професійної спільноти, задіяної у сфері національної безпеки та правопорядку. Правовий нігілізм, низький рівень довіри до судової системи і вибірковість правозастосування створюють передумови для толерування антидержавної поведінки.

Крім того, існує відставання норм права від реальних суспільних потреб, що спричиняє невідповідність між фактичними соціальними процесами та правовими механізмами їх регулювання. У результаті у сферу правових відносин потрапляють елементи конфліктності інтересів різних соціальних груп, що підсилює ризики колізій правових інтересів між державою та громадянами. Важливою детермінантою також є фінансово-економічна, організаційно-управлінська, кадрова та наукова незабезпеченість реалізації положень численних нормативно-правових актів. Через це навіть належним чином ухвалені закони часто залишаються декларативними, що послаблює їх реальний вплив на профілактику кримінального сепаратизму. Не менш значущим є існування криміногенних прогалин у законодавстві — неврегульованих аспектів діяльності, які можуть використовуватися для уникнення відповідальності або легалізації антидержавних дій. Окремо слід відзначити надмірну дискреційність службових осіб, що у поєднанні з низькою правовою культурою та відсутністю належного контролю детермінує корупційну складову кримінального сепаратизму. Саме зловживання владними повноваженнями створює середовище толерантності до правопорушень і

знижує ефективність державної протидії цьому явищу. Таким чином, правові фактори кримінального сепаратизму в Україні виявляються через недосконалість правового регулювання, деформацію правосвідомості та інституційну слабкість правозастосовних механізмів, що у сукупності знижує ефективність державної політики протидії антидержавним проявам.

Організаційно-управлінські фактори мають власне місце в системі детермінантів як злочинності взагалі, так і кримінального сепаратизму конкретно. Це по-перше. По-друге, організаційно-управлінські фактори мають власний характерний зміст і сутнісний характер, що об'єктивно виділяє їх серед інших обумовлюючих факторів. По-третє, кримінальний сепаратизм як злочинне явище має власний перелік організаційно-управлінських факторів, що його обумовлюють та дають можливість існувати і розвиватись в суспільстві.

8. Досліджуючи проблематику наукової розробленості питання протидії злочинності дійшли висновку в тому, що ми підтримуємо позицію науковців, які стверджують те, що протидія злочинності це поняття яке об'єднує в собі такі поняття як «боротьба зі злочинністю», «запобігання (профілактика) злочинів», «розкриття та розслідування злочинів» (оперативно-розшуковий і слідчий напрям). При цьому, воно виступає як узагальнюючий термін та визначається як система форм і методів впливу суспільства й держави на її (злочинності) детермінанти; сукупність заходів, що здійснюються спеціалізованими та іншими суб'єктами правоохоронної системи, яка, в свою чергу, входить уже як підсистема в систему забезпечення безпеки, й через неї реалізується соціальна функція охорони та забезпечення законності й правопорядку.

Кримінальний сепаратизм виступає та усвідомлюється в соціумі як явище, що має суспільно-небезпечний характер та потребує від держави та суспільства реалізації цілої низки заходів протидії. При цьому, ці заходи повинні бути реалізовані як на загальносоціальному, так і на спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівні.

9. Під загальносоціальними заходами протидії кримінальному сепаратизму треба розуміти певну сукупність дій, які покликані створити суспільний, культурний, політичний, інформаційний, ідеологічний простір в якому буде реалізовуватись процес зниження ризиків сепаратистської діяльності; формувати громадянську ідентичність; запроваджуватись протидія радикалізації настроїв суспільства; розвиватись та підвищуватись довіра між громадянами та владою. Дана категорія заходів має власні принципи та запроваджується за певними напрямками діяльності, а саме: інформаційно-просвітницький та ідеологічний; освітній та культурний; соціально-економічний розвиток регіонів; залучення громадян до управління державою та суспільством; культурна толерантність і мультикультурність; психосоціальна підтримка, реабілітація; легітимація влади, справедливість, верховенство права.

Особливе значення на даному рівні мають правові заходи загальносоціального характеру.

Спеціально-кримінологічна протидія кримінального сепаратизму виступає як окремий рівень загального процесу протидії, що має власну мету, принципи, суб'єкти та заходи протидії. Реалізація спеціально-кримінологічної протидії кримінальному сепаратизму покликана перетворитись на бар'єр на шляху посягання на територіальну цілісність і недоторканність України.

Серед цілої низки спеціально-кримінологічних заходів протидії кримінальному сепаратизму вважаємо за доцільне виділити найбільш ефективні, а саме: запровадження в Україні інституту втрати громадянства на підставі сепаратистських дій, що потягли за собою посягання на територіальну цілісність України; програмування протидії проявам сепаратизму на регіональному рівні; передбачення в КК України низки кримінально-правових норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за суспільно-небезпечні діяння, які пов'язані з сепаратизмом.

Під індивідуальною протидією кримінальному сепаратизму треба розуміти специфічні дії, спрямовані на виявлення, припинення та запобігання злочинній діяльності осіб, які безпосередньо беруть участь у сепаратистських

проявах, з урахуванням їхніх особистісних характеристик, мотивів, ролі у злочинній діяльності та рівня суспільної небезпеки. Дана сукупність специфічних заходів поділяється на певні групи, а саме: оперативно-розшукові (спостереження, фіксація контактів, документування злочинних намірів); кримінально-правові (затримання, притягнення до відповідальності, судове покарання, застосування запобіжних заходів); індивідуальна профілактика (бесіди, попередження, соціально-психологічна робота з особами, що демонструють сепаратистські настрої); реінтеграційні програми (робота з колишніми учасниками незаконних формувань для їх повернення до законопослушного життя) та контрпропагандистський вплив (адресне спростування фейків та ворожої пропаганди, які впливають на конкретні групи населення або осіб).

10. Держави та міжнародне співтовариство взагалі, усвідомлюючи головну проблему сепаратистських рухів, а саме – трансформацію політично-легітимних процесів самовизначення окремих прошарків населення держави або окремих регіонів у незаконний формат кримінального сепаратизму, намагаються збалансувати захист конституційного ладу, територіальної цілісності і прав людини.

Міжнародний механізм протидії кримінальному сепаратизму базується на відповідному міжнародно-правовому підґрунті, а саме: низці резолюцій та рамок ООН з протидії тероризму та бойовим угрупованням; міжнародні конвенції про фінансування тероризму/боротьбу з терористичним фінансуванням; судова практика міжнародних та європейських судів в питаннях захисту прав і свобод людини.

11. Спираючись на міжнародний та вітчизняний досвід нами пропонується запровадження Програми реінтеграції осіб, причетних до кримінального сепаратизму. При цьому, вона безумовно має індивідуальний характер з обов'язковим деталізованим планом. Запропонований приблизний/базовий індивідуальний план програми реінтеграції осіб, причетних до кримінального сепаратизму. Щодо накопичення інформації

стосовно особистості, яка схильна до кримінального сепаратизму, документального супроводу заходів протидії відносно неї, нами пропонується макет оперативно-наглядової справи, яка покликана систематизувати діяльність суб'єктів протидії в цьому напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стиранка М. Б. Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 “Право” / Стиранка Михайло Богданович. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 264 с.
2. Беркій Т. М. Кримінологічна характеристика та попередження сепаратизму в Україні: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 – Право / Беркій Тетяна Миколаївна. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 223 с.
3. Носач А. В. Кримінологічне забезпечення захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 : 081 – Право / Носач Андрій Володимирович; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2022. 418 с.
4. Маслова Н. М., Мунтян П. П. Сепаратизм у сучасному світі: суть, причини та регіональні різновиди // Стратегії інноваційного розвитку природничих дисциплін: досвід, проблеми та перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, 22 березня 2018 р.) / ред. кол. Н. А. Калініченко [та ін.]. Кропивницький, 2018. С. 218-228. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/476730cc-f4e5-49f5-b517-9dbc404b3dc4/content> (дата звернення: 21.12.2024).
5. Цебенко О. Феномен сепаратизму у сучасних міжнародних відносинах // Humanitarian vision. Вип. 3, № 1, 2017. С. 55-60. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/nov/6677/cebenko.pdf> (дата звернення: 21.08.2024).
6. Яремко Г. З. Система норм про посягання на територіальну цілісність і недоторканність України у кримінальному законі України. Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті судової реформи в Україні : матеріали науково-практичного семінару (м. Львів,

- Львівський державний університет внутрішніх справ, 15 червня 2018 року).
 Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 181 с.
7. Вітман К. М. Особливості процесу сепаратизації в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 19-28.
 8. Степико М. Т. Потенціальні загрози регіонального сепаратизму в Україні: аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень: сайт. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/potencialni-zagrozi-regionalnogo-separatizmu-v-ukraini> (дата звернення: 19.10.2024)
 9. Басараб М. М. Етнічний сепаратизм: іманентна конфліктність чи відповідь на загрози цінностям // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2011. Вип. 4. С. 296-307. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001118935> (дата звернення: 23.08.2024).
 10. Басараб М. М. Причини етнічного сепаратизму: актуальність для України // Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]. 2009. Вип. 44. С. 313-322. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2009_44_39 (дата звернення: 23.08.2024).
 11. Дівак В. В. Сепаратизм як соціально-політичне явище: сутність і причини виникнення. *Держава і право: збірник наукових праць*. 2008. Вип. 39. С. 690–695.
 12. Маслова Н. М., Мунтян П. П. Сепаратизм у сучасному світі: суть, причини та регіональні особливості // Стратегії інноваційного розвитку природничих дисциплін: досвід, проблеми та перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 22 березня 2018 р.) / гол. ред.. колегії Н.А. Калініченко; ЦДПУ. Кропивницький, 2018. С. 218-228.
 13. Стиранка М. Б. Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні: дис. ... д-ра. філософ.: 12.00.08. Львів, 2020. 264 с.

14. Snyder L. L. Global mini-nationalisms. Autonomy or Independence. Westport; Connecticut; London; England, 1982. Ibid. 326 p.
15. Дівак В. В. Сепаратизм як феномен сучасної політики. Політологічні та правові аспекти: монографія. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Логос, 2010. 223 с.
16. Федунь О., Шаран О. Дефініції сепаратизму у науковому дискурсі // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2020. Вип. 48. С. 127-136. URL: <file:///C:/Users/Asus/Downloads/11042-21620-1-PB.pdf> (дата звернення: 21.08.2024).
17. Цебенко О. Феномен сепаратизму у сучасних міжнародних відносинах // Humanitarian vision. Вип. 3, № 1, 2017. С. 55-60. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/nov/6677/cebenko.pdf> (дата звернення: 21.08.2024).
18. Словник іншомовних слів. За ред. О. С. Мельничука. Головна редакція Української Радянської енциклопедії Академії наук Української РСР, Київ, 1974, 775 с.
19. Словник української мови: [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1970-1980. Т. 9: С / ред. тому: І. С. Назарова [та ін.]. 1978. 916 с.
20. Бибик С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів. Тлумачення, словотворення та слововживання: близько 35000 слів і словосполучень. Харків: Фоліо, 2005. 623 с.
21. Юридична енциклопедія / ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.]; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 6: Т-Я, 2004. 768 с.
22. Велика сучасна енциклопедія. У 10 т. Т. 9. С-Т / уклад. А. С. Івченко. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. 352 с.
23. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / наук. редкол.: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові

України. Т. 3: Історія державного управління / наук. редкол. 3-го т.: А. М. Михненко [та ін.]. Київ: НАДУ, 2011. 787 с.

24. Орлов С. Сепаратизм. Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студ. ВНЗ I-IV рівнів акредитації / за наук. ред. д-ра політ. н. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. Львів : Новий Світ-2000, 2014. С. 596–597.

25. Дівак В. В. Сепаратизм як феномен сучасної політики. Політологічні та правові аспекти: монографія. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Логос, 2010. 223 с.

26. Степико М. Т. Потенціальні загрози регіонального сепаратизму в Україні: аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень: сайт. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/potencialni-zagrozi-regionalnogo-separatizmu-v-ukraini> (дата звернення: 19.10.2024)

27. Євтух В. Б. Етнічність: енциклопедичний довідник; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. Київ: Фенікс, 2012. 396 с.

28. Олішевська В. В. Сепаратизм: сутність, зміст, основні підходи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 5. С. 150-153.

29. Панібудьласка В. Етнополітичний сепаратизм – поняття, зміст, форми і природа. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2009. Вип. 44 (підсерія «Курасівські читання»). С. 306-313.

30. Рахмайлов В. В. Типологія та генеза сепаратизму в науковій літературі: до постановки проблеми // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2013. № 59–60. С. 303–310 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stapttp_2013_59-60_39 (дата звернення: 19.10.2024)

31. Співак І. В. Сепаратизм як один із чинників руйнації держави та міжнародно-правові засоби протидії йому // Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 5, том 2, 2020. С. 156-162.

32. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй.

URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml (дата звернення: 20.06.2025).

33. Співак І. В. Сепаратизм як один із чинників руйнації держави та міжнародно-правові засоби протидії йому. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 5, том 2, 2020. С. 156-162.

34. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 21.08.2024).

35. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 21.08.2024).

36. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 15.10.2021 № 685/2021 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 21.08.2024).

37. Про Концепцію державної мовної політики: Указ Президента України від 15.02.2010 № 161/2010 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text> (дата звернення: 21.08.2024).

38. Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на основи національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 22.02.2014 № 756-VII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756-VII#Text> (дата звернення: 21.08.2024).

39. Про прийняття за основу проекту Закону України про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію): Постанова Верховної Ради України від 22.07.2014 № 1598-VII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1598-18#Text> (дата звернення: 21.08.2024).

40. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 № 1682-VII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text> (дата звернення: 21.08.2024).

41. Батиргарєєва В. С., Нетеса Н. В. Щодо проблеми визначення кримінально караних форм сепаратизму. *Право і безпека*. 2014. № 1 (52). С. 65-70.

42. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму: Закон України від 19.06.2014 № 1533-VII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-18#Text> (дата звернення: 22.08.2024).

43. Стиранка М. Б. Караність сепаратизму за Кримінальним кодексом України // Європейські перспективи № 1, 2021. С. 139-144. URL: <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/139- Styranka.pdf> (дата звернення: 22.08.2024).

44. Стиранка М. Б. Кримінально-правові ознаки сепаратизму // Наше право. 2020, № 4. С. 176-180 URL: <https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/01/176- Styranka.pdf> (дата звернення: 22.08.2024).

45. Беркій Т. М. Кримінологічна характеристика засобів попередження сепаратизму // Підприємство, господарство і право. 2020. № 7, С. 300-304 URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/7/53.pdf> (дата звернення 21.07.2025)

46. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення: 21.08.2024).

47. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 21.08.2024).

48. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України; Стратегія від 14.09.2020 № 392/2020 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 21.08.2024).

49. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України; Стратегія від 25.03.2021 № 121/2021 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 21.08.2024).

50. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України; Стратегія від 26.08.2021 № 447/2021 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення: 21.08.2024).

51. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України; Стратегія від 14.09.2020 № 392/2020 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 21.08.2024).

52. Філоненко І. М., Ріпа В. М. Сучасні наукові підходи до вивчення сепаратизму // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2018. Вип. 8. Серія: Географічні науки. С. 142-149. URL: <file:///C:/Users/Asus/Downloads/94-Текст%20статті-337-1-10-20190404.pdf> (дата звернення: 11.01.2025).

53. Дівак В. В. Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 23.00.02. Київ, 2010. 222 с.

54. Романюк Н. І. Сепаратизм як суспільно-політичне явище сучасності // Актуальні проблеми країнознавчої науки: матеріали І Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 9–10 жовтня 2014 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. С. 81-86. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11127/1/Romaniuk%20N.%20I..pdf> (дата звернення: 11.01.2025).

55. Гладкова Є. О. Поняття, природа, види та форми кримінального сепаратизму // Вісник Кримінологічної асоціації України. 2024. № 1 (31). С. 560-576. URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/180/178> (дата звернення: 11.01.2025).

56. Сецесія (право) // Вікіпедія: віл. енцикл. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Сецесія_\(право\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Сецесія_(право)) (дата звернення: 11.01.2025).

57. Політологія [Текст]: підручник / за ред. М. Вегеша. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 556 с.

58. Стогова О. В. Сецесія територіальних утворень // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна «Питання

політології». 2014. № 1111. С. 46-52. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/52799/7/Stohova_setsessia_terytorialnyh_utvoren.pdf;jsessionid=8F933F774DF56CA7824B37B51CEEC286 (дата звернення: 11.01.2025).

59. Стогова О. В. Сецесія територіальних утворень // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна «Питання політології». 2014. № 1111. С. 46-52. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/52799/7/Stohova_setsessia_terytorialnyh_utvoren.pdf;jsessionid=8F933F774DF56CA7824B37B51CEEC286 (дата звернення: 11.01.2025).

60. Кравцова З. С. Конституційні моделі закріплення права на сецесію Ефіопії та Сент-кітс і Невіс // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія: Право. Випуск 33. Том 1. С. 70-74. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4800/1/КОНСТИТУЦІЙНІ%20МОДЕЛІ%20ЗАКРІПЛЕННЯ%20ПРАВА.pdf> (дата звернення: 11.01.2025).

61. Ключнік Р. Сепаратизм як світова мегатенденція сучасності // Політичний менеджмент. Український науковий журнал. 2011. № 6(51). С. 120–129 URL: <http://zgroup.com.ua/article.php?articleid=4921> (дата звернення: 11.01.2025).

62. Гладкова Є. О. Поняття, природа, види та форми кримінального сепаратизму // Вісник Кримінологічної асоціації України. 2024. № 1 (31). С. 560-576. URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/180/178> (дата звернення: 11.01.2025).

63. Дівак В. В. Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 23.00.02. Київ, 2010. 23 с.

64. Романюк Н. І. Сепаратизм як суспільно-політичне явище сучасності // Актуальні проблеми країнознавчої науки: матеріали І Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 9–10 жовтня 2014 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. С. 81-86. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11127/1/Romaniuk%20N.%20I..pdf> (дата звернення: 11.01.2025).

65. Горло Н. В. Іредентизм як форма радикальної етнополітичної поведінки. Науковий Вісник Ужгородського університету. Серія «Політологія. Соціологія. Філософія». 2014. Випуск 17. С. 142–147.

66. Горло Н. В. Функціональні та концептуальні моделі політики іредентизму : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / Запорізьк. нац. ун-т. Львівськ. нац. ун-т ім. І. Франка. Запоріжжя, Львів, 2019. 486 с.

67. Романюк Н. І. Сепаратизм як суспільно-політичне явище сучасності // Актуальні проблеми країнознавчої науки: матеріали I Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 9–10 жовтня 2014 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. С. 81-86. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11127/1/Romaniuk%20N.%20I..pdf> (дата звернення: 11.04.2025).

68. Енозіс // Вікіпедія: віл. енцикл. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Енозіс> (дата звернення 15.07.2025).

69. Романюк Н. І. Сепаратизм як суспільно-політичне явище сучасності // Актуальні проблеми країнознавчої науки: матеріали I Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 9–10 жовтня 2014 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. С. 81-86. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11127/1/Romaniuk%20N.%20I..pdf> (дата звернення: 18.05.2025).

70. Голуб'як Н. Р. Трансформація регіональної політики: інтерпретація понять. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2015. № 3 (31). С. 147-154.

71. Дорош У. М. До визначення поняття децентралізації влади // Ефективність державного управління. 2017. Вип. 3. С. 130-137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2017_3_16. (дата звернення: 11.05.2025).

72. Ведмідський О. В. Актуальні питання протидії сепаратизму в Україні // Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 63-65. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp->

<content/uploads/files/Structure/library/student/20161103.pdf> (дата звернення: 21.03.2025).

73. Голіна В. В. Предметна сутність злочинності // Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну; зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації України, професора О.М. Литвака (м. Харків, 23 квіт. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2020. С. 23-24.

74. Зелінський А.Ф. Кримінологія (курс лекцій). Харків: Прапор, 1996. 260с.

75. Седих П. В. Сепаратизм: сутність дефініції та проблеми кримінально-правової заборони в Україні // Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 1. С. 430-433. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2025/100.pdf (дата звернення: 21.07.2025).

76. Фіалка М. І. Показники злочинності (кількісні) // Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 284-287.

77. Кримінологія. Академічний курс. / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.

78. Носач А. В. Кримінологічний аналіз кількісних та якісних показників злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2022. 418 с.

79. Кримінологія. Академічний курс. / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.

80. Фіалка М. І. Показники злочинності (кількісні) // Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 284-287.

81. Шакур В. І. Аналіз злочинності: проблеми термінології // Нове українське право. 2023. №2. С. 154-162.

URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/470/421> (дата звернення: 20.11.2024).

82. Данильченко Ю. Б. Аналіз кримінологічний // Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 1: А-Л / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 67-69.

83. Фіалка М. І. Дослідження кримінологічне // Українська кримінологічна енциклопедія/за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнко/упоряд. О. М. Джу́жа, О. М. Литвинов. Харк. нац. ун-т внутр. справ, Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України. Харків – Київ: Золота миля, 2017. С. 190–191.

84. Фіалка М. І. Показники злочинності (якісні) // Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 287-289.

85. Кримінологія (Загальна частина) : навч. посіб. / [І. О. Бандурка, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2025. 616 с.

86. Стиранка М. Б. Караність сепаратизму за Кримінальним кодексом України // Європейські перспективи № 1, 2021. С. 139-144. URL: <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/139-Styranka.pdf> (дата звернення: 22.08.2024).

87. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: статистична інформація Офісу Генерального Прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 29.10.2024)

88. Фіалка М. І. Показники злочинності (якісні) // Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В. В. Сокурєнко

(голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 287-289.

89. Кримінологія (Загальна частина) : навч. посіб. / [І. О. Бандурка, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2025. 616 с.

90. Кримінологія. Академічний курс. / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.

91. Фіалка М. І. Показники злочинності (якісні) // Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 287-289.

92. Кримінологія: питання та відповіді / Кол. авторів: Авдєєв О.О., Васильєв А.А. та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Х. : Золота миля, 2015. 324 с.

93. Українська кримінологічна енциклопедія/за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнко/упоряд. О. М. Джу́жа, О. М. Литвинов. – Харків – Київ: Харк. нац. ун-т внутр. справ, Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля, 2017. 804 с.

94. Українська кримінологічна енциклопедія/за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнко/упоряд. О. М. Джу́жа, О. М. Литвинов. – Харків – Київ: Харк. нац. ун-т внутр. справ, Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля, 2017. 804 с.

95. Кримінологія. Академічний курс. / кол. авторів; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.

96. Колодяжний М. Г. «Ціна» злочинності // Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 813-817.

97. Українська кримінологічна енциклопедія/за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнко/упоряд. О. М. Джу́жа, О. М. Литвинов. – Харків – Київ: Харк.

нац. ун-т внутр. справ, Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля, 2017. 804 с.

98. Голіна В. В., Головкін Б. М. Особистість неповнолітнього злочинця: сучасний кримінологічний портрет (на матеріалах м. Харкова). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 1 (51). С. 42-53.

99. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник/за заг. ред. В. В. Голіни; І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.

100. Фіалка М.І. Кримінологічна характеристика та кримінологічний портрет особистості злочинця: сутність та співвідношення понять. *Вісник Кримінологічної асоціації України: зб. наук. пр.* Харків, 2019. № 2 (21). С. 162-171.

101. Фіалка М. І. До питання встановлення змісту дефініції «кримінологічний портрет» особистості злочинця // Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама: зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.) / МВС України; Нац. поліція України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінолог. асоціація України. Вінниця: ХНУВС, 2025. С. 376-378.

102. Звіт про склад засуджених: статистична інформація Судової влади України за період 2015-2024 роки // База даних «Судова статистика»/Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 21.12.2024).

103. Сєдих П. В. Особистість кримінального сепаратиста: аналіз окремих соціально-демографічних ознак // Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама: зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.) / МВС України; Нац. поліція України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінолог. асоціація України. Вінниця: ХНУВС, 2025. С. 353-359;

104. Фіалка М. І. Кримінологічні риси особи, яка вчиняє злочинне діяння, пов'язане з піддробкою документа та його використанням. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 10. С. 96–99.

105. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.11.2024).

106. Фіалка М.І. Кримінологічна характеристика та кримінологічний портрет особистості злочинця: сутність та співвідношення понять. *Вісник Кримінологічної асоціації України: зб. наук. пр.* Харків, 2019. № 2 (21). С. 162-171.

107. Беркій Т. М. Кримінологічна характеристика та попередження сепаратизму в Україні: дисер. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 – Право / Беркій Тетяна Миколаївна. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 223 с.

108. Аркуша Л. І., Федчун Н. О. Детермінація злочинності в Україні: навч.-метод. посібник; НУ «ОЮА». Одеса: Бондаренко М. О., 2023. 80 с.

109. Бойко А. М. Теорія детермінації економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2009. 337 с.

110. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності». *Теорія і практика правознавства*. 2014. № 1(5). С. 1-9.

111. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності». *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 274-280.

112. Денисов С. Ф. Детермінанти злочинності і моделі кримінологічної превенції злочинів молоді: монографія; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2010. 396 с.

113. Зелінський А. Ф., Оніка Л. П. Детермінація злочину: навч. посіб. Харків: УкрЮА, 1994. 52 с.

114. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: монографія. Івано-Франківськ, Львів: Держ. ун-т внутр. справ, Прикарпат. юрид. ін-т., 2007. 214 с
115. Нежурбіда С. І. Кримінологічне вчення про причинність злочинності: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 605 с.
116. Оболенцев В. Ф. Обґрунтування факторів злочинності на засадах системного підходу // Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 7. С. 369-371. URL: http://lsej.org.ua/7_2023/86.pdf (дата звернення: 29.08.2025).
117. Зелінський А. Ф., Оніка Л. П. Детермінація злочину: навч. посіб. Харків: УкрЮА, 1994. 52 с.
118. Орлов Ю. В. Дискурсивно-перцептивні механізми детермінації злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 176-184.
119. Орлов Ю. В. Дискурсивно-перцептивні механізми детермінації злочинності (закінчення статті). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 1 (20). С. 99-107.
120. Аркуша Л. І., Федчун Н. О. Детермінація злочинності в Україні: навч.-метод. посібник; НУ «ОЮА». Одеса: Бондаренко М. О., 2023. 80 с.
121. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності // Часопис Київського університету права. 2020. № 1, С. 274-280. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/301/286> (дата звернення: 19.05.2025).
122. Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 1: А-Л / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. 853 с.
123. Українська кримінологічна енциклопедія/за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнко/упоряд. О. М. Джу́жа, О. М. Литвинов. Харк. нац. ун-т внутр. справ, Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України. Харків – Київ: Золота миля, 2017. 804 с.

124. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник/за заг. ред. В. В. Голіни; І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; 2-ге вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.

125. Романюк Н. І. Сепаратизм як суспільно-політичне явище сучасності // Актуальні проблеми країнознавчої науки: матеріали І Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 9–10 жовтня 2014 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. С. 81-86.

126. Косілова О. І. Сепаратизм в Україні: передумови, причини, способи протидії та нормативно-правове регулювання протидії // Конституційно-правові академічні студії. № 4. 2017. С. 19-27.

127. Ведмідський О. В. Актуальні питання протидії сепаратизму в Україні // Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 63-65. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/20161103.pdf> (дата звернення: 29.08.2025).

128. Романюк Н. І. Сепаратизм як суспільно-політичне явище сучасності // Актуальні проблеми країнознавчої науки: матеріали І Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 9–10 жовтня 2014 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. С. 81-86. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11127/1/Romaniuk%20N.%20I..pdf> (дата звернення: 29.07.2025).

129. Ключник Р. М. Сепаратизм як світова мегатенденція сучасності // Політичний менеджмент. 2011. № 6. С. 120–128. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/kluchnyk_separatyzm.pdf (дата звернення: 19.08.2025).

130. Результати соціологічного дослідження «Громадяни України про безпеку: оцінки, загрози, шляхи вирішення проблем» 22 с. URL: https://razumkov.org.ua/upload/1412757450_file.pdf (дата звернення: 29.07.2025).

131. Папієв М. М. Соціальна політика та її вплив на доходи і рівень життя населення. Україна: аспект праці. 2004. № 7. С. 3-9.

132. Мельничук Ю. М. Значення регіонального управління в світовій економіці // Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 жовтня 2020 р. Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. С. 112-114.

133. Беркій Т. М. Кримінологічна характеристика та попередження сепаратизму в Україні: дисер. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 – Право / Беркій Тетяна Миколаївна. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 223 с.

134. Маргіналізація // Словник.UA: портал української мови та культури. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=маргіналізація> (дата звернення 15.09.2024)

135. Маргінал // Вікіпедія: віл. енцикл. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Маргінал> (дата звернення 15.09.2024).

136. Маргінальність // Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-63573> (дата звернення 15.09.2024).

137. Тимошенко В. І. Маргіналізація суспільства як криміногенний фактор // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 2 (14). С. 38-50. URL: https://lawjournal.com.ua/web/uploads/pdf/ЮчНАВС_2017_Том%207,%20№2_38-50.pdf (дата звернення: 20.09.2024).

138. Никоноров О. Історія розвитку сепаратизму в Донецькій області. URL : <https://dn.depo.ua/ukr/donetsk/istoriya-rozvitku-separatizmu-v-donetskiy-oblasti-28102015090000> (дата звернення: 29.08.2025).

139. Міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом: висновки для України: аналітична доповідь / О. О. Резнікова, А. О. Місюра, С. В. Дрьомов, К. Є. Войтовський. Київ: НІСД, 2016. 52 с.

140. Беркій Т. М. Кримінологічна характеристика та попередження сепаратизму в Україні: дисер. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 – Право /

Беркій Тетяна Миколаївна. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 223 с.

141. Додонов Р. О. Конфлікт на Сході України у дзеркалі соціальнофілософської рефлексії: монографія. Вінниця : ГЛОБУС-ПРЕС, 2016. 200 с.

142. Довбиш В. А. Чинники становлення сепаратизму в Україні: загальна характеристика. Ціннісний вимір політичної діяльності: сепаратизм як фактор політичної нестабільності: зб. наук. праць. Херсон: Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2015. 136 с.

143. Мозоль С.А., Левченко Ю.О. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування в умовах воєнного стану // Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2025. № 2. С. 859-864. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/128.pdf> (дата звернення: 19.05.2025).

144. Кримінологія (Загальна частина) : навч. посіб. / [І. О. Бандурка, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2025. 616 с.

145. Носач А. В. Захист державного суверенітету і територіальної цілісності України: кримінологічне дослідження: монографія. Харків: Панов, 2020. 372 с.

146. Самотуга А. В. Організована злочинність і сепаратизм // Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 89-92. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/20161103.pdf> (дата звернення: 29.08.2025).

147. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О.М. Литвинова. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.

148. Носач А. В. Система факторів детермінації злочинів проти державного суверенітету та територіальної цілісності України. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2019, Серія ПРАВО. Випуск 58. Том 2. С. 110-115.

149. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О.М. Литвинова. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.

150. Явір В. А. Основні прояви сепаратизму в сучасній Україні. *Держава і право*. 2014. № 64. С. 391–397.

151. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13.12.2022 № 2827-IX // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 22.05.2025)

152. Радченко О. І. Щодо співвідношення принципу територіальної цілісності держав з принципом самовизначення народів і націй // Актуальні проблеми міжнародного права: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10 бер. 2023 року)/ Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2023. С. 90-93. URL: https://law.karazin.ua/resources/doks2021/nauka/repozitary/Aktualni_problemy_mizhnarodnoho_prava_matkonf_10-03-2023.pdf (дата звернення: 09.08.2025).

153. Ключник Р. М. Сепаратизм як світова мегатенденція сучасності // Політичний менеджмент. 2011. № 6. С. 120–128. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/kluchnyk_separatyzm.pdf (дата звернення: 25.08.2025).

154. Носач А. В. Система факторів детермінації злочинів проти державного суверенітету та територіальної цілісності України. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2019, Серія ПРАВО. Випуск 58. Том 2. С. 110-115.

155. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О.М. Литвинова. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.

156. Синявська, О. Ю. Організаційно-управлінські фактори в системі факторів сприяння існуванню та поширенню корупції в Україні // Актуальні проблеми адміністративно-правової науки (до 95-річчя з дня народження

Р. С. Павловського): матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 верес. 2019 р.). Харків: Видав. дім «Гельветика», 2019. С. 135-138.

157. Пахнін М. Л. Характеристика окремих організаційно-управлінських факторів криміналізації засобів масової інформації в Україні // Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 352-355. URL: http://lsei.org.ua/6_2022/78.pdf (дата звернення: 05.04.2025).

158. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія. Харків: ХНУВС, 2011. 308 с.

159. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності: монографія. Харків: НікаНова, 2012. 318 с.

160. Бандурка О. М. Протидія злочинності як форма захисту прав і свобод людини // Європейські перспективи, 2016. № 2. С. 5-8. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3c340506-5d97-4884-b1d0-b711fb61a94a/content> (дата звернення: 29.08.2025).

161. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. Юрид. Акад. України, 2011. 120с.

162. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. 284 с.

163. Голіна В. В. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні / В. В. Голіна, С. Ю. Лукашевич, М. Г. Колодяжний; за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2012. 304 с.

164. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Харків: Право, 2011. 440 с.

165. Даньшин І. Кримінологічне планування заходів протидії злочинності та її прогнозування. *Вісник Академії правових наук України*. Харків: Право, 2004. №4 (39). С. 145-152.

166. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2010. 432 с.

167. Литвинов О. М., Бандурка О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія. Харків: ХНУВС, 2011. 308 с.

168. Литвинов О. М., Бандурка О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності: монографія. Харків: НікаНова, 2012. 318 с.

169. Литвинов О. М. Стратегія протидії злочинності // Вісник асоціації кримінального права України, 2013, № 1 (1). С. 377-387 URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c6761ef7-5f9c-48cb-b103-01a40ead35ac/content> (дата звернення: 19.03.2025).

170. Кальман О.Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 432 с.

171. Кальман О.Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків: Гімназія, 2003. 352 с.

172. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. 284 с.

173. Колодяжний М. Т. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні / В. В. Голіна, С. Ю. Лукашевич, М. Г. Колодяжний ; за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2012. 304 с.

174. Лукашевич С. Ю. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні / В. В. Голіна,

С. Ю. Лукашевич, М. Г. Колодяжний ; за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2012. 304 с.

175. Оболенцев В. Ф. Системний аналіз та моделювання системи запобігання злочинності в Україні: монографія. Харків: Юрайт, 2021. 192 с.

176. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності): дис. ... док. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 318 с.

177. Джу́жа О. Аналіз як складова прогнозування та програмування заходів протидії злочинності в регіоні // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. Т 7. № 2. С. 13-23
URL: https://lawjournal.com.ua/uk/journals/tom-7-2-2017/analiz-yak-skladova-prognozuвання-ta-programuvannya-zakhodiv-protidiyi-zlochinnosti-v-regioni?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 29.08.2025).

178. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: в 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 2007. 712 с.

179. Черне́й В. В. Правове та організаційне забезпечення протидії злочинам у сфері державних фінансів // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2014. № 2. С. 3-14.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2014_2_3. (дата звернення: 29.08.2025).

180. Черне́й В. В. Актуальні проблеми запобігання злочинам на ринку небанківських фінансових послуг в Україні // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2014. № 1. С. 3-13.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2014_1_3. (дата звернення: 29.08.2025).

181. Хавронюк М. І. Кримінально-правові засоби протидії організованій злочинній діяльності: досвід зарубіжних країн і законодавчі пропозиції для України // Кримінальне право України. 2006. № 1. С. 84–98.
URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/Zurnal/KPU_2006_1.pdf (дата звернення: 29.08.2025).

182. Туляков В. О. Профілактика насильства в сім'ї: проблеми і перспективи // Актуальні проблеми держави і права. 2003. № 18. С. 764-769.

URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b14531b7-9da1-42fc-a6aa-75887d28aa3c/content> (дата звернення: 17.09.2025).

183. Туляков В. О. Соціальна функція кримінального права у світі безладу. *Право України*. 2017. № 2. С. 75-83.

URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001431091> (дата звернення: 17.09.2025).

184. Литвинов О. М. Протидія злочинності (поняття і система) // Українська кримінологічна енциклопедія/за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнко/упоряд. О. М. Джу́жа, О. М. Литвинов. Харк. нац. ун-т внутр. справ, Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України. Харків – Київ: Золота миля, 2017. С. 562.

185. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія. МВС України, Харків. ун-т внутр. спрв. Харків: ХНУВС, 2011. 308 с.

186. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Вид-во Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2008. 446 с.

187. Гладкова Є. О. Протидія злочинності // Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 384-385.

188. Зелінський А. Ф. Кримінологія: навч. посіб. Харків: Рубікон, 2000. 240 с.

189. Кримінологія. Академічний курс. / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.

190. Копотун І. М., Місюра А. М. Методи протидії сепаратизму. *Публічне право*. № 3 (27), 2017. С. 167-171.

191. Голіна В. В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 3. С. 206-214.

192. Гладкова Є. О. Протидія злочинності (система) // Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 387-389.
193. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
194. Остапенко Я. С. Загальносоціальні заходи запобігання службового підроблення. *Наше право*. 2015. № 6. С. 107-112.
195. Ліховіцький Я. О. Запобігання злочинності (кримінальним правопорушенням) у сфері охоронної діяльності // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО, 2024. Випуск 84: Ч. 3. С. 322-328. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/51-1.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
196. Явір В. Основні прояви сепаратизму в сучасній Україні. *Держава і право*. 2014. № 64. С. 391–397.
197. Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативноправових актів і їх проектів: науково-методичне забезпечення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ю. В. Орлов. К., 2010. – 237 с.
198. Беркій Т. М. Кримінологічна характеристика та попередження сепаратизму в Україні: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 – Право / Беркій Тетяна Миколаївна. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 223 с.
199. Носач А. В. Кримінологічне забезпечення захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 : 081 – Право / Носач Андрій Володимирович; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2022. 418 с.
200. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: [Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів] /за заг. ред. І. М. Даньшина; І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодєд. Харків: Право, 2003. 352 с.

201. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник/за заг. ред. В. В. Голіни; І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.

202. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія та практика: У 3 кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

203. Кримінологія (Загальна частина): навч. посіб. / [І. О. Бандурка, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2025. 616 с.

204. Ліховіцький Я. О. Запобігання злочинності (кримінальним правопорушенням) у сфері охоронної діяльності // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО, 2024. Випуск 84: Ч. 3. С. 322-328. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/51-1.pdf> (дата звернення: 11.07.2025).

205. Бугера О. І. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності з використанням мережі інтернет // Підприємництво, господарство і право. 2018. № 8. С. 186-190. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/8/36.pdf> (дата звернення: 11.07.2025).

206. Кікалішвілі М. В. Спеціально-кримінологічна профілактика корупційних злочинів // Південноукраїнський правничий часопис. 2019. № 3. С. 66-69. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/3/18.pdf> (дата звернення: 11.07.2025).

207. Носач А. В. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинам проти державного суверенітету та територіальної цілісності України // Держава та регіони. Серія: Право. 2019. № 2 (64). С. 107-112. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2019/21.pdf

208. Місюра А. О. Міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом: висновки для України // Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи:

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 200-203. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/20161103.pdf>

209. Носач А. В. Захист державного суверенітету і територіальної цілісності України: кримінологічне дослідження: монографія. Харків: Панов, 2020. 372 с.

210. Європейська конвенція про громадянство: Конвенція Ради Європи від 06.11.1997 ETS № 166// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004#Text (дата звернення: 26.08.2025).

211. Дрьомов С. В. Позбавлення громадянства України як засіб протидії сепаратизму // Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 66-69. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/20161103.pdf> (дата звернення: 17.09.2025).

212. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: 26.08.2025).

213. Титаренко О. О. Стан програмування протидії проявам тероризму та сепаратизму на регіональному рівні (за результатами вибіркового аналізу окремих регіональних правоохоронних програм) // Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 169-174. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp->

<content/uploads/files/Structure/library/student/20161103.pdf> (дата звернення: 17.09.2025).

214. Гладкова Є. О. Протидія злочинності (система) // Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 387-389.

215. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: ІнЮре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

216. Марієнко А. О. Індивідуальне запобігання злочинам органами внутрішніх справ у системі протидії злочинності: сучасний стан проблеми // Національний юридичний журнал: теорія і практика. Серпень 2014, С. 192-197. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/4/35.pdf> (дата звернення: 17.09.2025).

217. Кримінологія. Академічний курс. / кол. авторів; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.

218. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 26.08.2025).

219. Програми реінтеграції ветеранів IREX. URL: <https://veteran-reintegration.in.ua/> (дата звернення: 17.09.2025).

220. Про медіацію: закон України від 16.11.2021 № 1875-ІХ // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 26.08.2025).

221. Міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом: висновки для України : аналіт. доп. / О. О. Резнікова, А. О. Місюра, С. В. Дрьомов, К. Є. Войтовський. Київ: НІСД, 2016. 52 с.

URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-01/Separatism_druk-8a53a.pdf (дата звернення: 17.09.2025).

222. Лисянський П., Ястребова В. Специфіка сучасних проявів сепаратизму в світі. «Регіональні студії»: науковий журнал. 2023. №32. С. 115-122. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.32.18> (дата звернення: 17.09.2025).

223. Ozhohan A., Stratulat N., Lysianskyi P., Yurkovska M., Zaluzhna O. The Impact of Political Lobbying on the Aggravation of Language Conflicts in the Era of Globalization. CuestionesPolíticas. 2022. Vol. 40, Issue 75.P. 431-456. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4075.27> (дата звернення: 17.09.2025).

224. Шаран О. В. Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у державах Європи: дис. ... д-ра філос. за спец. 052 Політологія. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2021. 270 с.

225. Security Council resolution 1373 (2001) [on threats to international peace and security caused by terrorist acts]
URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unsc/2001/en/12519> (дата звернення: 17.09.2025).

226. Про заходи щодо виконання резолюції Ради Безпеки ООН від 28 вересня 2001 р. № 1373: постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2001 року № 1800 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1800-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.02.2025).

227. Resolution 2178 (2014): UN, Security Council. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/2178%20\(2014\)](https://docs.un.org/en/S/RES/2178%20(2014)) (дата звернення: 16.02.2025).

228. Resolution 2462 (2019): UN, Security Council. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/2462\(2019\)](https://docs.un.org/en/S/RES/2462(2019)) (дата звернення: 16.02.2025).

229. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 68/262. Territorial integrity of Ukraine. URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262 (дата звернення: 17.09.2025).

230. Федунь О, Шаран О Діяльність Організації Об'єднаних Націй щодо протидії сепаратизму в європейських державах // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2020. Випуск 30. С. 212-219. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/30_2020/31.pdf (дата звернення: 19.08.2025).

231. Resolution adopted by the Security Council on 10 June 1999 1244. URL: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/old_dnn/Res1244ENG.pdf (дата звернення: 17.08.2025).

232. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму: конвенція ООН від 08.12.1999 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text (дата звернення: 18.03.2025).

233. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом: конвенція ООН від 15.12.1997 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_374#Text (дата звернення: 18.03.2025).

234. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: конвенція ООН від 15.11.2000 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 18.03.2025).

235. Дроздов О. М., Ковтун В. В. Люблянсько-Гаазька конвенція: *nudum jus* в сфері міжнародного співробітництва чи довгоочікуваний глобальний прорив? // Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 11. С. 628-642. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2023/155.pdf (дата звернення: 20.03.2025).

236. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.11.2024).

237. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi: Məcəllə Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 30 dekabr tarixli 787-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmişdir. URL: https://e-qanun.az/framework/46947#_Toc89058529 (дата звернення: 02.11.2024).

238. Separatizmə daha bir cəza – ərazi bütövlüyümüzə qarşı simvollara görə cinayət məsuliyyəti: Musavat: Onlayn ictimai-siyasi qəzet. URL: https://musavat.com/news/news/bakida-yeni-deleduz-peyda-olub-masinlari-goturub-metalloma-verir_1119267.html (дата звернення: 02.11.2024).

239. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi: Məcəllə Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 30 dekabr tarixli 787-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmişdir. URL: https://e-qanun.az/framework/46947#_Toc89058529 (дата звернення: 02.11.2024).

240. Constitución Española: Cortes Generales «BOE» núm. 311, de 29 de diciembre de 1978 Referencia: BOE-A-1978-31229. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/16338> (дата звернення: 17.09.2025).

241. Constitución Española: Cortes Generales «BOE» núm. 311, de 29 de diciembre de 1978 Referencia: BOE-A-1978-31229. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/16338> (дата звернення: 17.09.2025).

242. Устав автономії Каталонії. URL: <https://www.parlament.cat/document/cataleg/150268.pdf> (дата звернення: 17.09.2025).

243. Constitución Española: Cortes Generales «BOE» núm. 311, de 29 de diciembre de 1978 Referencia: BOE-A-1978-31229. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/16338> (дата звернення: 17.09.2025).

244. Верховний суд Іспанії взяв на себе розгляд справ Пучдемона і екс-міністрів. Європейська правда від 24 листопада 2017 року.

URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/11/24/7074161> (дата звернення: 27.09.2025).

245. ЕТА. // Вікіпедія: віл. енцикл.
URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/ETA> (дата звернення: 17.09.2025)

246. Грубов В. М. Національно-особливе у практиці протидії сепаратизму у Великобританії. *Держава і право*. Випуск 85. Ч. 2. С. 393-410.

247. Шаран О. В. Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у державах Європи: дис. ... д-ра філос. за спец. 052 Політологія. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2021. 270 с.

248. Семенченко О. Британський прем'єр: вбивству цивільних у «Криваву неділю» в Ірландії нема виправдань // Радіо Свобода. 16.07.2010.
URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2073727.html> (дата звернення: 17.09.2025)

249. Шекета М. М. Ірландія та Каталонія: сепаратистська симетрія в Європі: дисер. ... д-ра філософії за спеціальністю 052 Політологія. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2023. 256 с.

250. Sharp P. When New Meets Old: Irish Diplomacy, Northern Ireland and the Peace Process. International Studies Association. March 14–18, 2000
URL: <https://ciaotest.cc.columbia.edu/isa/shp01/#:~:text=Note%201%3A> (дата звернення: 17.09.2025)

251. Марусинець М. М. Роль дипломатії республіки Ірландія у врегулюванні конфлікту в Північній Ірландії та її трансформація в умовах викликів брекзиту // Регіональні студії, 2024. № 39. С. 114-123.
URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c050d5b1-1d7d-4f68-a3db-1bdc15e70bbc/content> (дата звернення: 17.09.2025)

252. McDermott S. The Dimensions of Irish Government Involvement in the Pursuit of a Settlement of the Northern Ireland Conflict. *Irish Political Studies*. 2014. Vol. 29(1). P. 98–115. URL: <https://doi.org/10.1080/07907184.2013.875000> (дата звернення: 17.09.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. декана гуманітарно-правового
факультету канд. філос. наук, доцент

Світлана ШИРОКА
«16» жовтня 2025 р.

А К Т

впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача вищої освіти ступеня доктора філософії Сєдих Петра Васильовича на тему «Кримінологічний аналіз та протидія кримінальному сепаратизму в Україні» зі спеціальності 081 Право в освітній процес Національного аерокосмічного університету «Харківського авіаційний інститут»

Комісія у складі:

- 1) завідувача кафедри, д.ю.н., проф. Павликівського Віталія Івановича;
- 2) професора кафедри, к. ю. н., доцента Лукашевича Сергія Юрійовича;
- 3) професора кафедри, к.ю.н., доцента Фіалки Михайла Ігоревича.

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження здобувача Сєдих Петра Васильовича на тему «Кримінологічний аналіз та протидія кримінальному сепаратизму в Україні» використовуються співробітниками кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут» при підготовці та проведенні лекцій, семінарських та практичних занять з навчальних дисциплін «Кримінологія», «Кримінальне право», а також похідних від них спеціальних курсів, зокрема «Протидія злочинності», «Актуальні проблеми правозастосування та правової професії».

Дисертація Сєдих Петра Васильовича є одним з перших в Україні комплексних самостійних кваліфікаційних наукових досліджень проблем кримінологічного аналізу та протидії кримінальному сепаратизму, в результаті якого сформульовано низку нових наукових положень і висновків, запропонованих автором особисто.

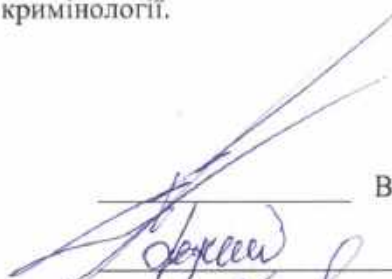
Зокрема, здобувачем під критичним кутом розглянуто визначення змісту кримінального сепаратизму. Сформульоване власне розуміння кримінального сепаратизму як соціально-правове явище, що виступає як сукупність

кримінально-караних діянь і полягає в реалізації різноманітних форм поведінки, які містять в собі ознаки сепаратизму. Надана комплексна кримінологічна характеристика кількісних та якісних показників кримінального сепаратизму в період з 2013 року по 2024 рік. На підставі кримінологічної характеристики особистості злочинця, який реалізує кримінально-протиправні діяння, що мають сепаратистське забарвлення, сформульовано його кримінологічний портрет кримінального сепаратиста. Обґрунтовано необхідність вдосконалення кримінально-правової структури кримінального сепаратизму з урахуванням сукупності таких кримінально-правових норм, що передбачені в ст.ст. 109, 110, 110-2, 111, 436, 437, 447 КК України та системи факторів, що обумовлюють сепаратизм в Україні, шляхом включення до неї факторів правового порядку. Аналіз показників вимірювання кримінального сепаратизму дозволив автору проаналізувати заходи протидії даному явищу на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівні та спираючись на міжнародний досвід протидії сепаратизму розробити власні пропозиції з питань вдосконалення заходів протидії та розширення їх кола.

Таким чином, отримані під час проведення дисертаційного дослідження результати вирішують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для подальшого розвитку й удосконалення заходів протидії кримінальному сепаратизму в Україні як кримінально-протиправному явищу.

Комісія констатує, що сформульовані в дисертаційному дослідженні Седих Петра Васильовича висновки, а також запропоновані доповнення і зміни до системи протидії кримінальному сепаратизму можуть бути використані для підготовки навчальної, науково-практичної та методичної літератури з кримінального права та кримінології.

Члени комісії:

	Віталій ПАВЛИКІВСЬКИЙ
	Сергій ЛУКАШЕВИЧ
	Михайло ФІАЛКА

« 16 » лютого 2025 р.

Додаток Б

Класифікація ефективних заходів загальносоціальної протидії кримінальному сепаратизму, які можуть застосовуватись або вже застосовуються в Україні (з прикладами та зауваженнями)

Напрямок загальносоціальної протидії	Мета/завдання заходу протидії	Заходи протидії	Коментарі та можливі ризики заходу протидії
1	2	3	4
Інформаційно-просвітницький та ідеологічний	Формування проукраїнської ідентичності, критичне ставлення до сепаратизму, просвіта громадян	Медійні кампанії (ТВ, радіо, інтернет) на користь єдності країни. Поширення матеріалів про історію, культуру, мову України. Протидія дезінформації, фейкам та пропаганді. Підтримка громадських журналістів, незалежних медіа.	Важливо: баланс із свободою слова. Надмірна пропаганда може породжувати спротив або критику.
Освітній та культурний	Формування в українському суспільстві критичного мислення, інклюзивної ідентичності, поваги до розмаїття націй, народностей та регіонів країни	Вивчення мов, історії регіонів, інтеграція локальних культур у систему освіти в навчальних закладах та закладах культури. Обміни інформацією, досвідом та методиками навчання між освітніми закладами, особливо загальноосвітніми школами, в різних регіонах країни.	Існування високого рівня чутливості до місцевих особливостей, щоб не створювати так зване «нав'язування» власних позицій з центру.

Напрямок загальносоціальної протидії	Мета/завдання заходу протидії	Заходи протидії	Коментарі та можливі ризики заходу протидії
1	2	3	4
		Організація та діяльність молодіжних таборів, культурних фестивалів, мистецьких проєктів, які об'єднують суспільство як єдиний організм. Запровадження на всій території країни освітніх програм з громадянсько-правової культури в українському суспільстві.	
Соціально-економічний розвиток регіонів	Зменшити соціальне невдоволення, економічні нерівності, які можуть стимулювати підтримку сепаратизму	Збільшення інвестицій в інфраструктуру, транспорт та зв'язок окремих регіонів, з метою зміцнення ланцюг «регіон – центр». Створення робочих місць, підтримка малого й середнього бізнесу як в масштабах всієї країни, так і в масштабах окремих регіонів. Активне запровадження програм регіонального розвитку (гранти, субсидії). Забезпечення доступу до базових послуг (медицина, освіта,	Треба завжди мати на увазі той факт, що часто потребує великих ресурсів, може бути використано нечесними політиками або корупційними схемами.

Напрямок загальносоціальної протидії	Мета/завдання заходу протидії	Заходи протидії	Коментарі та можливі ризики заходу протидії
1	2	3	4
Залучення громадян до управління державою та суспільством (інклюзивність)	Підвищити довіру населення до влади, зробити громадян співучасниками протидії сепаратизму	інтернет) в усіх регіонах країни. Системна організація форумів діалогу та різноманітних громадських слухань. Суцільна підтримка громадських організацій та ініціатив, що спрямовані на підтримку територіальної цілісності країни та недопущення сепаратистських настроїв в українському суспільстві. Максимальне запровадження механізмів контролю з боку громадян (звітність, відкриті бюджети) за діяльністю державної влади. Активне залучення регіональних політичних та громадських лідерів, інтелігенції до процесів розвитку як країни взагалі, так і окремих регіонів конкретно.	Процеси треба робити прозорими, щоб уникнути явного контролю чи інструменталізації громадян.
Культурна толерантність і мультикультурність	Зменшити напруження між етнічними, мовними, релігійними групами	Організовувати, підтримувати та проводити заходи, які презентують культуру різних регіонів/меншин.	Треба утримувати відповідний баланс: не допустити, щоб це

Напрямок загальносоціальної протидії	Мета/завдання заходу протидії	Заходи протидії	Коментарі та можливі ризики заходу протидії
1	2	3	4
		Підтримка політики двомовності (в межах законодавства), збільшення перекладних послуг в загальному житті суспільства. Створювати та розвивати доступні платформи для міжетнічного діалогу.	сприймалось як «асиміляція» чи «примус».
Психосоціальна підтримка, реабілітація	Зменшити психосоціальні травми, ворожнечу, полегшити повернення до нормального життя	Активне запровадження в країні програм психологічної допомоги постраждалим від кримінального сепаратизму. Підтримка медійних чи суспільних ініціатив щодо міжнаціонального, міжрелігійного, міжідеологічного примирення окремих прошарків українського суспільства. Робота з тими, хто піддавався радикалізації та кримінальному сепаратизму (ресоціалізація та реінтеграція).	Потрібна довготривала, системна робота, а не «одноразові проєкти».
Легітимація влади, справедливість,	Зміцнити довіру до держави, продемонструвати на ділі,	Боротьба з корупцією й забезпечення справедливого судочинства.	Якщо держава несправедлива чи корумпована – всі інші

Напрямок загальносоціальної протидії	Мета/завдання заходу протидії	Заходи протидії	Коментарі та можливі ризики заходу протидії
1	2	3	4
верховенство права	а не на словах справедливність в українському суспільстві, запобігти скочування до думки «слабкої держави»	Прозорі рішення та доступ до інформації. Реформи місцевого самоврядування, коли повноваження дійсно делеговані. Надання правової допомоги громадянам.	заходи будуть сприйняті скептично.

Додаток В

Деталізований план індивідуальної програми реінтеграції осіб, причетних до кримінального сепаратизму¹

1. Мета програми:

Повернення особи до правового поля та соціально прийнятної поведінки через усунення кримінальних, ідеологічних та соціально-психологічних факторів, що сприяли участі у сепаратистській діяльності.

2. Основні етапи програми:

Етап 1. Ідентифікація та оцінка ризиків

Мета етапу: визначити ступінь небезпеки особи, мотиви участі, потенціал до ресоціалізації.

Основні заходи:

1. Оцінка профілю особи (вік, освіта, соціальний статус, роль у сепаратизмі).
2. Психологічне тестування: рівень агресії, радикалізації, емоційна стабільність.
3. Інтерв'ю з родичами, сусідами, колишнім оточенням.
4. Складання індивідуальної карти ризиків (Low / Medium / High).

Ресурси: психолог, кримінолог, представник СБУ або НПУ, соціальний працівник.

Показники ефективності запровадження програми на даному етапі:

- 100% осіб повинні пройти повну оцінку протягом перших 30 днів;
- створення бази індивідуальних профілів з відповідними рівнем ризику.

Етап 2. Індивідуальна психологічна та ідеологічна корекція

¹ План орієнтований на українські реалії — з урахуванням практики СБУ, МВС, Мінреінтеграції та місцевих громад.

Мета етапу: знизити рівень радикальних переконань і агресії у контингенту.

Основні заходи:

1. Індивідуальні консультації психолога (1–2 рази на тиждень).
2. Групові заняття з критичного мислення та медіаграмотності.
3. Робота з наставником (ветеран, священник, активіст громади).
4. Контроль динаміки змін переконань (через опитувальники й аналіз комунікації).

Ресурси: психологи, тренери з медіаграмотності, волонтери.

Показники ефективності запровадження програми на даному етапі:

- 70% учасників програми повинні демонструвати зниження радикалізованих ідей та переконань;
- 80% не повертаються до антидержавних контактів у перші 6 місяців.

Етап 3. Освітньо-професійна реінтеграція

Мета етапу: надати особі реальну альтернативу злочинній або антидержавній діяльності.

Основні заходи:

1. Визначення професійних навичок і потреб ринку праці.
2. Курси перекваліфікації (ІТ-базові, логістика, будівництво, агро-сектор тощо).
3. Стажування та працевлаштування через місцеві бізнес-партнерства.
4. Моніторинг стабільності працевлаштування.

Ресурси: Центри зайнятості, місцеві підприємці, донорські програми (EU, USAID).

Показники ефективності запровадження програми на даному етапі:

- 60% учасників отримують нову спеціальність.
- 50% працевлаштовані протягом 3 місяців після навчання.

Етап 4. Соціальна адаптація і підтримка родини

Мета етапу: закріпити позитивну поведінку особи через її соціальні зв'язки.

Основні заходи:

1. Сімейні консультації та медіація з родичами.
2. Підтримка через громадські організації (волонтерство, участь у місцевих проєктах).
3. Створення «спільнот довіри» – колишні учасники даної програми, наставники, громада.
4. Регулярний соціальний моніторинг (1 раз на місяць).

Ресурси: громади, соціальні служби, неурядові організації, місцеве самоврядування.

Показники ефективності запровадження програми на даному етапі:

- 80% учасники програми зберігають стабільні соціальні контакти;
- 0% зареєстрованих повторних конфліктів із громадою.

Етап 5. Післяреабілітаційний контроль і наставництво

Мета етапу: забезпечити довгострокову стійкість результату.

Основні заходи:

1. Регулярні зустрічі з куратором програми.
2. Контроль медіа-активності (без порушення приватності).
3. Можливість участі у громадських проєктах як позитивний приклад.
4. Перевірка ризику рецидиву через 6, 12, 18 місяців.

Ресурси: СБУ/МВС, соціальні служби, психологічна підтримка.

Показники ефективності запровадження програми на даному етапі:

- рівень повторності кримінальних порушень нижче 10 %;
- 70% випускників програми беруть участь у суспільно корисній діяльності.

3. Міжвідомча координація (функціональне призначення суб'єктів, залучених до реалізації програми)

Суб'єкт	Функції
СБУ / МВС	Верифікація осіб, контроль безпеки, збір інформації
Міністерство реінтеграції/місцеві ради	Координація ресурсів, залучення грантів
Соціальні служби	Реабілітація, допомога родинам.
Неурядові організації, церкви, волонтери	Наставництво, суспільна підтримка.

4. Загальні показники ефективності програми

- Індивідуальний рівень:** відсутність рецидиву, стабільна зайнятість, позитивна соціальна оцінка.
- Програмний рівень:** не менше 60% учасників успішно завершили повний цикл; не більше 10 % рецидиву за 12 місяців.
- Соціальний рівень:** покращення сприйняття колишніх учасників громадою (опитування), зниження напруженості у регіонах.

Додаток Г

Типовий шаблон оперативно-наглядової справи за особистістю, яка схильна до вчинення діянь пов'язаних з сепаратизмом

1. Загальна інформація

Номер/Код справи: № _____

Дата відкриття: _____

Підрозділ/відповідальний орган: _____

Куратор/аналітик: _____

2. Суб'єкт (об'єкт спостереження та запобіжного впливу)

ПІБ/псевдонім: _____

Вік, освіта, соціальний статус: _____

Місце проживання/діяльності: _____

Попередня участь у незаконних формуваннях/антидержавній діяльності/сепаратистських діях: _____

Оцінка ризику (*Низький / Середній / Високий*): _____

3. Короткий опис ситуації

Обставини виявлення: (*оперативна інформація, відкриті джерела, повідомлення громадян*) _____

Мета протиправних дій: (*інформаційна діяльність, фінансування, участь у сепаратистських заходах, вербування тощо*) _____

Форма прояву сепаратизму: (поширення дезінформації, організація мітингів, співпраця з окупаційними структурами тощо) _____

4. Заходи протидії

№ з/п	Захід	Відповідальні	Строк виконання	Статус
1.	Спостереження/документування контактів	СБУ, НПУ		
2.	Опитування оточення/аналіз соціальних мереж	Оперуповноважений, аналітик		
3.	Збір доказової бази/експертиза контенту	Експертна установа		
4.	Проведення профілактичної бесіди/попередження	Соціальний працівник, психолог		
5.	Рішення про процесуальні дії або реінтеграцію	Координаційна група		

5. Індивідуальні заходи впливу, що застосовуються до особистості, яка схильна до сепаратистських проявів:

- психологічна робота: (корекційні сесії, консультації, медіація);
- інформаційна контрробота: (роз'яснення фейків, індивідуальні комунікації);
- соціальна підтримка: (допомога родині, працевлаштування, включення у громаду);
- правова робота: (попередження, умовне покарання, контроль).

6. Результати та оцінка ефективності

– *ключові результати* (зміна поведінки, припинення контактів, співпраця зі _____ слідством _____ тощо):

– *оцінка ризику після заходів:* _____

– *рекомендації щодо подальших дій:* _____

– *дата закриття справи/передача у програму реінтеграції:* _____

7. Основні індикатори ефективності заходів протидії

Індикатор	Очікуване значення	Фактичний результат
Рівень співпраці з суб'єктами протидії	100%	
Зниження ризику радикалізації	≥70%	
Відсутність повторних кримінальних правопорушень	12 міс.	
Участь у соціальних / трудових програмах	≥50%	

Додаток Д

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації

1. Сєдих П. В. Сепаратизм в Азербайджані та його кримінально-правова заборона // Сучасні проблеми розвитку авіаційно-космічної галузі України: інженерія, бізнес, право: тези доповідей наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 лист. 2024 р.); Міністерство освіти і науки України, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». Харків: ХАІ, 2024. С. 250-253. URL: <https://dspace.library.khai.edu/xmlui/handle/123456789/8336>
2. Сєдих П. В. Структура злочинності як елемент кримінологічного аналізу кримінального сепаратизму в Україні // Пропілеї права та безпеки. 2024. № 5. С. 69-72. DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2024.5.19>
3. Сєдих П. В. Сепаратизм: сутність дефініції та проблеми кримінально-правової заборони в Україні // Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 1. С. 430-433. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2025/100.pdf
4. Сєдих П. В. Кримінальний сепаратизм: кількісні показники злочинності // Вісник Кримінологічної асоціації. 2025. № 34(1), С. 182–193. URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/447/464>
5. Сєдих П. В. Особистість кримінального сепаратиста: аналіз окремих соціально-демографічних ознак // Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама: зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.) / МВС України; Нац. поліція України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінолог. асоціація України. Вінниця: ХНУВС, 2025. С. 353-359;
6. Сєдих П. В. Сутносні протиріччя окремих принципів міжнародного права як правовий фактор кримінального сепаратизму в Україні. *Пропілеї права та безпеки*, 2025. № 6-7. С. 92-94. DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2025.67.25>.

7. Сєдих П. В. Організаційно-управлінські фактори кримінального сепаратизму в Україні: сутність поняття // Правові реалії сьогодення: Матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 трав. 2025 р.), Харків: Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, 2025. С. 233-238.

8. Сєдих П. В. Спеціально-кримінологічна протидія кримінальному сепаратизму в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*, 2025. № 90, Ч. 4. С. 159-163.
DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.21>